

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

અમદાવાદ ખાતે ગુજરાતની ઉચ્ચ અદાલતમાં

આર/અપીલ ફોમ ઓર્ડર નં. ૧૨૨/૨૦૨૨

સાથે

આર/અપીલ ફોમ ઓર્ડર નં. ૧૨૩/૨૦૨૨

મંજૂરી અને હસ્તાક્ષર માટે:

માનનીય ન્યાયમૂર્તિશ્રી નિશા એમ. ઠાકોર

=====

૧	શું સ્થાનિક અખબારોના અહેવાલકારોને ચુકાદો જોવાની અનુમતિ આપી શકાય?	હા
૨	રિપોર્ટરને સંદર્ભ માટે મોકલવું કે નહીં ?	હા

૩	ન્યાયમૂર્તીશ્રી ચુકાદાની આખરી પ્રત જોવાની ઈચ્છા ધરાવે છે કે નહીં ?	ના
૪	શું આ મામલામાં ભારતના સંવિધાનના અર્થઘટન સંબંધિત કાયદાનો કોઈ મહત્વપૂર્ણ પ્રશ્ન, અથવા તે અંતર્ગત કરવામાં આવેલ કોઈ આદેશ, સામેલ થાય છે?	ના

=====

સંજય ભુલાભાઈ પટેલ

વિરુદ્ધ

પંકજ વિનોદકુમાર પટ્ટણી

=====

ઉપસ્થિતી:

અપીલકર્તા(ઓ) નં. ૧ તરફે શ્રી સલિલ થાઓરે, વકીલ સાથે શ્રી યશ જે.

પટેલ(૧૧૨૪૦)

સામાવાળા(ઓ) નં. ૧ તરફે શ્રી એસ.પી. મજમુદાર(૩૪૫૬)

સામાવાળા(ઓ) નં. ૨ તરફે શ્રી એસ.એસ. આચાર્ય(૩૨૭૨)

સામાવાળા(ઓ) નં. ૧ તરફે શાશ્વત યુ. શુક્લા(૮૦૬૯)

=====

ખંડપિઠ:માનનીય ન્યાયમૂર્તીશ્રી નિશા એમ. ઠાકોર

તારીખ : ૦૨/૦૮/૨૦૨૨

મૌખિક ચુકાદો

૧. મૂળ અપીલકર્તાઓ તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલ શ્રી સલીલ ઠાકોરને, તેમજ મૂળ અપીલકર્તાઓ માટે રેકૉર્ડ પરના વિદ્વાન વકીલ શ્રી યશ જે. પટેલ સાથે; સામાવાળા નં. ૧ માટે વિદ્વાન વકીલ શ્રી શાશ્વત શુક્લા સાથે હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલ શ્રી એસ.પી. મજમુદારને; અને સામાવાળા નં. ૨ માટે હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલ શ્રી એસ.એસ. આચાર્યને સાંભળ્યા.

૨. જ્યારે વર્તમાન આદેશ વિરુદ્ધ અપીલ સુનાવણી માટે હાથ ધરવામાં આવી ત્યારે સામાવાળા નં. ૧ તરફથી હાજર રહેલ વિદ્વાન વકીલ શ્રી એસ.પી. મજમુદારએ આ અપીલોની જાળવણીક્ષમતા બાબતે નાણાકીય અધિકારક્ષેત્રના આધારે પ્રાથમિક વાંધો ઉઠાવ્યો હતો.

૩. શ્રી મજમુદારે આ અદાલતનું ધ્યાન વાદપત્રની નકલ તરફ, વિશેષ કરીને મુકદ્દમાના શીર્ષક તરફ, રેગ્યુલર સીવીલ સ્યુટ નં. ૧૬૧ ઓફ ૨૦૨૨ માં માંગવામાં આવેલી પ્રાર્થના તરફ અને વિષયવસ્તુને ધ્યાનમાં લેતાં, ઘોષણાત્મક હુકમ અને કાયમી મનાઈહુકમ માટે દાખલ કરાયેલ મુકદ્દમાના મૂલ્યાંકન તરફ

દોર્યું છે. તેમણે રજૂ કર્યું કે આદેશ સામેની અપીલ નીચલી અદાલત સમક્ષ ગ્રાહ્ય નહીં બને. તેમણે રજૂ કર્યું કે સામાવાળા નં. ૧ મૂળ વાદી છે, જેણે તારીખવાળા ત્રણ નોંધાયેલા વેચાણખતના અનુસંધાનમાં મુકદ્દમાની મિલ્કતમાં માલિકી હક પ્રાપ્ત કર્યો છે ૩૦.૦૮.૨૦૨૧ના રોજ સામાવાળા નં. ૧ દ્વારા અમલમાં મૂકવામાં આવેલ. તેમણે વધુમાં રજૂ કર્યું કે જ્યારે અહીંના સામાવાળા નં. ૨ – અપીલકર્તાએ મૂળ વાદીને પ્રવેશ કરવાથી રોક્યો હતો તેમજ અસામાજિક તત્વોની મદદથી બળનો સહારો લઈ વાદીના મજૂરોને ઈમારતમાં પ્રવેશ કરતાં અવરોધ્યા હતા, જેના પરિણામે ડિસેમ્બર ૨૦૨૧માં સામાવાળાઓ વિરુદ્ધ ફોજદારી ફરિયાદ નોંધાવવાનો પ્રસંગ ઊભો થયો, ત્યારે વાદીને સીવીલ જજ, વડોદરાની અદાલતનો આશરો લેવા માટે કારણકાર્ય ઊભું થયું. તેમણે વધુમાં રજૂ કર્યું કે ઉપરોક્ત નોંધાયેલ વેચાણ દસ્તાવેજોની શરતો અને નિયમો મુજબ, વાદીને ઈમારતમાં ઉપલબ્ધ સામાન્ય સુવિધાઓનો ઉપયોગ કરવાનો હક છે તેમજ સીડીઓ મારફતે આવજાવ કરીને ઈમારતમાં પ્રવેશ મેળવવાનો કાનૂની અધિકાર પણ છે. ઉપરોક્ત રજૂઆતો કરીને શ્રી મજમુદારે રજૂ કર્યું કે વિવાદના વિષયને રૂપિયા ૧,૦૦૦/- ગણાવી વાદનું મૂલ્યાંકન યોગ્ય રીતે કરવામાં આવ્યું છે અને રૂપિયા ૩૦૦/- ની અદાલતી ફી પણ ચૂકવવામાં આવી છે. વડોદરાના સીવીલ જજની અદાલતના રજિસ્ટ્રી દ્વારા કોઈ વાંધો ઉઠાવવામાં આવ્યો ન હોવાથી, તે નિયમિત નાગરિક વાદ નં. ૧૬૧/૨૦૨૨ તરીકે નોંધવામાં આવ્યો છે. તેમણે આ અદાલતનું ધ્યાન તા. ૧૪.૧૦.૨૦૧૪ની સૂચના તરફ દોર્યું અને રજૂ કર્યું કે રૂપિયા ૫૦,૦૦,૦૦૦/- થી વધુ મૂલ્ય

ધરાવતા વાદના કેસમાં જ આદેશ વિરુદ્ધ અપીલ વડી અદાલત સમક્ષ જળવાઈ શકે. તેથી તેમણે રજૂ કર્યું કે મૂળ વાદનું મૂલ્ય રૂપિયા ૧,૦૦૦/- હોવાથી, હાલની આદેશ વિરુદ્ધની અપીલોનો વિચાર કરવો જોઈએ નહીં, કારણ કે તે વડોદરાની જિલ્લા અદાલત સમક્ષ જળવાય તેવી છે.

૪. આ તબક્કે, શ્રી મજમુદારે ઘટનાઓના કાળક્રમનો ઉલ્લેખ કરીને દર્શાવ્યું કે અહિંનો અપીલકર્તા નિષ્કલંક હાથે આ અદાલત સમક્ષ આવ્યો નથી અને અહિંની વર્તમાન અપીલો મૂળ સામાવાળા નં. ૨, એટલે કે અહિંના અપીલકર્તા દ્વારા મહત્વપૂર્ણ તથ્યો દબાવી રાખવાના આધાર પર જ ગ્રાહ્ય રાખવા યોગ્ય નથી. શ્રી મજમુદારે/૨૦૨૨ ની મીસલેનીયસ સીવીલ અપીલ નં. ૧૫ માં આંક ૧ નીચે વડોદરાના ટમા જિલ્લા ન્યાયાધીશ દ્વારા તા. ૨૬.૦૬.૨૦૨૨ના રોજ પસાર કરાયેલ આદેશ નોંધ પર મૂક્યો છે. તેમણે રજૂ કર્યું કે અહિંના સામાવાળા નં. ૧ દ્વારા મૂળ દીવાની દાવો તા. ૨૨.૦૩.૨૦૨૨ના રોજ દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો. તે પ્રારંભમાં નિયમિત દીવાની દાવો નં. ૧૬૧/૨૦૨૨ તરીકે નોંધાયો હતો. દાવાપત્રમાં કરવામાં આવેલા કથનોને ધ્યાનમાં લઈ અને મૂળ વાદી તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલને સાંભળ્યા બાદ, વડોદરાના વિદ્વાન અધિક પરિષ્ઠ દીવાની ન્યાયાધીશે તા. ૨૬.૦૩.૨૦૨૨ના આદેશ દ્વારા એકતરફી કામચલાઉ આંતરિમ રાહત મંજૂર કરી હતી. વિદ્વાન અધિક પરિષ્ઠ દીવાની દ્વારા મંજૂર કરાયેલ એકતરફી કામચલાઉ આંતરિમ રાહત સાથે સમન્સની તામિલી થતા ન્યાયાધીશ, વડોદરા સમક્ષ, મૂળ સામાવાળા નં. ૨ –

અત્રેના અપીલકર્તાએ દિવાની કાર્યરીતી સંહિતા, ૧૯૦૮ ના આદેશ-૪૩ હેઠળ અપીલ દાખલ કરીને જિલ્લા અને સેશન્સ કોર્ટ, વડોદરાનો આશરો લીધો હતો, જેનું નોંધણીકરણ મીસલેનીયસ સીવીલ અપીલ નં. ૧૫/૨૦૨૨ તરીકે કરવામાં આવ્યું હતું. ઉક્ત અપીલ જિલ્લા અને સેશન્સ કોર્ટ, વડોદરા સમક્ષ ૨૯.૦૩.૨૦૨૨ ના રોજ રજૂ કરવામાં આવી હતી. તેમણે વધુમાં રજૂ કર્યું હતું કે, સમક્ષના જવાબમાં, મૂળ સામાવાળા નં. ૨ – અત્રેના અપીલકર્તાએ મૂળ વાદી વિરુદ્ધ પ્રતિબંધાજ્ઞા માગતી અરજી આંક ૧૯ દ્વારા રજૂ કરી હતી. આંતરિમ પ્રતિબંધાજ્ઞાની પ્રાર્થના સાથે, મૂળ સામાવાળા નં. ૨ – અત્રેના અપીલકર્તાએ મૂળ વાદી એટલે કે અત્રેના સામાવાળા નં. ૧ ના હિતમાં કરવામાં આવેલ ત્રણ નોંધાયેલ વેચાણદસ્તાવેજોના રદબાતલ માટે પ્રાર્થના કરતી પ્રતિદાવો પણ ઉઠાવ્યો હતો. મૂળ સામાવાળા નં. ૨ – અત્રેના અપીલકર્તા દ્વારા મૂળ વાદી વિરુદ્ધ દાખલ કરાયેલ ઉપરોક્ત પ્રતિબંધાજ્ઞાની અરજીની સુનાવણી, વાદીની આંતરિમ પ્રતિબંધાજ્ઞાની અરજી આંક ૫ સાથે કરવામાં આવી હતી. વડોદરાના માનનીય અધિક વરિષ્ઠ દિવાની ન્યાયાધીશે, સંબંધિત પક્ષકારોને સાંભળ્યા બાદ તેમજ સંબંધિત અરજીઓમાં કરવામાં આવેલા કથનોનો વિચાર કરીને, આંક ૫ ની અરજી મંજૂર કરી હતી અને મૂળ સામાવાળા નં. ૨ – અત્રેના અપીલકર્તા દ્વારા પ્રાધાન્ય આપવામાં આવેલી આંતરિમ પ્રતિબંધાજ્ઞાની અરજી [આંક ૧૯] નામંજૂર કરી હતી. માનનીય દિવાની ન્યાયાધીશે વધુમાં એવો નિર્દેશ આપ્યો હતો કે મૂળ વાદીને પ્રવેશ અને નિષ્ક્રમણ મેળવવાથી, વિવાદિત મિલ્કતનો ઉપયોગ કરવાથી, ફર્નિચર ગોઠવવાથી, સફેદી કરવાથી, સીડીઓના ઉપયોગથી

તેમજ યાંત્રિક ઉપકરણોની સ્થાપના અને પ્રતિષ્ઠાપન માટે જરૂરી સામગ્રી અને વિવાદિત મિલ્કતના ઉપયોગ માટે જરૂરી સામગ્રી લાવવાથી રોકવામાં ન આવે. માનનીય દિવાની ન્યાયાધીશે સામાવાળાઓને સંયુક્ત તથા વ્યક્તિગત રીતે પ્રતિબંધિત કર્યા હતા અને વધુમાં વાદીને અલગ ઇમારતમાં ભૂતળથી પમા માળ સુધીની સામાન્ય સુવિધાઓનો ઉપયોગ કરવાની મ જૂરી આપી હતી. અદાલતે માંગવામાં આવેલ ફરમાનાત્મક રાહતોના સ્વરૂપનો વિચાર કર્યો હતો અને તેથી, આવા આદેશની તારીખથી બે મહિનાની અંદર દાવાની સુનાવણી ત્વરિત કરવાનો નિર્દેશ આપ્યો હતો.

૫. શ્રી મજમુદારએ તા. ૧૧.૦૫.૨૦૨૨ના આક્ષેપિત આદેશનો ઉલ્લેખ કરીને રજૂ કર્યું કે, અહીંના અપીલકર્તાએ કોઈ પણ તબક્કે વડોદરાની માનનીય જિલ્લા અને સેશન્સ કોર્ટ સમક્ષ સી.પી.સી.ના આદેશ જરૂર હેઠળ અપીલ દાખલ કરી હોવા અંગે ખુલાસો કર્યો નહોતો. તેમણે વધુમાં રજૂ કર્યું કે, અહીંના અપીલકર્તાએ વર્તમાન અપીલમાં વડોદરાની માનનીય જિલ્લા અને સેશન્સ કોર્ટ સમક્ષ સી.પી.સી.ના આદેશ જરૂર હેઠળ અપીલ દાખલ કરવાના સંબંધિત જરૂરી હકીકતી વિગતો રેકૉર્ડ પર મુકવી જોઈતી હતી, જે સંબંધે જિલ્લા અને સેશન્સ કોર્ટ, વડોદરા. તા. ૨૬.૦૬.૨૦૨૨ ના આદેશનો સંદર્ભ આપીને, શ્રી મજમુદારે રજૂ કર્યું કે અપીલી અદાલત સમક્ષ એકતરફી નિવેદન કરવામાં આવ્યું હતું, જેના દ્વારા અદાલતની બહાર સમાધાન થયેલું હોવાનું કારણ દર્શાવી ઉક્ત અપીલ પાછી ખેંચવાની પરવાનગી માંગવામાં આવી હતી. તેમણે વધુમાં રજૂ કર્યું કે હુકમ

સામેની હાલની અપીલ આ અદાલત સમક્ષ તા. ૧૮.૦૬.૨૦૨૨ ના રોજ દાખલ કરવામાં આવી હતી અને ત્યારબાદ મામલો પ્રવેશ સુનાવણી માટે તા. ૨૧.૦૬.૨૦૨૨ ના રોજ ચાલીબઢ્ઢ કરવામાં આવ્યો હતો. તેમણે વધુમાં રજૂ કર્યું કે તે પછી પણ, જ્યારે હાલની અપીલ આ અદાલત સમક્ષ સુનાવણી માટે લેવામાં આવી, ત્યારે અહીંના અપીલકર્તાએ ઉક્ત અપીલ દાખલ કરવામાં આવી હોવાની બાબત તથા હાલના અપીલકર્તા દ્વારા ઉક્ત અપીલ કઈ રીતે પાછી ખેંચવામાં આવી તે અંગે ખુલાસો કરવામાં નિષ્ફળ ગયો હતો.

૬. શ્રી મજમુદારે આગળ રજૂ કર્યું હતું કે, એક તરફ અપીલકર્તાએ દાવો રૂ. ૧,૦૦૦/- ના મૂલ્યાંકનનો હતો તે હકીકતથી વાકેફ રહીને જિલ્લા અને સેશન્સ કોર્ટ, વડોદરા સમક્ષ અભિગમ કર્યો હતો અને ઉક્ત અપીલ પાછી ખેંચ્યા બાદ, અપીલકર્તાએ નાગરિક પ્રક્રિયા સંહિતાના ઓર્ડર ૪૩ હેઠળ આદેશ વિરુદ્ધ અપીલના સ્વરૂપે આ અદાલતનો અભિગમ કરીને એવી દલીલ ઊભી કરી છે કે સામાવાળા દાવાનું મૂલ્યાંકન રૂ. ૧,૨૦,૦૦,૦૦૦/- જેટલું હોવાથી અપીલ આ અદાલત સમક્ષ જાળવાય એવી છે. તેમણે રજૂ કર્યું કે અપીલ દાખલ કરવા સંબંધિત મહત્વપૂર્ણ તથ્યો તથા અપીલ કઈ રીતે પાછી ખેંચવામાં આવી તેની રીત દબાવી રાખવામાં આવી હોવાથી, હાલની અપીલો સ્વીકારવામાં આવવી ન જોઈએ.

૭. શ્રી મજમુદારે પોતાની રજૂઆતના સમર્થનમાં ઉપરોક્ત અપીલની કેસ-સ્થિતિની વિગતો નોંધ પર મૂકી છે. તેમણે વધુમાં રજૂ કર્યું છે કે, આક્ષેપિત

આદેશના અનુસંધાને, માનનીય સિવિલ ન્યાયાધીશ, વડોદરાએ મુદ્દાઓ ઘડ્યા છે અને પુરાવાની નોંધણી સાથે કાર્યવાહી પહેલેથી જ શરૂ થઈ ગઈ છે, જેના પરિણામે છેલ્લી સુનાવણીની તારીખે મૂળ વાદીના પ્રતિવિચારણા માટે મામલો ચાલીબદ્ધ કરવામાં આવ્યો હતો. તેમણે વધુમાં રજૂ કર્યું છે કે, માનનીય પ્રિન્સિપલ સિવિલ ન્યાયાધીશ, વડોદરાએ આપેલા નિર્દેશોને ધ્યાનમાં લેતા, દાવાની સુનાવણીમાં નોંધપાત્ર પ્રગતિ થઈ ગઈ છે અને અંતરિમ મનાઈદુકમની અરજીની નીચે પસાર કરાયેલા આદેશ વિરુદ્ધ હાલની આદેશ વિરુદ્ધ અપીલને અદાલતે સ્વીકારવી ન જોઈએ.

૮. ઉપરોક્ત દબાવી રાખવાના રજૂઆત ઉપરાંત, શ્રી મજમુદારે સામાવાળા નં. ૧ તરફથી પોષણક્ષમતાના પ્રારંભિક આક્ષેપના મુદ્દે લેખિત રજૂઆત કરી છે:—

૧. હાલની અપીલો, દિવાણી પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૦૮ ના આદેશ ૨૦, નિયમ ૧૯(૨) ની જોગવાઈઓનું સાદું અને શાબ્દિક વાચન કરતાં, ચાલવા પાત્ર નથી.

૮.૧ દીવાની કાર્યવાહી સંહિતાના આદેશ ૨૦ નિયમ ૧૯(૨) ની જોગવાઈનું સાદા અને શાબ્દિક વાચન કરતાં, સ્પષ્ટપણે નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું છે કે જ્યાં કોઈ સમાયોજન દાવો અથવા પ્રતિદાવો વાસ્તવમાં રજૂ કરવામાં આવ્યો હોય,

ત્યાં ડિકી અપીલ સંબંધે એવી જ જોગવાઈઓને આધીન રહેશે, જાણે એવો કોઈ પ્રતિદાવો રજૂ કરવામાં આવ્યો જ ન હોય.

૮.૨ શ્રી એસ.પી. મજમુદાર, સામાવાળા નં. ૧ તરફથી હાજર રહેલા વિધાવંત વકીલે નીચે દર્શાવેલ નિર્ણયો પર આધાર રાખ્યો છે:—

(૧)એ.આઈ.આર. ૧૯૫૫ એસ.સી. ૩૭૬

જુગલકિશોર સારાફ વિ. એમ/એસ. રો કોટન કો. લિ.

(૨)૨૦૧૬ એસીસી ઓનલાઈન અલ્હાબાદ ૨૭૬૨

અશોક કુમાર સિંહ સેંગર વિ. ઓમ પ્રકાશ ચતુર્વેદી અને અન્ય

(૩)(૨૦૧૯) ૫ એસીસી ૧૯૨

ગિરિરાજ ગર્ગ વિ. કોલ ઇન્ડિયા લિમિટેડ અને અન્ય

(૪)૨૦૧૧ (૧) એમ.એચ.એલ.જે. ૯૬૯

દિલીપ પુત્ર કિસનરાવ ખાસબાગે વિ. લીલાધર પુત્ર પાંડુરંગ ગણોરકર અને અન્ય

(૫)૨૦૦૭ (૬) એમ.એચ.એલ.જે. ૧૨૭

ટેઓક્લિસ બારેટો વિ. સદાશિવા જી. નાસનોડકર અને અન્ય.

૨.અદાલતે કાયદાનું એવું અર્થઘટન કરવું જોઈએ કે જે અધિનિયમના આશય અને હેતુને પ્રોત્સાહન આપે.

૯.૧ શ્રી. મજમુદારે રજૂ કર્યું કે માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે અનેક નિર્ણયો માં, ખાસ કરીને એમ/એસ. ગિરધરિલાલ અને સન્સ વિ. બલબીર નાથ, એ.આઈ.આર. ૧૯૮૬ એસ.સી. ૧૪૯૯ માં અહેવાલિત પ્રકરણમાં, એવું ઠરાવ્યું છે કે કોઈ અધિનિયમનું અર્થઘટન કરતી અદાલતનું પ્રાથમિક અને સર્વોપરી કાર્ય વિધાનમંડળની વાસ્તવિક અથવા આરોપિત મનશાને નિર્ધારિત કરવાનું છે. સંસદીય મનશા વિવિધ સ્ત્રોતોમાંથી, જેમાં ઉદ્દેશો અને કારણોના નિવેદનનો પણ સમાવેશ થાય છે, જાણી શકાય છે અને અધિનિયમના ઘડતર પાછળનો વિધાનાત્મક ઇતિહાસ પણ ધ્યાનમાં લઈ શકાય છે. એક વખત સંસદીય મનશા નિર્ધારિત થઈ જાય અને કાયદાની રચનાનો ઉદ્દેશ અને હેતુ જાણી લેવાય, ત્યારે તે અધિનિયમને હેતુલક્ષી અને કાર્યાત્મક અર્થઘટન આપવું અદાલતનું કર્તવ્ય બની જાય છે.

૯.૨ આદેશ ૨૦, નિયમ ૧૯(૨) ના પ્રણયન પાછળનો વિધાનિક હેતુ એવો છે કે, જ્યાં સેટ ઓફ અથવા પ્રતિવાદ દાવો કરવામાં આવ્યો હોય એવા હુકમનામાઓમાંથી ઉદ્ભવતી અપીલો તે જ અદાલતમાં મોકલવામાં આવે જ્યાં વાદમાંથી ઉદ્ભવતી અપીલ પડતી હોય.

૯.૩ આ તબક્કે, શ્રી મજમુદારે આ અદાલતનું ધ્યાન સી.પી.સી.ના આદેશ ૨૦, નિયમ ૧૯(૨) ના વિધાનિક ઇતિહાસ તરફ દોર્યું, જે સ્પષ્ટપણે તે કયા હેતુ માટે અમલમાં મૂકવામાં આવ્યો હતો તે સૂચવે છે. જૂના સિવિલ પ્રક્રિયા

સંહિતા, ૧૮૮૨ (અર્થાત્ સિવિલ પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૦૮ પહેલાં) ની જોગવાઈઓમાં કલમ ૨૧૬ સમાવિષ્ટ હતી, જે નીચે મુજબ હતી :—

“કલમ ૨૧૬: જો સામાવાળાને વાદીના દાવા સામે સમાયોજનનો લાભ મંજૂર કરવામાં આવ્યો હોય, તો હુકમનામામાં વાદીને કેટલી રકમ ચૂકવવાની બાકી છે અને સામાવાળાને કેટલી રકમ (જો કોઈ હોય તો) ચૂકવવાની બાકી છે તે દર્શાવવું, અને તે કોઈપણ એવા જથ્થાની વસૂલાત માટે હોવું, જે કોઈપણ એક પક્ષને ચૂકવવાનો બાકી હોવાનું જણાય.

સામાવાળાને એનાયત કરવામાં આવેલી કોઈપણ રકમ અંગે અદાલતની ડિકીને, અપીલ અથવા અન્યથા બાબતમાં, તે જ અસર થશે અને તે જ નિયમો લાગુ પડશે, જાણે એવી રકમ સામાવાળાએ વાદી વિરુદ્ધ અલગ દાવામાં માંગેલી હોય.

આ કલમની જોગવાઈઓ લાગુ પડશે, ભલે પ્રતિવાદ આંશિક કપાત કલમ ૨૧૧ હેઠળ ગ્રાહ્ય હોય કે અન્યથા.”

૯.૪ આ રીતે, જૂની સી.પી.સી.ની કલમ ૨૧૬ એ જોગવાઈ કરતી હતી કે જ્યાં સામાવાળા દ્વારા સમાયોજનનો દાવો કરવામાં આવે છે, ત્યાં સામાવાળાના હિતમાં પસાર કરાયેલ ડિકીની રકમ અપીલ માટેનું મંચ નિર્ધારિત કરતી હતી. ત્યારબાદ સિવિલ પ્રોસિજર કોડ, ૧૮૮૨ માં સુધારાઓ પર વિચાર કરવા માટે ગવર્નર જનરલ ઈન કાઉન્સિલ દ્વારા એક વિશેષ સમિતિની નિમણૂક કરવામાં આવી. ઉપરોક્ત વિશેષ સમિતિએ પોતાનો અહેવાલ રજૂ કર્યો, જે સ્વીકારવામાં

આવ્યો અને ગેઝેટ ઓફ ઇન્ડિયા (ભાગ ૫) સપ્ટેમ્બર, ૧૯૦૭ માં પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યો. સિવિલ પ્રોસિજર કોડ, ૧૯૦૮ નાગરિક અદાલતોની પ્રક્રિયા સંબંધિત કાયદાઓને એકત્રિત કરવા અને તેમાં સુધારો કરવા માટે અધિનિયમિત કરવામાં આવ્યો. આ નવા કોડને ૨૧.૩.૧૯૦૮ના રોજ ગવર્નર જનરલ ઓફ ઇન્ડિયાની મંજૂરી પ્રાપ્ત થઈ. નવા કોડના પરિણામે, જ્યાં સેટ-ઓફ મંજૂર કરવામાં આવે છે તેવા હુકમનામા સંબંધિત ઓર્ડર ૨૦, નિયમ ૧૯ સી.પી.સી.ની સુધારેલી જોગવાઈઓ જૂના કોડની કલમ ૨૧૬ના સ્થાને અધિનિયમપુસ્તકમાં સ્થાન પામી. ઓર્ડર ૨૦, નિયમ ૧૯(૨) ને તેના વર્તમાન સ્વરૂપમાં અધિનિયમિત કરવા માટે હેતુઓ અને કારણોનું નિવેદન તથા કલમવાર નોંધો, જે જૂના કોડની કલમ ૨૧૬ના સ્થાને મૂકવામાં આવી છે, નીચે મુજબ વાંચાય છે :-

"મૂળ દાવા સંબંધે જે અદાલતોમાં અપીલ જતી હોય તેવી અદાલતોમાં જ સેટ-ઓફ સંબંધિત ડિકીઓમાંથી અપીલ જવી જોઈએ, એવા અભિપ્રાયને અસરકારક બનાવવા માટે સમિતિએ એક સુધારો રજૂ કર્યો છે."

૯.૫ શ્રી મજમુદારે રજૂ કર્યું કે સિવિલ પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૦૮ નો ઉપરોક્ત ઉદ્ધૃત વિધાનિક ઇતિહાસ દર્શાવે છે કે ૧૮૮૨ ની જૂની સંહિતામાં એવી જોગવાઈ હતી કે જ્યાં સામાવાળા દ્વારા સમન્વય દાવો કરવામાં આવ્યો હોય, ત્યાં

સમન્વય દાવા સંબંધિત હુકમનામાની રકમ અપીલના મંચને નિર્ધારિત કરતી હતી. જૂની સિવિલ પ્રક્રિયા સંહિતાના સ્થાને નવી સંહિતા આવી અને મૂળ દાવા અંગે અપીલ જે અદાલતમાં જતી હોય તે જ અદાલતમાં સમન્વય દાવા સંબંધિત હુકમનામાથી અપીલ થઈ શકે તે હેતુથી હુકમ ૨૦, નિયમ ૧૯(૨) સી.પી.સી. દાખલ કરવામાં આવ્યો. જે સમયે સિવિલ પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૦૮ અમલમાં આવી, તે સમયે પ્રતિદાવા અંગે કોઈ જોગવાઈ નહોતી. સામાવાળા દ્વારા પ્રતિદાવો દાખલ કરવાની જોગવાઈ પ્રથમ વખત સિવિલ પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૦૮ માં ૧૯૭૬ ના સુધારા દ્વારા અમલમાં આવી અને પરિણામે હુકમ ૮, નિયમ ૬-એ થી ૬-જી દાખલ કરવામાં આવ્યા, જેના બળે હવે સામાવાળા પ્રતિદાવો ઉઠાવી શકે છે. સિવિલ પ્રક્રિયા સંહિતામાં પ્રતિદાવાનો સમાવેશ થતાં વિધાનમંડળે હુકમ ૨૦, નિયમ ૧૯ માં પણ સુધારો કર્યો અને “સમન્વય દાવો” શબ્દ પછી “પ્રતિદાવો” શબ્દોનો સમાવેશ કર્યો. આમ, અનુસંગી સુધારા અર્થાત્ સુધારણા અધિનિયમ નં. ૧૦૪ of ૧૯૭૭ દ્વારા સી.પી.સી. માં સુધારો કરવામાં આવ્યો અને પ્રતિદાવાને સમન્વય દાવા સમકક્ષ સ્થાને લાવવામાં આવ્યો.

૯.૬ આ સુધારા દ્વારા સમન્વય દાવો અને પ્રતિદાવા સાથે સરખી અને સમકક્ષ સ્થિતિમાં વર્તવામાં આવે છે. તેથી, હુકમ ૨૦, નિયમ ૧૯(૨) નું અર્થઘટન કરતી વખતે, સમન્વય દાવાના હુકમનામાને જેવો જ વ્યવહાર અપાય છે, તેવો જ વ્યવહાર હવે તે દાવામાં, જેમાં પ્રતિદાવો કરવામાં આવ્યો હોય, આપવામાં આવેલા હુકમનામાને પણ આપવો પડશે. રજૂઆત એવી છે કે કલમ ૨૧૬ ના

રદકરણ અને સમન્વય દાવા સંબંધિત હુકમનામા અંગે હુકમ ૨૦, નિયમ ૧૯ ની જોગવાઈ કરવામાં પાછળનો વિધાનિક હેતુ પ્રતિદાવાથી ઉપજેલા હુકમનામા માટે પણ સમાન રીતે લાગુ પડે છે. જેમાં પ્રતિદાવો રજૂ કરવામાં આવ્યો હોય તેવા દાવામાં પસાર થયેલું આપું હુકમનામું, જો કોઈ પ્રતિદાવો રજૂ ન થયો હોત તો જેમ અપીલ સંબંધિત જોગવાઈઓને આધીન હોત, તે જ જોગવાઈઓને આધીન ગણવું જોઈએ [અશોક કુમાર સિંહ સેંગર (સુપ્રા)].

૯.૭ જૂની સંહિતા અને નવી સંહિતાની જોગવાઈઓ સમજાવવાનો પ્રયત્ન કરતી કોષ્ટક પર આધારિત અપીલકર્તાની દલીલ પણ તેના કેસને આગળ વધારતી નથી. “એકસરખો પ્રભાવ રહેશે” એવા વાક્યાંશ પર અપીલકર્તાનો આધાર અને ત્યારબાદ તેના લોપથી હુકમ ૨૦, નિયમ ૧૯(૨) ની રજૂઆતથી થયેલા વિધાનિક પરિવર્તનના પરિણામમાં કોઈ ફેરફાર થતો નથી. શબ્દકૌશલ્ય દ્વારા અપીલકર્તાનો પ્રયાસ, હુકમ ૨૦, નિયમ ૧૯(૨) ના અધિનિયમન દ્વારા સત્તાવાર રીતે અમલમાં લાવવામાં આવેલ વિધાનિક દૃષ્ટિકોણને નિષ્ફળ બનાવવામાં કોઈ અસરકારક બનતો નથી. તેથી, જેમાં સમન્વય દાવો અથવા પ્રતિદાવો કરવામાં આવ્યો હોય તેવું હુકમનામું, પ્રતિદાવા અથવા સમન્વય દાવાના અભાવે સામાન્ય પ્રક્રિયામાં જે અપીલીય મંચને આધીન હોત તે જ અપીલીય મંચ સમક્ષ જવું જોઈએ.

૯.૮ વિધાનિક દષ્ટિકોણ એવો છે કે જેમાં સમન્વય દાવો કરવામાં આવ્યો હોય તેવું હુકમનામું, સમન્વય દાવાના અભાવે સામાન્ય રીતે જે અપીલીય મંચને આધીન હોત તે જ અપીલીય મંચ સમક્ષ જવું જોઈએ; તો પ્રતિદાવા અંગે પણ એવી રજૂઆત છે કે જેમાં પ્રતિદાવો રજૂ કરવામાં આવ્યો હોય તેવા દાવામાં પસાર થયેલા હુકમનામાને પણ સમાન વ્યવહાર અપાવવો જરૂરી છે. પરિણામે, વિધાનિક હેતુ ધ્યાનમાં રાખીને સી.પી.સી. ના હુકમ ૨૦, નિયમ ૧૯ નું હેતુલક્ષી અર્થઘટન કરવામાં આવે તો પણ સ્પષ્ટ થાય છે કે વર્તમાન અપીલો જાળવાપાત્ર નથી અને કારણ કે વાદપત્રનું મૂલ્યાંકન રૂપિયા ૧૦૦૦/- છે, તેથી તે માનનીય જિલ્લાની અદાલત સમક્ષ દાખલ થવી આવશ્યક છે.

૯.૯ સામાવાળા નં. ૧ તરફથી હાજર રહેલા માનનીય વકીલ શ્રી એસ.પી. મજમુદારે નીચેના નિર્ણયો પર આધાર રાખ્યો છે:—

(૧)એ.આઈ.આર. ૧૯૮૬ એસ.સી. ૧૪૯૯

એમ/એસ ગિરધારીલાલ અને સન્સ વિ. બલબીર નાથ

(૨)એ.આઈ.આર. ૧૯૯૦ એસ.સી. ૨૧૧૪

શશિકાંત લક્ષ્મણ કાળે અને અન્ય એક વિ. ભારતીય સંઘ અને અન્ય

(૩)(૨૦૦૨) ૭ એસ.સી.સી. ૬૩૧

આંધ્ર પ્રદેશ સરકાર તથા અન્ય વિ. પી. વેંકુ રેડ્ડી

(૪)૨૦૧૬ એસીસી ઓનલાઈન ઓલ ૨૭૬૨

અશોક કુમાર સિંહ સેંગર વિ. ઓમ પ્રકાશ ચતુર્વેદી અને અન્ય

(૫)૨૦૦૭ (૬) એમએચ.એલ.જે. ૧૨૭

ટેઓક્લિો બારેટો વિ. સદાશિવા જી. નાસનોડકર અને અન્ય.

(૬) હેતુઓ અને કારણોનું નિવેદન, ભાગ ૫, ધ ગેઝેટ ઓફ ઇન્ડિયા, ૭ સપ્ટેમ્બર, ૧૯૦૭, પાનું નં. ૧૭૯- ૨૦૩ માં પ્રકાશિત.

૩. દાવા તથા પ્રતિદાવાના મૂલ્યાંકનોને એકત્રિત ગણવાના પક્ષમાં અપીલકર્તાની દલીલ સુસ્થાપિત કાનૂની સિદ્ધાંતોના વિરુદ્ધ છે અને તેને નામંજૂર કરવામાં આવવી યોગ્ય છે.

૧૦ શ્રી મજમુદારે રજૂ કર્યું કે જો અરજદાર દ્વારા સૂચવાયેલ અર્થઘટન સ્વીકારવામાં આવે અને જો અરજદારને અધિકારક્ષેત્ર તથા અપીલના મંચના નિર્ધારણના હેતુસર દાવાની અને પ્રતિવાદ દાવાની મૂલ્યાંકનોને એકત્રિત કરવાની પરવાનગી આપવામાં આવે, તો તે અપીલના અધિકાર સંબંધિત લાંબી પૂર્વનિર્ણય શ્રેણી દ્વારા સ્થાપિત બે સુસ્થાપિત સિદ્ધાંતોના વિરોધમાં જશે.

૧૦.૧ વાદના વાદીને અપીલનો એક પ્રસ્થાપિત અધિકાર હોય છે, એ પ્રથમ કાનૂની સિદ્ધાંત છે. એવો અધિકાર વાદ દાખલ કર્યાની તારીખને ધ્યાનમાં રાખીને નિર્ધારિત થાય છે. અદાલતી નિર્ણયોમાં આ અપીલનો અધિકાર માન્ય કરવામાં આવ્યો છે, જે મૂળ કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં આવે ત્યારે જ વાદકારમાં સ્થાપિત થાય છે. તેથી, જ્યારે કોઈ વ્યક્તિ દીવાની વાદ દાખલ કરે છે, ત્યારે નાગરિક પ્રક્રિયા સંહિતાની જોગવાઈઓ અનુસાર તે વાદ આગળ ધપાવવાનો

તેનો અધિકાર તેમજ પ્રથમ અપીલ અને બીજી અપીલનો તેનો અધિકાર પણ સંરક્ષિત રહે છે. નમ્રતાપૂર્વક રજૂ કરવામાં આવે છે કે અદાલતી નિર્ણયોએ સતત એમ ઠરાવ્યું છે કે અપીલના મંચના અધિકારનો પણ સમાવેશ કરતો એવો પ્રસ્થાપિત અપીલી અધિકાર, અધિનિયમમાં સ્પષ્ટ જોગવાઈ કરવામાં આવી હોય તે સિવાય, મર્યાદિત કરી શકાય નહીં, તો દૂર કરવાની તો વાત જ નહીં [ગારિકાપાટી વીરૈયા (સુપ્રા)]. જો અપીલકર્તાઓ દ્વારા સૂચવાયેલ અર્થઘટન સ્વીકારવામાં આવે, તો સામાવાળા દ્વારા પ્રતિદાવો રજૂ કરવાના માત્ર આધારે જ સામાવાળા નં. ૨ – મૂળ વાદીનો બીજી અપીલનો અધિકાર છીનવાઈ જશે. નમ્રતાપૂર્વક રજૂ કરવામાં આવે છે કે આવું અર્થઘટન અસ્થિર છે, કારણ કે માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે નિર્ણયોની શ્રેણીમાં ઠરાવ્યું છે કે અધિનિયમમાં રહેલી સ્પષ્ટ જોગવાઈ સિવાય અપીલનો પ્રસ્થાપિત અધિકાર મર્યાદિત કરી શકાય નહીં [નહાર ઇન્ડસ્ટ્રિયલ એન્ટરપ્રાઇઝિસ લિમિટેડ (સુપ્રા)].

૧૦.૨ બીજા કાનૂની સિદ્ધાંત અંગે પણ એટલું જ સુસ્થાપિત છે કે જ્યાં વાદી પોતાના દાવાની રકમ તરીકે નિશ્ચિત રકમ નક્કી કરે છે, ત્યારે આવી મૂલ્યાંકનને મૂળ વાદની કિંમત તરીકે ગણવી જ પડે અને તે અનુસાર અપીલ દાખલ થાય છે. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, અપીલનું મંચ તે મૂળ વાદની કિંમત અનુસાર નક્કી કરવાનું રહે છે, જેમાં હુકમનામું કરવામાં આવ્યું હોય. તેથી અંતે, વાદી દ્વારા કરાયેલ મૂલ્યાંકન માત્ર પ્રથમ અદાલતના જ નહીં પરંતુ અપીલી અદાલતના અધિકારક્ષેત્રને પણ નિયંત્રિત કરે છે. આ સિદ્ધાંતને માનનીય

કલકત્તા વડી અદાલતની પૂર્ણ ખંડપીઠે [ઈજ્જતુલ્લા ભૂયાન (ઉપરોક્ત)] માં અધિકૃત રીતે સ્વીકાર્યો છે અને આ જ સિદ્ધાંત પર માનનીય અલ્હાબાદ વડી અદાલતે પણ [અશોક કુમાર સિંહ (ઉપરોક્ત)] માં આધાર મૂક્યો છે, જેમાં માનનીય બોમ્બે વડી અદાલતની પૂર્ણ ખંડપીઠનો કાઝી સૈયદ સૈફુલ્લીન વિ. કસ્તુરેહંદ અભયરાજજી ગોલછારે, અહેવાલિત ૨૦૦૦ જ બોમ સીઆર ૫૮૨, માં આપેલ અન્ય નિર્ણયને મંજૂરી સાથે ઉલ્લેખવામાં આવ્યો છે, જેમાં એ જ સિદ્ધાંત નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યો છે કે એકવાર વાદનું મૂલ્યાંકન થઈ જાય અને તે પ્રમાણે વાદ દાખલ થતી વેળાએ અદાલતનું અધિકારક્ષેત્ર નક્કી થઈ જાય, ત્યારબાદ વાદની અનુગામી કાર્યવાહી માટે પણ એ જ મૂલ્યાંકન માન્ય રહેશે, અને અપીલ વાદની જ ચાલુ કડી હોવાને કારણે, અપીલના મંચના હેતુસર તે મૂલ્યાંકન અપીલને પણ શાસિત કરશે.

૧૦.૩ હુકમનામું ૨૦, નિયમ ૧૯(૨) સી.પી.સી. માં નિહિત કાયદાનો શાસન આ બે મૂળભૂત સિદ્ધાંતોનું પરિણામ અને કાયદાકીય પ્રતિબિંબ છે, એટલે કે – વાદીનો અપીલનો અધિકાર દાવો દાખલ કરતી વેળાએ જ નિહિત થાય છે અને વાદપત્રનું મૂલ્યાંકન જ માત્ર પ્રથમ અદાલતનું જ નહીં પરંતુ અપીલીય અદાલતનું પણ અધિકારક્ષેત્ર નિયંત્રિત કરે છે. રજૂ કરવામાં આવે છે કે, તેના વિરુદ્ધ અપીલકર્તાની વ્યાખ્યા ૧૯૦૭ જેટલા પ્રાચીન સમયથી સતત ન્યાયિક નિર્દેશોની શ્રેણી દ્વારા સ્થાપિત આ સુસ્થાપિત કાનૂની સિદ્ધાંતોને વિશેષિત કરશે. તેથી, સવિનય રજૂ કરવામાં આવે છે કે હુકમનામું ૨૦, નિયમ ૧૯(૨)

સી.પી.સી. ની જોગવાઈઓ સ્પષ્ટ અને અસંદિગ્ધ છે, જેના પરિણામે હાલની અપીલો આ માનનીય અદાલત સમક્ષ ચલાવી શકાય તેવી નથી.

૧૦.૪ શ્રી એસ.પી. મજમુદાર, સામાવાળા નં. ૧ તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલે નીચેના નિર્ણયો પર આધાર મૂક્યો છે:—

(૧)એ.આઈ.આર. ૧૯૫૭ એસ.સી. ૫૪૦

ગારિકાપાટી વીરૈયા વિ. એન. સુબ્બૈયા ચૌધરી અને અન્યો

(૨)(૨૦૧૪) ૫ એસસીસી ૨૧૯

હિમાચલ પ્રદેશ રાજ્ય વીજળી નિયમન આયોગ અને અન્ય વિ. હિમાચલ પ્રદેશ રાજ્ય વીજળી બોર્ડ

(૩)(૨૦૦૯) ૮ એસ.સી.સી. ૬૪૬

નાહર ઇન્ડસ્ટ્રીયલ એન્ટરપ્રાઇઝિસ લિમિટેડ વિ. હોંગકોંગ અને શાંઘાઈ બેંકિંગ કોર્પોરેશન

(૪)(૧૯૦૭) આઈ.એલ.આર. ૩૪ કેલ ૯૫૪

ઈજ્જતુલ્લા ભૂયાં વિ. ચંદ્ર મોહન બેનર્જી

(૫)૨૦૧૬ એસ.સી.સી. ઓનલાઈન ઓલ ૨૭૬૨

અશોક કુમાર સિંહ સેંગર વિ. ઓમ પ્રકાશ ચતુર્વેદી અને અન્યો

૪. ગુજરાત સિવિલ અદાલતો અધિનિયમ, ૨૦૦૫ એ નાણાકીય અધિકારિતાને લગતો અધિનિયમ નથી.

૧૧.૧ પ્રારંભે, એવું રજૂ કરવામાં આવે છે કે ગુજરાત સિવિલ અદાલતો અધિનિયમ, ૨૦૦૫ (જેનો ઉદ્દેશ “આ અધિનિયમ” તરીકે પણ કરવામાં આવે છે) એવો કાયદો નથી કે જેનો મુખ્ય સંબંધ અદાલતોની નાણાકીય અધિકારિતા નક્કી કરવા સાથે હોય. અધિનિયમની પ્રસ્તાવનામાં જ જણાવ્યા મુજબ, તે “ગુજરાત રાજ્યની સિવિલ અદાલતોને સંબંધિત કાયદાને એકત્રિત અને સુધારવા માટેનો અધિનિયમ” છે. ગુજરાત સિવિલ અદાલતો અધિનિયમ, ૨૦૦૫માં સિવિલ અદાલતોના કાર્યનિર્વહના વિવિધ પાસાઓનો સમાવેશ થાય છે, જેમ કે ગુજરાત રાજ્યમાં સિવિલ અદાલતોની સ્થાપના અને રચના, તેમની પ્રાદેશિક અધિકારિતાની સ્થાનિક મર્યાદાઓ નક્કી કરવી તેમજ નાણાકીય અધિકારિતાની મર્યાદાઓ નિર્ધારિત કરવી, ન્યાયિક વર્તન અને ન્યાયના વહીવટ સંબંધિત બાબતો માટે જોગવાઈ કરવી, રજાઓ અને વેકેશન વગેરે. એવું રજૂ કરવામાં આવે છે કે માત્ર એટલા માટે કે આ અધિનિયમમાં સિવિલ અદાલતોની અધિકારિતા સંબંધિત કેટલીક જોગવાઈઓ પણ સમાવિષ્ટ છે, તેનાથી નાણાકીય અધિકારિતા આ અધિનિયમનો વિષય બની જતી નથી.

૧૧.૨ એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે કલમ ૧૫નું સરળ વાચન કરતાં સ્પષ્ટ થાય છે કે આ કલમ સામાવાળા દ્વારા દાખલ કરવામાં આવી શકે તેવી પ્રતિદાવામાંથી ઉદ્ભવતી કોઈપણ અપીલ પર લાગુ પડતી નથી, પરંતુ તે નાગરિક સ્વરૂપના દાવાઓ અને કાર્યવાહીઓમાંથી ઉદ્ભવતી અપીલો સુધી મર્યાદિત છે. વધુમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે “દાવો” શબ્દપ્રયોગનું

એવું વાંચન કરી શકાય નહીં કે જેમાં તેના કાર્યક્ષેત્રમાં “પ્રતિદાવો”નો સમાવેશ થાય, કારણ કે એવું કરવું કાયદામાં અનુમતિપાત્ર ન હોય તેવી કાનૂની ખામીની પૂરક પૂર્તિ કરવા સમાન બનશે. વધુમાં, માનનીય કલકત્તા વડી અદાલતે, બેંગલ, આગ્રા અને આસામ સિવિલ અદાલત અધિનિયમ, ૧૮૮૭ હેઠળની સમાન જોગવાઈનું અર્થઘટન કરતાં, એવો ઠરાવ કર્યો છે કે “કાર્યવાહી” શબ્દપ્રયોગનો અર્થ પણ નિયમિત દાવા જેવી જ કાર્યવાહી તરીકે કરવો જોઈએ અને પ્રતિદાવા જેવી દાવામાંથી ઉદ્ભવતી કાર્યવાહી તરીકે નહીં. [અમિતાભ દત્તા (સુપ્રા)].

૧૧.૩ કલમ ૧૫ સામાન્ય જોગવાઈ હોવાને કારણે આદેશને અનુસરવી આવશ્યક છે ૨૦ નિયમ ૧૯(૨) એક વિશેષ જોગવાઈ છે. ગુજરાત સિવિલ અદાલતો અધિનિયમ, ૨૦૦૫ ની કલમ ૧૫ અધિનિયમની અનેક જોગવાઈઓમાંની માત્ર એક જોગવાઈ છે, જે સામાન્ય રીતે દીવાની દાવાઓ અને દીવાની સ્વરૂપની અન્ય કાર્યવાહીમાંથી ઊભી થતી અપીલો સાથે સંબંધિત છે. તેના વિરુદ્ધ, સી.પી.સી.ના આદેશ ૨૦, નિયમ ૧૯(૨) ખાસ કરીને સેટ-ઓફ અને પ્રતિદાવા સંબંધિત હુકમનામાઓ સામેની અપીલો અંગે વ્યવસ્થા કરે છે. આ દૃષ્ટિએ, આદેશ ૨૦, નિયમ ૧૯(૨) વિશેષ જોગવાઈ છે જ્યારે કલમ ૧૫ સામાન્ય જોગવાઈ છે, અને બન્ને જોગવાઈઓનું સુસંગત અર્થઘટન કરતાં આદેશ ૨૦ નિયમ ૧૯(૨) ને કલમ ૧૫ ઉપર પ્રાધાન્ય મળવું જોઈએ.

૧૧.૪ એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે, જો અપીલકર્તા દ્વારા કરાયેલ અર્થઘટન સ્વીકારવામાં આવે, તો એક તરફ ગુજરાત સિવિલ અદાલતો અધિનિયમ, ૨૦૦૫ ની કલમ ૧૫ અને બીજી તરફ ઓર્ડર ૨૦ નિયમ ૧૯(૨) વચ્ચે સીધો સંઘર્ષ ઊભો થશે. આ સુસ્થાપિત છે કે, સંઘર્ષની સ્થિતિમાં સામાન્ય જોગવાઈએ વિશેષ જોગવાઈને માર્ગ આપવો જોઈએ અને તે હદ સુધી, સામાવાળા દાવાઓ સંબંધિત હુકમનામાઓમાંથી ઉદ્ભવતી અપીલો અંગે, ગુજરાત સિવિલ અદાલતો અધિનિયમ, ૨૦૦૫ ની કલમ ૧૫ માં કથિત રીતે નિર્ધારિત સામાન્ય નિયમના અપવાદ તરીકે ઓર્ડર ૨૦, નિયમ ૧૯(૨) સી.પી.સી. ને વાંચવું જોઈએ [પી.વી. હેમલથા (સુપૃ૫૫)].

૧૧.૫ એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે આવા તમામ કેસોમાં ન્યાયિક અભિગમ એવો રહે છે કે ઉપરથી પરસ્પર વિરોધાભાસી જણાતી બે જોગવાઈઓમાંથી કઈ વધુ સામાન્ય છે અને કઈ વધુ વિશિષ્ટ છે તે શોધી કાઢવું અને વધુ સામાન્ય જોગવાઈનું અર્થઘટન કરવું તથા વધુ વિશિષ્ટ જોગવાઈને બાકાત રાખવી [મેનેજિંગ ડિરેક્ટર, છત્તીસગઢ સ્ટેટ કો-ઓપરેટિવ બેંક મર્યાદિત (સુપ્રા)].

૧૧.૬ એવું રજૂ કરવામાં આવે છે કે ગુજરાત સિવિલ અદાલતો અધિનિયમ, ૨૦૦૫ ની કલમ ૧૫, જે સમવર્તી વિષય પરનું રાજ્ય વિધાન છે (ભારતના બંધારણની ૭મી અનુસૂચિની ચાદી ૩ ના પ્રવેશ નં. ૧૩ અને ૪૬),

તે જ વિષય પરના કેન્દ્રીય વિધાનરૂપ સી.પી.સી. ના આદેશ ૨૦, નિયમ ૧૯(૨) ની જોગવાઈઓ પર પ્રાબલ્ય મેળવી શકતી નથી. એવું રજૂ કરવામાં આવે છે કે અપીલકર્તાએ દલીલ કરવાનો પ્રયાસ કર્યો છે કે કલમ ૧૫ અને આદેશ ૨૦ નિયમ ૧૯(૨) જુદા જુદા ક્ષેત્રોમાં કાર્યરત છે અને તેથી કોઈ અસંગતિ ઊભી થતી નથી. જોકે, અપીલકર્તાના પોતાના જ મામલાથી આ દલીલ નિષ્ફળ બને છે.

૧૧.૭ એવું રજૂ કરવામાં આવે છે કે અપીલકર્તાનો મામલો આ પૂર્વધારણા પર આધારિત છે કે અપીલ માટેનું મંચ માત્ર કલમ ૧૫ જ નક્કી કરે છે, અને તે હદ સુધી, અપીલકર્તાની પોતાની જ વ્યાખ્યા મુજબ, કલમ ૧૫ નો આશય આદેશ ૨૦, નિયમ ૧૯ (૨). દીવાની કાર્યવાહી સંહિતાના આદેશ ૨૦, નિયમ ૧૯ (૨) ના પ્રણયન પાછળનો વિધાનકારી હેતુ સ્પષ્ટ છે અને તે એવો છે કે સેટ-ઓફ અથવા સામાવાળા દાવો સંબંધિત ડિક્રીઓમાંથી થતી તમામ અપીલો તે અદાલતમાં જ જવી જોઈએ કે જ્યાં મૂળ દાવા સંબંધિત અપીલો જતી હોય. અપીલકર્તાની દલીલ અધિનિયમની કલમ ૧૫ અને દીવાની કાર્યવાહી સંહિતાના આદેશ ૨૦, નિયમ ૧૯ (૨) વચ્ચે પ્રત્યક્ષ વિસંગતિ ઊભી કરે છે. આવી વિસંગતિની સ્થિતિમાં, ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૫૪ ને ધ્યાનમાં લેતાં, અપીલના મંચના નિર્ધારણ માટે સમાન ક્ષેત્રમાં પ્રવર્તિત થવા અભિપ્રેત હોય એવા કેન્દ્રીય કાયદાની જોગવાઈને વિરોધાભાસી રાજ્ય કાયદાની જોગવાઈ સાથે બન્ને એકસાથે અસ્તિત્વમાં રહી શકતી નથી અને રાજ્ય કાયદો જેટલા અંશે

કેન્દ્રીય કાયદા સાથે વિસંગત હોય તેટલા અંશે રદ થયેલો ગણાશે, જેમ કે માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે કુલવંત કૌર અને અન્ય વિ. ગુર્દિયલ સિંહ માન (મૃત) તેમના કાનૂની વારસદારો દ્વારા અને અન્ય, ૨૦૦૧ (૪) એસ.સી.સી. ૨૬૨ માં અહેવાલિત, એવા નિર્ણયમાં ઠરાવ્યું છે.

૧૧.૮ નાગરિક પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૦૮ ની કલમ ૬ પર રાખવામાં આવેલો આધાર પણ અસ્થિર છે, કારણ કે તે અપીલોને લાગુ પડતી નથી અને કોઈપણ સ્થિતિમાં ઓર્ડર ૨૦ નિયમ ૧૯(૨) ની વિશિષ્ટ જોગવાઈ પર પ્રાબલ્ય મેળવી શકતી નથી.

૧૧.૯ શ્રી મજમુદારે રજૂ કર્યું કે સી.પી.સી.નો ઓર્ડર ૨૦, નિયમ ૧૯(૨) એક વિશેષ જોગવાઈ છે, જે ખાસ કરીને એવી અપીલના વિષયવસ્તુ સાથે સંબંધિત છે, જ્યાં સેટ-ઓફ અથવા સામાવાળા દાવો મંજૂર કરવામાં આવ્યો હોય; જ્યારે સી.પી.સી.ની કલમ ૬ ફક્ત દાવાઓને જ લગતી છે અને તેમાં અપીલ અથવા સામાવાળા દાવાનો કોઈ ઉલ્લેખ નથી. ઉપરોક્તને અશુભ રાખીને અને વૈકલ્પિક રીતે, ભલે કલમ ૬નું ઉદાર અર્થઘટન કરવામાં આવે, તોપણ તે વધુમાં વધુ નાણાકીય અધિકારક્ષેત્ર સંબંધિત એક સામાન્ય જોગવાઈ ગણાય; અને ગુજરાત સિવિલ અદાલતો અધિનિયમ, ૨૦૦૫ ની કલમ ૧૫ની જેમ જ, સી.પી.સી.ની કલમ ૬, સામાવાળા દાવા સંબંધિત અપીલો બાબતે સી.પી.સી.ના ઓર્ડર ૨૦, નિયમ ૧૯(૨) હેઠળની વધુ વિશિષ્ટ જોગવાઈ પર પ્રાબલ્ય ધરાવશે નહીં. પરિણામે, સંહિતાની કલમ ૬માં આવેલ “દાવો” શબ્દનું

એવું અર્થઘટન કરી શકાય નહીં કે જે અપીલો પર લાગુ પડે અથવા સી.પી.સી.ના ઓર્ડર ૨૦, નિયમ ૧૯(૨) ની સ્પષ્ટ અને નિર્વિવાદ ભાષાને નિયંત્રિત કરે અથવા શાસિત કરે.

૧૧.૧૦ શ્રી એસ.પી. મજમુદાર, સામાવાળા નં.૧ તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલે નીચેના નિર્ણયો પર આધાર મૂક્યો છે:—

(૧)૨૦૧૧ એસીસી ઓનલાઈન કેલ ૨૬૩

અમિતાભ દત્ત વિ. કિરણ રસૌલી

(૨)(૨૦૦૨) ૫ એસ.સી.સી. ૫૪૮

પી.વી. હેમલતા વિ. કલ્પમકંડી પુથિયા માલિયક્કલ સાહીદા અને અન્ય એક.

(૩)(૨૦૨૦) ૬ એસ.સી.સી. ૪૧૧

મેનેજિંગ ડિરેક્ટર, છત્તીસગઢ સ્ટેટ કો-ઓપરેટિવ બેંક મર્યાદિત વિ. જિલ્લા સહકારી કેન્દ્રીય બેંક મર્યાદિત અને અન્ય

(૪)(૨૦૦૪) ૪ એસ.સી.સી. ૭૬૬

રાયચુરમઠમ પ્રભાકર અને અન્ય વિ. રાવતમલ દુગાર

(૫)૨૦૦૧ (૪) એસ.સી.સી. ૨૬૨

કુલવંત કૌર અને અન્ય વિ. ગુરદિયાલ સિંહ માન (મૃત) તેમના કાનૂની વારસદારો દ્વારા અને અન્ય

(૬)એ.આઈ.આર. ૧૯૬૧ એસ.સી. ૧૧૭૦

જે.કે. કોટન સ્પિનિંગ અને વીવિંગ મિલ્સ કો. લિ. વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય તથા અન્ય

(૭)એ.આઈ.આર. ૧૯૬૬ કેર ૩૧૮

ચંદ્રાવતી અમ્મા અને અન્ય વિ. ચેરીપુરમ પાયપાટ્રિસ્ટાહ

પ.અપીલકર્તા દ્વારા વિવિધ નિર્ણયો પર રાખવામાં આવેલ નિર્ભરતા:—

૧૨.૧ પામ્પારા ફિલિપ વિ. ફૂરીથોટ્ટિયિલના મામલામાં ભિન્નતા દર્શાવવામાં આવી હતી એ.આઈ.આર. ૨૦૦૭ કેર ૬૯ માં અહેવાલિત કિન્હિમોહમ્મદ પરનો આધાર ગેરસ્થાને છે અને કાયદામાં અસ્થિર છે તથા અન્ય ઉદ્દેખિત અધિકૃત નિર્ણયો પણ તેમ જ છે. અપીલકર્તા હાલના કેસમાં સંકળાયેલા મુદ્દા પર લાગુ પડતા નથી. પામ્પારા ફિલિપ (સુપ્રા) માંનો નિર્ણય સી.પી.સી.ના આદેશ ૨૦ નિયમ ૧૯(૨)ના વિચાર વિના આગળ વધે છે, તેથી તે પેર ઇન્ક્યુરિયમ છે અને સબ સાઇલેન્ટિયો રીતે પસાર થયો છે.

૧૨.૨ એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે એ.આઈ.આર. ૨૦૦૭ કેર ૬૯ માં અહેવાલિત પામ્પારા ફિલિપ વિ. ફૂરીથોટ્ટિયિલ કિન્હિમોહમ્મદના કેસમાં થયેલો નિર્ણય ઇન્ક્યુરિયમ છે અને તેથી બંધનકારક પૂર્વનિર્ણય નથી, કારણ કે તેમાં ઓર્ડર ૨૦ નિયમ ૧૯(૨) ની જોગવાઈઓની અવગણના કરવામાં આવી છે અને તે અંગે વિચાર કરવામાં આવ્યો નથી. એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે પામ્પારા ફિલિપ (ઉપરોક્ત) ના ચુકાદાનું નજીકથી વાચન કરવાથી સ્પષ્ટ થાય છે કે માનનીય અદાલતે ઓર્ડર ૨૦ નિયમ ૧૯(૨) અંગે વિચાર કર્યો નથી, જોકે

માનનીય અદાલતનું ધ્યાન તે તરફ દોરવામાં આવ્યું હતું અને તે હદ સુધી ઉપરોક્ત જોગવાઈ પ્રસંગ વિના કે વિચારણા વિના ચુકાદામાં છૂટી ગઈ છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે (૧૯૯૧) જ એસ.સી.સી. ૧૩૯ માં અહેવાલિત સ્ટેટ ઓફ યુ.પી. વિ. સિન્થેટિક્સ અને કેમિકલ્સ લિમિટેડના કેસમાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું છે કે “કાયદાની સંબંધિત જોગવાઈનો સંદર્ભ લીધા વિના આપવામાં આવેલ નિષ્કર્ષ સામાન્ય ઉલ્લેખ કરતાં પણ નબળો હોય છે”. આ નિર્ણયને એ પ્રસ્તાવના આધારરૂપ સત્તા તરીકે સ્વીકારી શકાતો નથી કે દાવો અને પ્રતિદાવો અપીલનું મંચ નક્કી કરવા માટે સાથે ગોઠવી શકાય, જ્યારે ઓર્ડર ૨૦ નિયમ ૧૯(૨) ના ધારાસભાકીય આદેશને બાકાત રાખવામાં આવે છે, જે મુજબ જ્યાં પ્રતિદાવો દાખલ કરવામાં આવ્યો હોય ત્યાં હુકમનામા સામેની અપીલ તે જ અદાલતમાં મોકલવાની હોય છે જ્યાં મૂળ દાવાની અપીલ જતી હોય.

૧૨.૩ રજૂ કરવામાં આવે છે કે પામ્પારા ફિલિપ (ઉપરોક્ત) માં આપેલ નિર્ણય, ભલે તે દિલીપ વિ. લીલાધર પ્રકરણમાં, જે ૨૦૧૧ (૧) એમએચએલજે ૯૬૯ માં અહેવાલિત છે, માનનીય બોમ્બે વડી અદાલત સમક્ષ તથા અશોક કુમાર સિંહ (ઉપરોક્ત) ના પ્રકરણમાં માનનીય અલ્હાબાદ વડી અદાલત સમક્ષ ઉલ્લેખિત કરવામાં આવ્યો હતો, તેમ છતાં તેનો અનુસરણ કરવામાં આવ્યું નથી અને માનનીય વડી અદાલતોના બહુમતિના અભિપ્રાય મુજબ પક્ષકારોને અધિકારક્ષેત્રના હેતુઓ માટે તેમજ અપીલના મંચનું નિર્ધારણ

કરવા માટે દાવો અને પ્રતિદાવાને એકત્રિત કરવાની પરવાનગી આપવી જોઈએ નહીં.

૧૨.૪ અપીલકર્તા દ્વારા ઉલ્લેખિત નિર્ણયો તેમની પોતાની વિશિષ્ટ હકીકતો સુધી મર્યાદિત હોવાથી ભિન્ન છે અને વર્તમાન કેસમાં લાગુ પડતા નથી.

૧૨.૫ એવું રજૂ કરવામાં આવે છે કે, દાવો અને પ્રતિદાવો એકીકૃત કાર્યવાહી છે અને તેથી તેને એકત્રિત કરી શકાય છે, એવા પ્રસ્તાવ માટે અપીલકર્તા દ્વારા ઉલ્લેખિત ચુકાદાઓ, બાર્થેલ્સ અને લુડર્સ ગામ્બહ વિ. એમ.વી. ડોમિનિક્યુ રિપોર્ટેડ ઇન ૧૯૮૮ એમ.એચ.એલ.જે. ૭૨૮, વિદ્યાપૂર્ણાચાર્ય સન્સ, ટી.કે.વી.એસ. વિ. એમ.આર. કૃષ્ણમાચર્ય રિપોર્ટેડ ઇન ૯૬ એલ.ડબલ્યુ. ૧૪૦ અને એન.ઈ.પી.સી. માઈકોન લિમિટેડ વિ. સીમેન્સ લિ. અહેવાલિત ૨૦૦૩ એસ.સી.સી. ઓનલાઈન મેડ ૭૯૩ હાલ હસ્તગત મુદ્દા સાથે સંબંધિત નથી. રજૂ કરવામાં આવે છે કે પ્રતિવાદ દાવો ને અલગ દાવા તરીકે ગણવો તે સુસ્થાપિત સિદ્ધાંત છે અને આ સિદ્ધાંતને મર્યાદા અધિનિયમ, ૧૯૬૩ ની કલમ ૩(૨) (બી) માં કાનૂની માન્યતા પણ આપવામાં આવી છે. ઉપરોક્ત બાબતને અપ્રભાવિત રાખીને, માત્ર દલીલના હિતાર્થે જો એવું માન્ય ધરીએ કે દાવો અને પ્રતિવાદ દાવો એકીકૃત કાર્યવાહી છે, તો આવું એકીકરણ માત્ર નીચલી અદાલતની કાર્યવાહી સંબંધિત વહીવટી સુવિધાના મર્યાદિત હેતુ માટે જ છે અને અપીલના મંચના નિર્ધારણ માટે તેમની અનુક્રમે મૂલ્યાંકનોને એકત્રિત કરવા માટે તેનો આધાર લઈ શકાય નહીં. બાર્થેલ્સ અને લુડર્સ ગેમ્બેહચ

(ઉપરોક્ત) માંનો નિર્ણય એડમિરલ્ટી દાવામાં ઉઠાવવામાં આવેલા પ્રતિવાદ દાવાને બહાર કરવા માટેની અરજી સાથે સંબંધિત હતો અને પ્રશ્ન એવો હતો કે જે પ્રતિવાદ દાવો એડમિરલ્ટી અધિકારક્ષેત્ર હેઠળ ઉદ્ભવ્યો ન હતો અને જે વડી અદાલતના અધિકારક્ષેત્રની બહાર ઉદ્ભવ્યો હતો, તે સ્વીકાર્ય ગણાવી શકાય કે નહીં. તે સંદર્ભમાં, બોમ્બે વડી અદાલતે પ્રતિવાદ દાવાને બહાર કરવા ઇનકાર કરતાં જે અવલોકન કર્યું હતું, તે જ અવલોકનનો હવે અપીલકર્તાઓ આધાર લેવા માંગે છે. રજૂ કરવામાં આવે છે કે હાલના કેસમાં સંકળાયેલા મુદ્દા પર તેનું કોઈ પ્રયોગ્યતા નથી. તેવી જ રીતે, વિદ્યાપૂર્ણાચાર્ય સન્સ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં પ્રશ્ન એવો હતો કે એકતરફી હુકમનામાના કેસમાં, જ્યાં સામાવાળાઓ દ્વારા પ્રતિવાદ દાવાનો બાકાતીથી ખારિજ થવાનો આદેશ પાડા હતો, ત્યાં એક જ અરજી દ્વારા એકતરફી હુકમનામો અને બાકાતીથી થયેલી ખારિજને રદ કરી શકાય કે નહીં. ઉપરોક્ત પ્રશ્ન હાલના કેસમાં ઉદ્ભવતો નથી અને મદ્રાસ વડી અદાલતના માનનીય અવલોકનોને તે કેસના તથ્યો સુધી મર્યાદિત ગણવા જોઈએ. એન.ઈ.પી.સી. માઈકોન લિમિટેડ (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં પ્રશ્ન એ હતો કે સી.પી.સી. ના હુકમ ૧૨ નિયમ ૬ હેઠળ સામાવાળાઓ વિરુદ્ધ પસાર કરાયેલા સ્વીકાર આધારિત હુકમનામાની માન્યતા શું છે અને સામાવાળાઓએ દલીલ કરી હતી કે તેમની સ્વીકારોક્તિ હોવા છતાં, તેઓ દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલા પ્રતિવાદ દાવાના મૂલ્યને તેમની સ્વીકારોક્તિ સામે સમાયોજિત કરવાની તેમને હકદારી છે. માનનીય ડિ-ન્યાયાધીશ પીઠે સામાવાળાઓનો આ વાદ નકારી કાઢતાં, સી.પી.સી. ના હુકમ ૮ નિયમ ૬(સી) હેઠળ દાવાના દાવા અને પ્રતિવાદ

દાવાની અલગતા અંગે એકલ ન્યાયાધીશે કરેલા કેટલાક અવલોકનોને મંજૂરી આપી હતી અને તેનો અપીલના મંચના નિર્ધારણ માટે દાવા અને પ્રતિવાદ દાવાના મૂલ્યાંકનોને એકત્રિત કરવાના પ્રશ્ન સાથે કોઈ સંબંધ કે પ્રાસંગિકતા નથી.

૧૨.૬ એ.ઝેડ. મહમ્મદ ફારૂક વિ. ધ સ્ટેટ ગવર્નમેન્ટ અહેવાલિત એ.આઈ.આર. ૧૯૮૪ કેર ૧૨૬ માં પૂર્ણ પીઠે કરેલા અવલોકનો, જેમનો પામપરા ફિલિપ્સ (ઉપરોક્ત) માં આધાર લેવામાં આવ્યો છે, તેઓ પણ સી.પી.સી. ના હુકમ ૨૦ નિયમ ૧૯ ની જોગવાઈ પર વિચાર કરતા નથી અને દાવો તથા પ્રતિવાદ દાવાના એકીકૃત મૂલ્યાંકનના વિશાળ પાસા વિશે કોઈ નિશ્ચિત અભિપ્રાય વ્યક્ત કરતાં નથી. તેવી જ રીતે, અપીલકર્તા દ્વારા આધારિત સ્ટેટ ઓફ મહારાષ્ટ્ર વિ. કૃષ્ણાવતાર દૌલતસિંહ મદન અહેવાલિત ૨૦૧૨ એસ.સી.સી. ઓનલાઈન બોમ ૩૨૪ નો ચુકાદો માત્ર એટલા પ્રશ્ન સાથે સંબંધિત હતો કે માનનીય વડી અદાલત સમક્ષ પ્રથમ અપીલ તરીકે દાખલ કરાયેલ એક જ અપીલ, જેમાં પ્રતિવાદ દાવાને નકારવામાં આવ્યો હતો અને વાદીના દાવામાં હુકમનામો થયો હતો, તે ગ્રાહ્ય હતી કે નહીં. ઉપરોક્ત નિર્ણય એ સિદ્ધાંત માટે કોઈ પ્રમાણભૂત સત્તા નથી કે અપીલના મંચના નિર્ધારણ માટે દાવો અને પ્રતિવાદ દાવાના મૂલ્યાંકનોને એકત્રિત કરી શકાય. દરેક પરિસ્થિતિમાં પણ, ઉપરોક્ત નિર્ણય હાલના કેસના તથ્યોમાં નિષ્પ્રયોજ્ય છે અને અપીલકર્તાને કોઈ

મદદરૂપ થતો નથી, કારણ કે અપીલકર્તાએ આ માનનીય અદાલત સમક્ષ પહેલેથી જ બે અલગ અપીલો દાખલ કરી છે.

૧૨.૭ અપીલકર્તાઓ દ્વારા અર્થઘટન માટે સહાયક સાધન તરીકે હેતુઓ અને કારણોનું નિવેદન અગ્રાહ્ય હોવા અંગે ઉલ્લેખિત નિર્ણયો એવા અનુસંગી નિર્ણયોનો વિચાર કરતા નથી, જેમાં માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે માત્ર મંજૂરી જ આપી નથી પરંતુ અધિનિયમના હેતુ અને અભિપ્રાયને સમજવા માટે વિધાનકર્તાની પૃષ્ઠભૂમિ અને હેતુઓ તથા કારણોનું નિવેદન સહિતની તમામ માહિતીના સ્ત્રોતોના ઉપયોગને પ્રોત્સાહિત પણ કર્યો છે. શાબ્દિક અર્થઘટનનો નિયમ હવે ઝડપી ગતિએ હેતુલક્ષી અર્થઘટનના નિયમ દ્વારા, જે અર્થઘટનનો સ્પર્ણિત નિયમ છે, સ્થાનાંતરિત થઈ રહ્યો છે. હકીકતમાં, અપીલકર્તા દ્વારા ઉલ્લેખિત એક નિર્ણય પોતે જ, અર્થાત્ રિઝર્વ બેંક ઓફ ઈન્ડિયા વિ. પીયરલેસ જનરલ ફાઈનાન્સ અને ઈન્વેસ્ટમેન્ટ કો. લિ. અને અદર્સ અહેવાલિત ૧૯૮૭ (૧) એસ.સી.સી. ૪૨૪, એવું કહે છે કે અધિનિયમનું અર્થઘટન વિધાનકર્તાની મનશા નિર્ધારિત કર્યા બાદ જ કરવું જોઈએ.

૧૨.૮ સામાવાળા નં. ૧ તરફથી ઉપસ્થિત રહેલા વિદ્વાન વકીલ શ્રી એસ.પી. મજમુદારએ નીચેના નિર્ણયો પર આધાર મૂક્યો છે:—

(૧)(૧૯૯૧) જ એસ.સી.સી. ૧૩૯

યુ.પી. રાજ્ય વિ. સિન્થેટિક્સ અને કેમિકલ્સ લિમિટેડ

(૨)૨૦૧૧ (૧) એમએચએલજે ૯૬૯

દિલીપ વિ. લીલાધર

(૩)૨૦૧૬ એસ.સી.સી. ઓનલાઈન ઓલ ૨૭૬૨

અશોક કુમાર સિંહ સેંગર વિ. ઓમ પ્રકાશ ચતુર્વેદી & વગેરે.

(૪)૨૦૦૭ (૬) એમ.એચ.એલ.જે. ૧૨૭

ટેઓફિલો બારેટો વિ. સદાશિવા જી. નાસનોડકર અને અન્ય

(૫)એ.આઈ.આર. ૧૯૭૬ મેડ ૩૬

એ. વાદિવેલુ વિ. એ. મુનુસ્વામી (૬)૨૦૧૧ એસ.સી.સી. ઓનલાઈન કૈલ
૨૬૩ અમિતાભ દત્તા વિ. કિરણ રસૈલી

૬.અપીલકર્તાની દાવાની કિંમતનિર્ધારણ અંગેની વાંધાની દલીલ પણ ટકાઉ
નથી અને વર્તમાન અપીલમાં તે સામાવાળા દ્વારા ઉઠાવી શકાતી નથી.

૧૩.૧ અપીલકર્તાની આ દલીલ અંગે કે વાદી દ્વારા દાવો કથિત રીતે
અલ્પમૂલ્યાંકિત કરવામાં આવ્યો છે, રજૂ કરવામાં આવે છે કે સુટ મૂલ્યાંકન
અધિનિયમ, ૧૮૮૭ ની કલમ ૧૧ અને દીવાની કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૯૦૮ ની

કલમ ૨૧ ને ધ્યાને લેતાં, આવી દલીલ અપીલમાં ઉઠાવી શકાય તેવી નથી. રજૂ કરવામાં આવે છે કે સામાવાળા નં. ૨એ પ્રથમ અધિકરણની અદાલતમાં દાવાના મૂલ્યાંકન અંગે કોઈ વાંધો ઉઠાવવામાં નિષ્ફળ ગયા હોવાથી, તેમને આ માનનીય અદાલત સમક્ષ એવો વાંધો ઉઠાવવાની મંજૂરી આપી શકાય નહીં. વધુમાં રજૂ કરવામાં આવે છે કે સામાવાળા નં. ૨ એ દર્શાવી શક્યા નથી કે દાવાના કથિત અલ્પમૂલ્યાંકનથી ગુણદોષના આધાર પર દાવાની નામંજૂરીને હાનિકારક અસર પહોંચી છે અને તેથી વર્તમાન કેસના તથ્યોમાં કલમ ૧૧(૧) (બી) ની શરતો પૂર્ણ થયેલ માનવામાં આવતી નથી. વધુમાં રજૂ કરવામાં આવે છે કે માનનીય પટલા વડી અદાલતની પૂર્ણ પીઠે ડિઓનાથ મિસિર અને અન્ય વિ. ચંદ્રમાન મિસિર અને અન્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૫૮ પટલા ૪૩૦ માં અહેવાલિત, મામલામાં એવો નિર્ધાર કર્યો હતો.

૧૩.૨ માનનીય પટલા વડી અદાલતે વધુમાં એવું ધારણ કર્યું છે કે દાવાના મૂલ્યાંકનનો પ્રશ્ન અદાલતના અધિકારક્ષેત્રના મૂળ સુધી જતો હોય તેવા કિસ્સાઓમાં પણ, દાવા મૂલ્યાંકન અધિનિયમની કલમ ૧૧ હેઠળ નક્કી કરાયેલ મર્યાદાને બાદ કરતાં, મૂલ્યાંકનનો મુદ્દો અપીલી અદાલતમાં પણ હક્કરૂપે પુનઃખુલ્લો કરી શકાય તેમ નથી. દાવા મૂલ્યાંકન અધિનિયમની કલમ ૧૧ની આવશ્યકતા પૂર્ણ થયેલી ન હોઈ, સામાવાળા નં. ૨ દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલી દલીલને આ માનનીય અદાલત સમક્ષ કથિત અલ્પ મૂલ્યાંકન અંગેની દલીલ ઊભી કરવાની પરવાનગી આપી શકાય નહીં.

૧૩.૩ ઉપરોક્ત બાબતના હકોને અખંડિત રાખીને, એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે કોઈપણ દાવાની યોગ્ય મૂલ્યાંકનની નિર્ધારણા ગુજરાત અદાલત ફી અધિનિયમ, ૨૦૦૪ ની જોગવાઈઓ મુજબ કરવી આવશ્યક છે, જેના હેતુસર ખાસ તે હેતુ માટે નિમણૂક કરાયેલા નિરીક્ષણ અધિકારી દ્વારા કલમ ૮ થી ૧૪ ૮ થી ની જોગવાઈઓને આધીન તપાસ કરવી આવશ્યક છે.

૧૩.૪ શ્રી એસ.પી. મજમુદાર, સામાવાળા નં. ૧ તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલે નીચેના નિર્ણયો પર આધાર રાખ્યો છે:—

(૧)એ.આઈ.આર. ૧૯૫૮ પટના ૪૩૦

ડિઓનાથ મિસિર અને અન્ય વિ. ચંદ્રમાન મિસિર અને અન્ય

અપીલકર્તા તરફથી કાનૂની રજૂઆત:—

૧૪. બીજી તરફ, મૂળ અપીલકર્તાઓ — મૂળ સામાવાળા નં.૨ તરફથી નોંધાયેલા વકીલ તરીકે હાજર રહેલા માનનીય વકીલ શ્રી ચશ જે. પટેલ સાથે હાજર માનનીય વકીલ શ્રી સલીલ ઠાકોર પ્રારંભે જ અહીંના સામાવાળા નં.૧ — મૂળ વાદી દ્વારા દાખલ કરાયેલ વાદના યોગ્ય/ઓછા મૂલ્યાંકન અંગે વિવાદ ઉઠાવ્યો હતો. તેમણે પેપર-બુક સાથે મુકાયેલા ત્રણ નોંધાયેલ વેચાણખત તરફ આ અદાલતનું ધ્યાન દોર્યું હતું. તેમણે રજૂ કર્યું હતું કે આવા વેચાણખતો માત્ર સામાવાળા નં.૨ એટલે કે બિપિનભાઈ પટેલ દ્વારા વાદીના હિતમાં, કોનાર્ક સ્કીમમાં યુનિટ નં.૩૦૧, ૪૦૧ અને ૫૦૧ના વેચાણ માટે દર્શાવ્યા મુજબ

અમલમાં મૂકવામાં આવ્યા હતા. તેમણે વધુમાં આ અદાલતનું ધ્યાન મૂળ વાદીઓએ ચૂકવેલ હોવાનું દર્શાવાયેલા વેચાણ પ્રતિફળ તરફ દોર્યું હતું, એટલે કે દરેક યુનિટ માટે રૂપિયા ૩૮ લાખ, તેથી વેચાણખત અનુસાર આવા યુનિટોના એકંદર મૂલ્યની ગણતરી કરવામાં આવે તો તે રૂપિયા ૧.૪૦ કરોડ થાય છે. આ તબક્કે, તેમણે વેચાણખતના પાનું નં.૫૦, ૫૫ અને ૧૦૦ તરફ આ અદાલતનું ધ્યાન દોર્યું હતું, જેમાં ઉલ્લેખ છે કે “વાસ્તવિક કબજો બાંધકામ પૂર્ણ થયા પછી અમે, અમલકર્તા, તમારી પાસે/અમલકર્તા પાસે સોંપીશું”. તેથી તેમણે રજૂ કર્યું હતું કે આજદિન સુધી કોઈ બિલ્ડિંગ યુઝ પરમિશન આપવામાં આવેલ ન હોવા અને ગુજરાત પ્રોવિન્શિયલ મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન્સ અધિનિયમની કલમ-૨૬૩ના બળે, કોઈપણ વ્યક્તિ આ મિલકતનો કબજો લઈ શકે નહીં. તેથી તેમણે રજૂ કર્યું હતું કે મૂળ વાદી દ્વારા પોતે કબજામાં હોવાનું જે દાવો આગળ ધપાવવામાં આવ્યો છે તે કાયદાની નજરે કબજાનો કાનૂની રીતે માન્ય અધિકાર નથી. તેમણે વધુમાં મૂળ વાદીએ માંગેલ પ્રાર્થના તરફ આ અદાલતનું ધ્યાન દોર્યું હતું અને રજૂ કર્યું હતું કે વાદીએ હકીકતમાં હાલના અપીલકર્તા સહિત સામાવાળાઓ વિરુદ્ધ ઇમારતની સુવિધાઓ [સમગ્ર ઇમારત] પૂર્ણ કરવા માટેના નિર્દેશોની પ્રાર્થના કરી હતી. તેમણે ત્રણ વેચાણખતોની શરતો અને નિયમોના પાલનના સંદર્ભમાં વપરાયેલ ‘ટોટો’ શબ્દના ઉપયોગ પર ભાર મૂક્યો હતો, જેનો યોગ્ય અર્થઘટન કરવામાં આવે તો યુનિટોના કબજાની પ્રાર્થના કરવામાં આવી હોવાનું દર્શાવે છે અને તમામ ત્રણેય યુનિટોના મૂલ્યને રૂપિયા ૧.૪૦ કરોડ ગણતા, રૂપિયા ૧,૦૦૦/- માટે મૂલ્યાંકિત કરાયેલ વાદ ઓછું મૂલ્યાંકિત છે

અથવા ઓછામાં ઓછું યોગ્ય રીતે મૂલ્યાંકિત નથી. તેથી તેમણે રજૂ કર્યું હતું કે આ અદાલતે મૂળ વાદના વિષયવસ્તુના ઓછા મૂલ્યાંકનનો સંજ્ઞાન લેવો જોઈએ. તેથી તેમણે રજૂ કર્યું હતું કે આ માનનીય અદાલત પાસે એ તપાસવા માટે વ્યાપક સત્તાઓ છે કે વાદપત્રનું મૂલ્યાંકન અસંગત આંકડો છે કે કેમ અને શું તે આ અદાલતની રૂપિયા ૫૦ લાખની નાણાકીય અધિકારક્ષેત્રની મર્યાદાથી વધુ નથી એવું માનવામાં આવી શકે. તેથી તેમણે રજૂ કર્યું હતું કે વાદપત્રના આધારે પણ આ અદાલતને અપીલ સ્વીકારવાનો અધિકારક્ષેત્ર છે, કારણ કે ત્રણ યુનિટો એટલે કે વાદગ્રસ્ત મિલ્કતનું પ્રતિફળ રૂપિયા ૧.૪૦ કરોડ છે, એટલે કે રૂપિયા ૫૦ લાખથી વધુ છે.

૧૫. દીવાની કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૯૦૮ (‘સંહિતા’) નામ અને પ્રસ્તાવના દર્શાવે છે તેમ, ‘દીવાની ન્યાયક્ષેત્રની અદાલતોની પ્રક્રિયા સંબંધિત કાયદાઓને એકત્રિત કરવા અને તેમાં સુધારો કરવા માટેનો અધિનિયમ’ છે. જોકે, સંહિતા અદાલતોના આર્થિક અધિકારક્ષેત્રને સંચાલિત કરતો કાયદો નથી અને એવો હોવાનો દાવો પણ કરતી નથી, તેમજ અદાલતોના અધિકારક્ષેત્રની પ્રાદેશિક મર્યાદા નક્કી કરતો કાયદો પણ નથી. સંહિતાની સમગ્ર રીતે વાંચનથી પ્રગટ થતી યોજનામાંથી જણાય છે કે સંહિતા અદાલતોના આર્થિક અધિકારક્ષેત્ર સંબંધિત બાબતોને નિયમિત કરવાની દાવેદારી કરતી નથી. આર્થિક અધિકારક્ષેત્ર સંબંધિત બાબતોનું નિયમન ન કરવાની સંસદની મનશા સ્પષ્ટ

રીતે નીચે દર્શાવવામાં આવી છે સંહિતાની કલમ ૬. નાણાકીય અધિકારક્ષેત્ર સંબંધિત બાબતો રાજ્ય વિધાનમંડળો પર છોડવામાં આવેલી છે.

૧૬. શ્રી ઠાકોર જે. એન. ગુઝદાર વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્યના કેસમાં સર્વોચ્ચ અદાલતની માનનીય પાંચ ન્યાયાધીશોની પીઠના (૨૦૦૫) ૨ એસ.સી.સી. ૫૯૧ માં અહેવાલિત નિર્ણયના પરિચ્છેદ-૪૨ નો ઉલ્લેખ કર્યો અને તેના પર આધાર મૂક્યો.

૧૬.૧ અપીલકર્તાએ ન્યાયમૂર્તિ એચ. આર. ખન્નાની અધ્યક્ષતામાં આવેલી ૭૯મી કાયદા આયોગની અહેવાલ પર અવલંબન મૂક્યું છે. ફક્ત ૧૧.૬, ૧૧.૭, ૧૮.૧ થી ૧૮.૩, ૧૮.૫ થી ૧૮.૧૦ અને ૯૯ પર અવલંબન મૂકવામાં આવ્યું છે. અપીલકર્તાએ તે અહેવાલ પર પણ અવલંબન મૂક્યું હતું, જેમાંથી સ્પષ્ટ થાય છે કે અદાલતોના આર્થિક અધિકારક્ષેત્ર સંબંધિત બાબતો હંમેશા રાજ્યોમાં પ્રચલિત વિવિધ પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં રાખીને રાજ્યો પર જ છોડી દેવામાં આવે છે, જેથી તે તર્ક દર્શાવી શકાય કે ઊંચા મૂલ્યના દાવાઓમાંથી ઉદ્ભવતી અપીલો વડી અદાલતોને કેમ સોંપવામાં આવે છે અને આ દલીલના સમર્થનમાં કે વડી અદાલતમાં સીધી અપીલ પક્ષકારો માટે હાનિકારક નહીં પરંતુ લાભદાયક છે.

અ) ગુજરાત સિવિલ અદાલતો અધિનિયમ, ૨૦૦૫ – યોજના અને હેતુ

૧૭. ગુજરાત સિવિલ અદાલતો અધિનિયમ, ૨૦૦૫ (‘જીસીસીએ’) એ એવો અધિનિયમ છે જે સિવિલ અદાલતો અને અપીલીય અદાલતોની મૂલ્યાધારિત અધિકારિતાને નિયંત્રિત કરે છે. અધ્યાય ૨માં સિવિલ અદાલતોની સ્થાપના અને રચના અંગે જોગવાઈ કરવામાં આવી છે. અધ્યાય ૩માં સિવિલ અદાલતોની અધિકારિતાની મૂલ્યાધારિત તેમજ પ્રાદેશિક મર્યાદાઓ નક્કી કરતી જોગવાઈઓ સમાવિષ્ટ છે (કલમ ૧૧ થી ૧૩). કલમ ૧૫ મૂળ કાર્યવાહીમાંથી ઉદ્ભવતી અપીલો માટે અપીલીય અદાલતો, અર્થે વડી અદાલત અને જિલ્લા અદાલત, ની મૂલ્યાધારિત મર્યાદાઓ નક્કી કરે છે.

૧૮. આદેશ-૮, નિયમ ૬એ(૨) માં “મૂળ દાવા તથા પ્રતિદાવા બંને અંગે તે જ દાવામાં અંતિમ ચુકાદો ઉચ્ચારવાનો” એવા શબ્દો સમાવાયેલા છે. આદેશ ૨૦ નિયમ ૧૮(૧) માં જોગવાઈ છે કે “હુકમનામામાં અરજદારને કેટલી રકમ બાકી છે અને સામાવાળાને કેટલી રકમ બાકી છે તે દર્શાવવું.” ‘તે જ દાવો’, ‘એક ચુકાદો’ અને ‘હુકમનામું’ જેવા શબ્દો એકવચનમાં વપરાયેલા છે. તેથી, જ્યારે કોઈ દાવામાં પ્રતિદાવો દાખલ કરવામાં આવે છે, ત્યારે બે ચુકાદાઓ અને બે હુકમનામાંઓ રહેશે નહીં. અરજિપત્ર તથા પ્રતિદાવા બંનેનો નિવેડો કરતો એક જ ચુકાદો અને એક જ હુકમનામું રહેશે. તેનું કારણ એ છે કે, ભલે દાવામાં પોતાની અંદર બે ઘટકો હોય, તેમ છતાં તે હજી પણ એક જ દાવો, એકીકૃત કાર્યવાહી છે. એક જ ચુકાદો અને એક જ હુકમનામું રહેશે તે હકીકત, પ્રતિદાવો સ્વતંત્ર/અલગ દાવો છે એવા કોઈપણ તર્કના વિરુદ્ધ જાય છે.

૧૯. પ્રતિવાદનો દાવો સ્વતંત્ર દાવો નથી, પરંતુ તે એ જ દાવાનો એક ભાગ છે, તેનું સૌથી મોટું સંકેત આદેશ ૮ નિયમ ૬ સી માં મળે છે. આદેશ ૮ નિયમ ૬ હેઠળ, વાદીને “એવો દાવો કરતી અરજી” કરવાની પસંદગી છે કે પ્રતિવાદના દાવામાં કરવામાં આવેલ દાવાનો નિકાલ પ્રતિવાદના દાવાના માર્ગે ન થવો જોઈએ, પરંતુ સ્વતંત્ર દાવામાં થવો જોઈએ. આવી અરજી પ્રતિવાદના દાવા સંબંધિત મુદ્દાઓ નક્કી કરવામાં આવે તે પહેલાં કરી શકાય છે. જો આવી અરજી કરવામાં આવે, તો અદાલત એવો આદેશ આપી શકે છે કે પ્રતિવાદના દાવાની સુનાવણી “સ્વતંત્ર દાવા” તરીકે કરવામાં આવે. જ્યાં આદેશ ૮ નિયમ ૬ સી નો આશ્રય લેવાયો હોય અને અદાલત એવો આદેશ આપે કે પ્રતિવાદના દાવાની સુનાવણી સ્વતંત્ર દાવા તરીકે કરવામાં આવે, ત્યાં પ્રતિવાદના દાવાને અલગ દાવા તરીકે નં. આપવામાં આવશે, તે ખરેખર અલગ દાવો બની જશે અને પ્રતિવાદનો દાવો તરીકે રહેવાનું બંધ કરશે. પરંતુ જ્યાં આદેશ ૮ નિયમ ૬ સી નો આશ્રય લેવાયો ન હોય, ત્યાં પ્રતિવાદનો દાવો ‘સ્વતંત્ર દાવો’ નથી, પરંતુ તે એ જ દાવાની અંદર કરવામાં આવેલ દાવો છે. વર્તમાન કેસમાં, વાદપત્ર અને પ્રતિવાદના દાવા અંગે સંયુક્ત મુદ્દાઓ પહેલેથી જ ઘડવામાં આવી ચૂક્યા છે અને એવી કોઈ અરજી કરવામાં આવી નહોતી.

૨૦. એવી રજૂઆત કરવામાં આવે છે કે જ્યાં ઓર્ડર ૮ નિયમ ૬ સી નો આશ્રય લેવાયો હોય અને અદાલત પ્રતિવાદને સ્વતંત્ર દાવા તરીકે ગણવાનો નિર્દેશ

આપે તેવા કેસો સિવાય, પ્રતિદાવો સ્વતંત્ર દાવો નથી, પરંતુ તે એ જ એકીકૃત કાર્યવાહીનો અભિન્ન અને અવિભાજ્ય ભાગ છે.

૨૧. બાર્થેલ્સ અને લુડર્સ જી.એમ.બી.એચ. વિ. એમ.વી. ના કેસમાં ડોમિનિક્યુ અહેવાલિત ૧૯૮૭ એસ.સી.સી. ઓનલાઈન બોમ ૩૩૩ માં.

"ઓર્ડર ૮, નિયમ ૬અ જોગવાઈ કરે છે કે પ્રતિદાવાને વાદપત્ર તરીકે ગણવાનું રહેશે અને વાદપત્રોને લાગુ પડતા નિયમો તેના પર શાસન કરશે; તેને સંપૂર્ણપણે અલગ વાદ તરીકે ગણવો નહીં. વાસ્તવમાં, ઓર્ડર ૮, નિયમ ૬અ, ઉપનિયમ (૨) હેઠળ પ્રતિદાવાને આડવાદ તરીકે ગણવાનું રહેશે જેથી અદાલત એ જ વાદમાં મૂળ દાવા અને પ્રતિદાવા બન્ને અંગે અંતિમ ચુકાદો ઉચ્ચારી શકે, જેથી બન્ને કાર્યવાહીનો નિકાલ એક સામાન્ય ચુકાદાથી થઈ શકે. આ જોગવાઈ અવ્યક્ત રીતે આ બાબત પર ભાર મૂકે છે કે સામાન્ય નિયમ તરીકે વાદનો દાવો અને પ્રતિદાવો, યોગ્ય રીતે, એકીકૃત કાર્યવાહીનું રચન કરતા હોવાનું માનવામાં આવવું જોઈએ."

૨૨. ટી. કે. વી. એસ. વિદ્યાપૂર્ણાર્યા સન્સ વિ. એમ. આર.ના કેસમાં કૃષ્ણમાચારી, ૯૬ એલડબ્લ્યુ ચેન્નઈ ૧૪૦ માં અહેવાલિત (એસસીસી માંથી ઓનલાઈન): એ.આઈ.આર. ૧૯૮૩ મદ ૨૯૧.

"આ જોગવાઈ અનુસંગથી આ બાબત પર ભાર મૂકે છે કે સામાન્ય નિયમ તરીકે દાવામાં કરાયેલ દાવો અને પ્રતિદાવો, બંનેને યોગ્ય રીતે એક એકીકૃત કાર્યવાહી રચતા તરીકે માનવામાં આવવું જોઈએ. નિયમ ૬-સી માં રહેલી અપવાદરૂપ જોગવાઈઓ માત્ર એટલું જ દર્શાવે છે કે દાવાનો દાવો અને પ્રતિદાવો એક જ કાર્યવાહી તરીકે સમરૂપ સ્વભાવ ધરાવે છે".

૨૩. એન.ઇ.પી.સી. માઈકોન લિમિટેડ વિ. સીમેન્સ લિ. ના મામલામાં, જેનો અહેવાલ ૨૦૦૩ એસ.સી.સી. ઓનલાઈન મદ ૭૯૩ માં પ્રકાશિત થયો છે.

"આ ચુકાદામાં, મદ્રાસ વડી અદાલતની ખંડપીઠે ટી.કે.વી.એસ. વિદ્યાપૂર્ણાચાર્ય સન્સ વિ. એમ.આર. કૃષ્ણમાચારી, એ.આઈ.આર. ૧૯૮૩ મદ ૨૯ નો ઉલ્લેખ કર્યો હતો અને ઓ. ૮ આર. ૬એ અને ૬સી ની તપાસ કર્યા પછી નોંધ્યું હતું કે તે ઉક્ત નિર્ણય સાથે પૂર્ણ સહમતિમાં છે. અપીલકર્તા ૨જૂ કરે છે કે સામાવાળાઓ દ્વારા ઉલ્લેખિત ચુકાદો (એ.આઈ.આર. ૧૯૭૬ મદ્રાસ ૩૮) સંહિતામાં આદેશ આર. ૬એ થી ૬જી નો સમાવેશ કરવામાં આવે તે પહેલાં માનનીય એકલ ન્યાયાધીશ દ્વારા આપવામાં આવ્યો હતો. માનનીય ન્યાયાધીશને તે જોગવાઈઓ પર વિચાર કરવાની કોઈ તક મળી નહોતી. મદ્રાસ વડી અદાલતના બંને અનુગામી ચુકાદાઓએ એવું ઠરાવ્યું છે કે, ૧૯૭૬ પહેલાં, સંહિતા "પ્રતિદાવા તરીકે ઓળખાતી દાવાપત્રોની શ્રેણીથી સંપૂર્ણપણે અજાણ

હતી". તેથી, એ.આઈ.આર. ૧૯૭૬ મદ્રાસ ૩૮ નો આજની તારીખે કોઈ પ્રાસંગિક અસર રહેતી નથી, કારણ કે તે આજેય અસ્તિત્વમાં રહેલી જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં લીધા વિના આપવામાં આવ્યો હતો. વધુમાં, મદ્રાસ વડી અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠનો ચુકાદો એકલ ન્યાયાધીશના ચુકાદા એવા એ.આઈ.આર. ૧૯૭૬ મદ્રાસ ૩૮ ઉપર પ્રબળ રહેશે."

બી) જી.સી.સી.એ.ની કલમ ૧૫ – શાસક કલમ

૨૪. જી.સી.સી.એ.ની કલમ ૧૫(૨) સાથે વાંચવામાં આવતી વડી અદાલતની તા. ૧૬.૯.૨૦૧૯ ની સૂચનાના બળે, જિલ્લા અદાલતને અપીલો સાંભળવાની અધિકારિતા છે (જ્યાં મૂળ કાર્યવાહી વિષયવસ્તુનું મૂલ્ય રૂ. ૫૦ લાખથી ઓછું હોય) અને વડી અદાલતને અપીલો સાંભળવાની અધિકારિતા છે (જ્યાં તે રૂ. ૫૦ લાખ કે તેથી વધુ હોય).

૨૫. જોગવાઈમાં નિર્ણાયક શબ્દો છે "મૂળ દાવો અથવા કાર્યવાહી ના વિષયવસ્તુનું મૂલ્ય". ઉપર દર્શાવેલ કારણોસર, વાદપત્ર અને સામાવાળા દાવો અલગ અલગ દાવાઓ નથી, પરંતુ તે જ એક જ દાવાનો ભાગ છે. એકમાત્ર સંયુક્ત દાવો હોવાથી, એવો દાવો તેની સંપૂર્ણતા સાથે કલમ ૧૫ માં આવેલા "દાવો" શબ્દના અર્થક્ષેત્રમાં આવશે. આવા દાવાની "વિષયવસ્તુનું મૂલ્ય" તેના બે તત્વો/ઘટકો, એટલે કે વાદપત્ર અને સામાવાળા દાવાની વિષયવસ્તુના કુલ

સરવાળા બરાબર ગણાશે. વર્તમાન કેસમાં, વાદપત્રનું મૂલ્ય (ભલે તે રૂ. ૧૦૦૦ તરીકે ગણવામાં આવે) અને સામાવાળા દાવાનું મૂલ્ય (રૂ. ૧.૨ કરોડ) નો કુલ સરવાળો ઓછામાં ઓછો રૂ. ૧,૨૦,૦૧,૦૦૦ થાય છે. તેથી, વર્તમાન દાવાની “વિષયવસ્તુનું મૂલ્ય” (અર્થાત્ વાદપત્ર અને સામાવાળા દાવાના કુલ સરવાળા મુજબ) રૂ. ૫૦ લાખ કરતાં ઘણું વધારે છે. તેથી, અધિકારક્ષેત્ર માત્ર વડી અદાલતને જ રહેશે. જિલ્લા અદાલતને અપીલો સાંભળવાનો અધિકારક્ષેત્ર રહેશે નહીં.

૨૬. દાવાની વિષયવસ્તુનું મૂલ્ય નક્કી કરવા માટે (જેમાં દાવાપત્ર અને પ્રતિદાવો બંને સામેલ હોય), દાવાપત્રની વિષયવસ્તુ અને પ્રતિદાવાની વિષયવસ્તુનો કુલ સરવાળો કરવો આવશ્યક છે એવી રજૂઆત આ સિદ્ધાંતમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે કે દાવાપત્ર અને પ્રતિદાવો એક જ/એકિકૃત કાર્યવાહી છે અને જુદા/સ્વતંત્ર દાવાઓ નથી.

૨૭. પામપરા ફિલિપ વિ. ફૂરીથોટ્ટીયલ કિંહિમોહમ્મદ, જેનો ઉદ્દેશ ૨૦૦૬ એસ.સી.સી. ઓનલાઈન કેર ૨૫૧ માં કરવામાં આવ્યો છે, તે કેસમાં માનનીય કેરળ વડી અદાલતે પરિચ્છેદ-૪, ૫ અને ૬ માં અવલોકનો કર્યા હતા. સંબંધિત અવતરણ નીચે મુજબ છે—

“કેરળ વડી અદાલતની સંપૂર્ણ ખંડપીઠે હુકમ ૮, નિયમ ૬-એ થી

૬જીના પ્રભાવ પર વિચાર કર્યો હતો અને પરિચ્છેદ ૧૭ માં આ બાબતનો

ઉલ્લેખ કર્યો હતો કે પ્રતિવાદ દાવોનો વ્યવહાર વાદપત્ર તરીકે કરવો જોઈએ અને વાદપત્રોને લાગુ પડતા નિયમો દ્વારા તેનું શાસન થવું જોઈએ. પરિચ્છેદ ૧૮ માં આ અદાલતે નિરીક્ષણ કર્યું હતું કે “ઉપરોક્ત જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં લેતાં, એવું માનવું શક્ય છે કે દાવાનો ‘વિષય-વસ્તુ’ વાદપત્રમાં અને પ્રતિવાદ લેખમાં પ્રતિવાદ દાવાના સ્વરૂપે કરવામાં આવેલા દાવાકૃત રકમોના કુલ સરવાળા સમાન હશે”. તેથી, અદાલત ફી અધિનિયમની કલમ પર હેઠળ દાખલ કરવાની અપીલનો વિષય-વસ્તુ, વાદપત્ર અને પ્રતિવાદ લેખમાં કરવામાં આવેલા દાવાકૃત રકમોના કુલ સરવાળા સમાન રહેશે. આ જ ‘વિષય-વસ્તુ’ અધિકારક્ષેત્રને નિયંત્રિત કરશે”.

૨૮.એ.ઝેડ. મહંમદ ફારૂક વિ. રાજ્યના કેસમાં સરકાર દ્વારા અહેવાલિત ૧૯૮૪ એસ.સી.સી. ઓનલાઈન કેર ૧૫ (પૂર્ણ ખંડપીઠના ચુકાદા) માં, માનનીય અદાલતે પરિચ્છેદ- ૧૮ માં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું-

"૧૮. ઉપરોક્ત જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં લેતાં, એવું ઠરાવવું શક્ય છે કે દાવાનો ‘વિષય-વસ્તુ’ એ અરજીપત્રમાં દાવો કરાયેલ રકમો અને લેખિત જવાબમાં પ્રતિદાવા તરીકે દાવો કરાયેલ રકમોનો કુલ સરવાળો હશે".

૨૯. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય વિ. કૃષ્ણાવતાર દૌલતસિંહ મદાન રિપોર્ટેડ ઇન ૨૦૧૨ એસ.સી.સી. ઓનલાઈન બોમ. ૩૨૪માં, માનનીય ઢિ-ન્યાયાધીશ ખંડપીઠે પરા-૧૦૯ અને ૧૧૦માં અવલોકન કર્યું હતું.

૩૦. આ તબક્કે, શ્રી ઠાકોર ભિન્નતા દર્શાવવાનો પ્રયાસ કર્યો છે કે સામાવાળા નં. ૧ ઢ્વારા આધાર તરીકે અવલંબવામાં આવેલ અલ્હાબાદ વડી અદાલતનો ચુકાદો, જે ૨૦૧૬ એસ.સી.સી. ઓનલાઈન અલ્ ૨૭૬૨ માં અહેવાલિત છે, તે આધાર પર રજૂ કરવામાં આવ્યો છે કે અલ્હાબાદ વડી અદાલતે ૨૦૦૬ એસ.સી.સી. ઓનલાઈન કેર ૨૫૧ (પામ્પારા ફિલિપ વિ. કૂરીથોટ્ટીયલ કિન્હિમોહમ્મદ) માં પ્રતિપાદિત સંકલનના સિદ્ધાંત સાથે અસહમતિ વ્યક્ત કરી છે. હકીકતમાં, આ ચુકાદો અપીલકર્તાના રજૂઆતોને સમર્થન આપે છે અને કેરળ વડી અદાલતના ચુકાદા સાથે કોઈ રીતે અસહમતિ દર્શાવતો નથી. એ નોંધવું જરૂરી છે કે અલ્હાબાદના આ કેસમાં, વાદી દાવામાં હારી ગયો હતો, પરંતુ સામાવાળા દાવામાં જીત્યો હતો. પરિણામે, અપીલમાં અદાલત સમક્ષ જે બાબત પડકારવામાં આવી હતી તે વાદપત્રના નામંજૂરીના ભાગને લઈને હતી. વાદીને સામાવાળા દાવાની નામંજૂરીને પડકારવાનો કોઈ કારણ ન હતો. પરિચ્છેદ ૨૪ થી ૨૬ સ્પષ્ટ કરે છે કે અલ્હાબાદ વડી અદાલતે કેરળ વડી અદાલત સાથે અસહમતિ વ્યક્ત કરી નથી.

૩૧. શ્રી ઠાકોર વધુમાં સામાવાળા નં. ૧ દ્વારા ટેકાયેલ બોમ્બે વડી અદાલતના એકલ ન્યાયાધીશના ચુકાદા, ટેઓફિલો બારેટો વિ. સદાશિવા નાસ્નોદકર (૨૦૦૭ (૬) એમએચએલજે ૧૨૭) ના કેસમાં, ને ભિન્ન પાડવાનો પણ પ્રયત્ન કર્યો છે, જે ૧૯૮૭ એસસીસી ઓનલાઈન બોમ ૩૩૩ ને ધ્યાનમાં લીધા વગર આપવામાં આવ્યો હતો, જે બંધનકારક એકલ ન્યાયાધીશનો ચુકાદો છે). વધુમાં, આ કેસમાં પણ, વાદી દાવો હારી ગયો હતો પરંતુ પ્રતિદાવામાં જીત્યો હતો. અલ્હાબાદની જેમ, અપીલમાં માત્ર દાવાપત્રના નકારને જ પડકારવામાં આવ્યો હતો.

૩૨. જ્યાં સુધી કલકત્તા વડી અદાલતના ચુકાદાનો પ્રશ્ન છે, ત્યાં સુધી તેમાં પ્રતિદાવા સંબંધિત સંહિતાની જોગવાઈઓ અંગે કોઈ ચર્ચા સમાવાયેલ નથી, જોકે તે અંગે અદાલત સમક્ષ દલીલ કરવામાં આવી હતી.

૩૩. શ્રી ઠાકોર વધુમાં સામાવાળા નં. ૧ ના વકીલ દ્વારા કરવામાં આવેલી આ રજૂઆતનો પ્રતિવાદ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો કે પ્રતિવાદ દાવો કલમ ૧૫(૨) માં આવેલ “દાવો” શબ્દમાં આવી શકતો નથી અને માત્ર વાદીનું ‘દાવાપત્ર’ જ “દાવો” શબ્દમાં આવી શકે. અપીલકર્તાએ રજૂ કર્યું કે કલમ ૧૫(૨) માં વપરાયેલ શબ્દ ‘દાવો’ છે, ‘દાવાપત્ર’ નહીં. ‘દાવો’ અને ‘દાવાપત્ર’ શબ્દોમાં ફરક છે. ‘દાવાપત્ર’ એ દાવામાં કરવામાં આવેલ એક અભિવ્યક્તિ છે (ઓ. ૬. આર. ૧). ‘દાવો’ શબ્દ ઘણો વધુ વ્યાપક છે અને તેમાં શરૂઆતથી લઈને હુકમનામા સુધી અને તેનાથી આગળની બાબતોનો પણ સમાવેશ થાય છે.

“દાવો” શબ્દ એક વ્યાપક શબ્દ છે, તેવા દલીલના સમર્થનમાં એ.આઈ.આર. ૧૯૬૨ એસ.સી. ૨૧૪ (ફરો ૬) પર આધાર મૂકવામાં આવ્યો છે:

“૬. “દાવો” શબ્દની સંહિતામાં વ્યાખ્યા આપવામાં આવી નથી; પરંતુ આ સંદર્ભમાં તે શબ્દનો સરળ અને વ્યાકરણસંગત અર્થ સમગ્ર દાવાને આવરી લે છે અને દાવાના કોઈ ભાગને નહીં, તે બાબતમાં કોઈ ખાસ શંકાને સ્થાન નથી; તેથી “દાવો” શબ્દને તેનો સામાન્ય અર્થ આપતાં, સંબંધિત કલમમાં ઉલ્લેખિત આ શબ્દ દ્વારા દાવાનો કોઈ ભાગ અથવા દાવામાં ઉદ્ભવેલો કોઈ મુદ્દો આવરી લેવાયો છે, એવો દલીલ સ્વીકારવી મુશ્કેલ બનશે. ...”

૩૪. તેથી, “મૂળ દાવાના વિષયવસ્તુનું મૂલ્ય” એવા શબ્દોને “દાવાપત્રના વિષયવસ્તુનું મૂલ્ય” એવો અર્થ આપી વાંચી શકાય નહીં.

૩૫. જી.સી.સી.એ.ની કલમ ૧૨(૨), ૧૩ અને ૧૪ માં ‘મૂળ દાવાઓ’ શબ્દપ્રયોગ આવેલો છે. જી.સી.સી.એ.ની કલમ ૧૨(૨), ૧૩ અને ૧૪ ના બંને જ નીચલી અદાલતોને એવા દાવાઓની સુનાવણી કરવાની મૂળ અધિકારક્ષેત્ર પ્રાપ્ત થાય છે, જે મૂળ સ્વરૂપની કાનૂની કાર્યવાહી હોય છે (મૂળ એટલા માટે કે તે અપીલી અધિકારક્ષેત્રના વિરોધમાં મૂળ અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતી અદાલતો દ્વારા નક્કી કરવામાં આવતી મૂળ કાર્યવાહી છે). એવું કોઈના પણ કેસમાં કહી શકાય

નહીં કે જી.સી.સી.એ.ની કલમ ૧૨(૨), ૧૩ અને ૧૪ હેઠળ પ્રતિદાવાઓનો નિર્ણય કરવા માટે દીવાની અદાલતોને અધિકારક્ષેત્ર નથી.

૩૬. ઉપર રજૂ કરવામાં આવ્યા મુજબ, એક દાવો (જેમાં દાવાપત્ર અને પ્રતિદાવો સમાવાયેલ હોય છે) સમગ્રરૂપે ‘મૂળ દાવો’ શબ્દોમાં આવવો જોઈએ. તેમ છતાં, જો કોઈ કારણસર એવો નિષ્કર્ષ કરવામાં આવે કે તે ઉક્ત શબ્દોમાં આવતો નથી, તો તે સ્થિતિમાં, દાવો સમગ્રરૂપે ‘મૂળ કાર્યવાહી’ શબ્દોમાં આવશે. ‘કાર્યવાહી’ શબ્દની વ્યાખ્યા આપવામાં આવી નથી, તેમ છતાં, શ્રી ઠાકોર એ.આઈ.આર. ૧૯૮૨ એસ.સી. ૮૧૮ માં પેરા-૧૧ પર આધાર મૂક્યો.

૩૭. અપીલકર્તા પુનરોચ્ચાર કરે છે કે તેમની મુખ્ય રજૂઆત એ છે કે દાવો (જેમાં વાદપત્ર અને પ્રતિદાવો સામેલ છે) તેની સંપૂર્ણતા સાથે કલમ ૧૫(૨) માં આવેલ ‘દાવો’ શબ્દસમૂહ હેઠળ આવવો જ જોઈએ. આ રજૂઆતને અશુભ રાખીને, અપીલકર્તા રજૂ કરે છે કે જો કોઈ કારણસર એવું ઠરાવવામાં આવે કે તે ‘દાવો’ શબ્દની અંદર આવતો નથી, તો તેની સંપૂર્ણતા સાથે તે ‘કાર્યવાહીઓ’ શબ્દસમૂહ હેઠળ આવતો હોવાનું ઠરાવવામાં આવવું જોઈએ.

૩૮. એક વાદ (જેમાં વાદપત્ર અને પ્રતિદાવો સમાવિષ્ટ હોય છે) સંપૂર્ણરૂપે કલમ ૧૫(૨)(બી) માં પ્રગટ થતા બે શબ્દોમાંથી એક (‘વાદ’ અથવા ‘કાર્યવાહી’) ની હદમાં આવવો જોઈએ અને તેને બંને વચ્ચે ઉપવિભાજિત કરવો જોઈએ નહીં.

૩૯. નમ્રતાપૂર્વક રજૂ કરવામાં આવે છે કે જી.સી.સી.એ.ની કલમ ૧૫નો એવો અર્થઘટન કરી શકાય નહીં કે વાદપત્ર ‘દાવો’ શબ્દ હેઠળ આવશે અને પ્રતિદાવો ‘કાર્યવાહીઓ’ શબ્દ હેઠળ આવશે. નીચે દર્શાવેલા કારણોસર, દાવો તેની સમગ્રતામાં એક જ શબ્દપ્રયોગ હેઠળ આવવો જોઈએ અને તેને બંને વચ્ચે અલગ પાડવો જોઈએ નહીં:

અ)તે વિચિત્ર પરિણામો પેદા કરશે. ઉદાહરણરૂપે, જો વાદપત્ર રૂ. ૫૦ કરોડનું હોય અને પ્રતિદાવો રૂ. ૫૦૦૦નો હોય, તો કલમ ૧૫(૨)(બી) હેઠળ, બંનેમાંથી ઓછી રકમ રૂ. ૫૦૦૦ના પ્રતિદાવાની થશે. તેના પરિણામે નીચે જણાવેલ બે વિચિત્ર પરિણામોમાંથી કોઈ એક સર્જશે:

૧)એક અપીલ વડી અદાલતમાં આવશે અને બીજી જિલ્લા અદાલતમાં જશે. તેના પરિણામે જુદી જુદી અદાલતો સમક્ષ કાર્યવાહી ચાલશે, પરસ્પર વિરુદ્ધ નિર્ણયો આવશે અને પ્રણાલીમાં ગૂંચવણ ઊભી થશે.

અથવા

૨) બંનેમાંથી નાની રકમ રૂપિયા ૫૦૦૦/- ની પ્રતિવાદદાવો હોવા છતાં, રૂપિયા ૫૦ કરોડના દાવાપત્રમાંથી થતી અપીલ પણ જિલ્લા અદાલતમાં જ જશે.

બ) દાવાપત્ર અને પ્રતિવાદદાવાને અલગ અલગ કાર્યવાહી તરીકે ગણવું, પ્રતિવાદદાવો સ્વતંત્ર દાવો નથી (સિવાય કે જ્યાં ઓ. ૮ આર. ૬સી નો આશ્રય લેવાયો હોય) અને તે એક જ દાવાનો ભાગ છે તથા તેનો નિર્ણય એક જ ચુકાદા અને હુકમનામાથી થાય છે, એવી કાનૂની સ્થિતિને વિરુદ્ધ જાય છે.

ક) દાવાપત્રને ‘દાવો’ શબ્દ હેઠળ અને પ્રતિવાદદાવાને ‘કાર્યવાહી’ શબ્દ હેઠળ મૂકવાનો પરિણામે એક જ હુકમનામાને અનેક હુકમનામાઓમાં વહેંચી દેવાની અસર થશે.

ડ) જો માત્ર દાવાપત્રને જ ‘દાવો’ શબ્દ હેઠળ મૂકવામાં આવે, તો તે કલમ ૧૫(૨)(બી) ને “મૂળ દાવાપત્ર અથવા કાર્યવાહીનો વિષયવિસ્તાર” એમ લખવા સમાન થશે, જ્યારે મૂળ શબ્દરચના “મૂળ દાવો અથવા કાર્યવાહીનો વિષયવિસ્તાર” એવી છે. ઉપર જણાવ્યા મુજબ, ‘દાવો’ શબ્દ વ્યાપક અર્થ ધરાવતો શબ્દ છે જ્યારે ‘દાવાપત્ર’ એ દાવાની અંદરનું એક લેખિત નિવેદન છે. બંનેના અર્થ અલગ અલગ છે.

૪૦. તેથી, રજૂ કરવામાં આવે છે કે સમગ્ર દાવો ‘દાવો’ શબ્દના ક્ષેત્રમાં આવે છે એવું માનવું જોઈએ અને જો તેમ ન હોય, તો તે સમગ્રપણે ‘કાર્યવાહી’ શબ્દના ક્ષેત્રમાં આવે છે એવું માનવું જોઈએ. કલમ ૧૫(૨) માં આવેલાં બે ભિન્ન

શબ્દો વચ્ચે વાદપત્ર અને પ્રતિદાવાને અલગ પાડવા અથવા વિભાગિત કરવા જોઈએ નહીં.

ગ) આદેશ ૨૦, નિયમ ૧૯ અંગે રજૂઆતો

૧) આદેશ ૨૦ નિયમ ૧૯નું અર્થઘટન સંહિતાની યોજનાને ધ્યાનમાં રાખીને કરવું આવશ્યક છે:

જે કાયદાકીય જોગવાઈ જે અધિનિયમમાં આવે છે, તેનું અર્થઘટન તે અધિનિયમની યોજનાને ધ્યાનમાં રાખીને જ કરવું જોઈએ અને યોજનાથી પર કરી શકાય નહીં.

૨) આદેશ ૨૦, નિયમ ૧૯ નું અર્થઘટન:

સામાવાળાની દલીલ એવી જણાય છે કે આદેશ ૨૦ નિયમ ૧૯ નો અર્થ એવો થાય છે કે જે દવામાં સામસામો દાવો (કાઉન્ટર ક્લેમ) માગવામાં આવ્યો હોય તેમાં પસાર કરાયેલ હુકમનામું "એવી અસર ધરાવશે જાણે કે કોઈ મજરે (સેટ ઓફ) અથવા સામસામો દાવો માગવામાં આવ્યો ન હોય". નિયમ ૧૯ માં આવા કોઈ શબ્દો નથી. આદેશ ૨૦ નિયમ ૧૯ માં હુકમનામાની અસરને

બદલવા/ફેરફાર કરવા જેવું કંઈ નથી. આદેશ ૨૦ નિયમ ૧૯ ની ચકાસણી કરતાં પહેલાં, ૧૮૮૨ ના કોડની કલમ ૨૧૬ (બીજો ફકરો) ની ચકાસણી કરવી જરૂરી છે. ૧૮૮૨ ના કોડની કલમ ૨૧૬ (બીજો ફકરો) અને ૧૯૦૮ ના કોડના આદેશ ૨૦ નિયમ ૧૯(૨) બંને નીચે આજુબાજુમાં પુનઃ પ્રસ્તુત કરવામાં આવ્યા છે:

૧૮૮૨ ની સંહિતાની કલમ ૨૧૬ નો ૨ મો પરિચ્છેદ (જૂની જોગવાઈ)	૧૯૦૮ ની સંહિતાના આદેશ ૨૦, નિયમ ૧૯(૨) (નવી જોગવાઈ)
સામાવાળાને ફાળવવામાં આવેલ કોઈપણ રકમ અંગે અદાલતની હુકમનામાને એવો જ પ્રભાવ થશે અને અપીલ અથવા અન્યથા બાબતે તે જ નિયમોને આધીન રહેશે, જાણે એવી રકમ સામાવાળાએ વાદી વિરુદ્ધ અલગ દાવામાં દાવો કરી હોય.	જે દાવામાં સમાપક્ષ દાવો અથવા સામાવાળા દાવો કરવામાં આવ્યો હોય તેવા દાવામાં આપવામાં આવેલી કોઈપણ હુકમનામું, અપીલ બાબતે, તે જ જોગવાઈઓને આધીન રહેશે કે જોગવાઈઓને તે આધીન હોત જો કોઈ સમાપક્ષ દાવો અથવા સામાવાળા દાવો કરવામાં આવ્યો ન હોત.
જોગવાઈનું મથાળું: સામાવાળાને	જોગવાઈનું શીર્ષક: સમાયોજન

અપાયેલી રકમ અંગેની ડિક્રીનો પ્રભાવ	અથવા પ્રતિવાદ દાવા સંબંધિત હુકમનામા સામેની અપીલ
------------------------------------	--

૪૧. ૧૮૮૨ ના કોડની કલમ-૨૧૬ (બીજો ફકરો) બે સ્પષ્ટ ઘટકો ધરાવે છે અને બે અલગ-અલગ મુદ્દાઓનું સંચાલન કરે છે:

૧. હુકમનામાનો પ્રભાવ: તેમાં જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે, જાણે સામાવાળાએ અરજદાર વિરુદ્ધ અલગ દાવામાં તે રકમનો દાવો કર્યો હોત, તેવી જ રીતે હુકમનામાને “સમાન પ્રભાવ” થશે.

૨. જોગવાઈઓની લાગુ પડતાશ: કાયદાની કઈ જોગવાઈઓ લાગુ પડશે તે અંગે જોગવાઈ કરે છે.

૪૨. જોકે, આ. ૨૦ નિ. ૧૯ એ એવી જોગવાઈ કરે છે કે હુકમનામું “અપીલ અંગે એવી જ જોગવાઈઓને આધીન રહેશે, જેમને તે આધીન હોત જો સેટ ઓફ અથવા પ્રતિવાદ દાવો કરવામાં આવ્યો ન હોત”, તેમ છતાં હુકમનામાનો શું પ્રભાવ રહેશે તે અંગે તે સંપૂર્ણ મૌન રાખે છે. ‘પ્રભાવ’ શબ્દ ધા. ૨૧૬ ના શીર્ષકમાં હતો, પરંતુ તે નિ. ૧૯ ના શીર્ષકમાં નથી; તેથી હુકમનામાનો શું પ્રભાવ રહેશે તેના વિષે તે બિલકુલ વિધાન કરતું નથી. તેમાં એવું કશું દર્શાતું નથી કે તે હુકમનામાના ‘પ્રભાવ’ માં ફેરફાર કરે છે અથવા તેને બદલે છે.

૪૩. ઓ. ૮ આર. ૬એ, ૬સી અને ઓ. ૨૦ આર. ૧૯(૧) ના સંયુક્ત વાચન પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે પ્રતિદાવા ધરાવતી દાવામાં, વાદપત્ર અને પ્રતિદાવા બંનેનો નિવાર કરતો એક જ ચુકાદો અને એક જ હુકમનામું હોય છે. આવું હુકમનામું એક જ હોય છે, પરંતુ તે બંને મુદ્દાઓ અંગે વ્યાપક/એકત્રિત હુકમનામું હોય છે. ઓ. ૨૦ આર. ૧૯ હુકમનામાની અસર બદલેતું નથી, કારણ કે તેમાં એવું કહેવામાં આવ્યું નથી કે “એવી દાવામાં આપવામાં આવેલ કોઈપણ હુકમનામું, જેમાં સમાયોજન અથવા પ્રતિદાવો માંગવામાં આવ્યો હોય, તે એવો અસરકારક થશે જાણે કોઈ સમાયોજન અથવા પ્રતિદાવો માંગવામાં આવ્યો જ ન હોય.”.

૪૪. તેથી, ઓ. ૨૦ આર. ૧૯ ના બંને, હુકમનામાને એવો પ્રભાવ આપવાનો છે કે જાણે તે પ્રતિદાવા વિના દાખલ કરાયેલા દાવામાં પારિત થયેલું હુકમનામું હોય, એવી દલીલ કરવી ખોટી છે. હુકમનામું દાવાપત્ર અને પ્રતિદાવા બંને અંગેનું સર્વસમાવેશક / એકીકૃત હુકમનામું તરીકે ચથાવત્ રહે છે. આર. ૧૯ આ સ્થિતિમાં કોઈ ફેરફાર કરતું નથી અને આ પ્રશ્ન પર તેનો કોઈ પ્રભાવ નથી.

૩) ઓ. ૨૦ આર. ૧૯ માં એવું કંઈપણ “સ્પષ્ટપણે જોગવાયેલું” નથી, જે કોઈપણ અદાલતને તેની સામાન્ય અધિકારક્ષેત્રની નાણાકીય મર્યાદાઓથી વધુ અધિકારક્ષેત્ર પ્રદાન કરે તે રીતે કાર્ય કરે.

જેમ અગાઉથી જ રજૂ કરવામાં આવ્યું છે, ઓ. ૨૦ આર. ૧૯ નાણાકીય અધિકારક્ષેત્ર સંબંધિત બાબતોનું શાસન કરતું નથી અને હુકમનામાના પ્રભાવમાં કોઈ ફેરફાર કરતું નથી.

૪૫. શ્રી ઠાકોર વધુમાં આ અદાલતનું ધ્યાન સંહિતાની કલમ-૬ તરફ દોર્યું કે, જ્યાં “સ્પષ્ટપણે જોગવાઈ કરવામાં આવી હોય” તે સિવાય, સંહિતાની કોઈ જોગવાઈ કોઈપણ અદાલતને એવા દાવાઓ ઉપર અધિકારક્ષેત્ર આપવાની રીતે કાર્ય કરી શકતી નથી, જેમનું મૂલ્ય તેની આર્થિક સીમાઓ કરતાં વધુ હોય.

૪૬. ‘સ્પષ્ટપણે’ શબ્દનો અર્થ એવો સમજાવવામાં આવ્યો છે કે જે કંઈક સ્પષ્ટ, નિશ્ચિત અને નિર્વિવાદ શબ્દોમાં પ્રદાન કરવામાં આવ્યું હોય, એવું કંઈક જે સ્પષ્ટપણે જોગવાઈમાં આવ્યું હોય, એવું નહીં કે જેના માટે અર્થઘટન અથવા તર્કપ્રક્રિયાની આવશ્યકતા પડે. તેમણે નીચે દર્શાવેલ નિર્ણયોનો ઉલ્લેખ કર્યો અને તેમના પર આધાર રાખ્યો:—

૧)૨૦૦૪ (૧) એસ.સી.સી. ૨૧૫; પરિચ્છેદ-૧૮

૨)એ.આઈ.આર. ૧૯૫૬ પેપ્સુ ૪૦; પરિચ્છેદ - ૮

૩)એ.આઈ.આર. ૧૯૬૬ ઓલ ૧૬૧: પરિચ્છેદ-૯

૪૭. આ રજૂઆતને અક્ષુણ્ણ રાખીને કે ઓ. ૨૦ નિયમ ૧૯ ન તો ડિકીના પ્રભાવમાં કોઈ ફેરફાર કરે છે અને ન તો સંકેતરૂપે પણ આર્થિક અધિકારક્ષેત્ર સંબંધિત બાબતોનું નિયમન કરે છે, અપીલકર્તા રજૂ કરે છે કે નિયમ ૧૯માં આર્થિક અધિકારક્ષેત્ર સંબંધિત કોઈપણ બાબતને સ્પર્શે તેવું કંઈપણ નિશ્ચિતપણે ‘સ્પષ્ટપણે જોગવાયેલું’ નથી. સામાવાળાઓએ દલીલ કરી હતી કે ધારા ૬ અપીલો પર લાગુ પડતી નથી. આ સ્થિર સિદ્ધાંત છે કે અપીલ માત્ર દાવાની સુનાવણીનો જ અનુસરણરૂપ આગળનો ભાગ છે. (૨૦૦૦) ૩ એસ.સી.સી. ૬૦૭ ના પરિણેદ ૭ પર આધાર મૂકવામાં આવ્યો છે: “સિદ્ધાંતરૂપે, અપીલ દાવાની સુનાવણીનો માત્ર અનુસરણરૂપ આગળનો ભાગ છે. તેથી, આ આદેશમાં ‘દાવો’ શબ્દનો અર્થ એવો કરવો જોઈએ કે તેમાં અપીલનો પણ સમાવેશ થાય છે....” જોકે આ નિરીક્ષણો અન્ય કાયદાના સંદર્ભમાં કરવામાં આવ્યા છે, તેમ છતાં આ સિદ્ધાંત પૂરતો સુસ્થાપિત છે. અન્યથા પણ, યોગ્ય અર્થઘટન મુજબ, ન તો સંહિતા અને ન તો નિયમ ૧૯ આર્થિક અધિકારક્ષેત્ર સંબંધિત પ્રશ્નોનું નિયમન કરવાનો અભિપ્રાય વ્યક્ત કરે છે.

૪) અપીલકર્તા દ્વારા ઓ. ૨૦ નિયમ ૧૯નું કરાયેલ અર્થઘટન ઓ. ૨૦ નિયમ ૧૯ને નિષ્પ્રયોજ્ય બનાવશે નહીં.

૪૮. ઓ. ૨૦ આર. ૧૯ ના જોરે, અપીલો અંગે સંહિતાની તમામ જોગવાઈઓ, એટલે કે કલમો ૯૬થી આગળની અને ઓર્ડરો ૪૧ થી ૪૩, પ્રતિવાદ સાથેની સામાવાળા માંગણીઓ ધરાવતા દાવાઓ પર લાગુ પડે છે. અપીલકર્તાની

વ્યાખ્યા મુજબ, ઓ. ૨૦ આર. ૧૯ નિષ્પ્રયોજ્ય/ વધારાની નહીં બને, કારણ કે આ જોગવાઈઓ લાગુ પડે છે અને લાગુ પડતી રહેશે.

૫) સામાવાળાઓ દ્વારા ઓ. ૨૦ આર. ૧૯ ની વ્યાખ્યાના પરિણામે એવા અસંગત પરિણામો ઉપસ્થિત થશે કે જેનો ક્યારેય ઇરાદો રાખવામાં આવ્યો હોઈ શકે નહીં.

૪૯. સામાવાળાઓના મતે, ઓ. ૨૦ આર. ૧૯ ને એવો અર્થ આપીને વાંચવું જોઈએ કે જે દાવામાં પ્રતિદાવો કરવામાં આવ્યો હોય તેમાં પસાર થયેલી હુકમનામાને એવો પ્રભાવ રહેશે જાણે કોઈ સમાયોજન અથવા પ્રતિદાવો કરવામાં જ આવ્યો ન હોય. ઉપર સમજાવ્યા મુજબ, આ દલીલનો આધાર જોગવાઈની ભાષામાંથી મળતો નથી. વધુમાં, જો તેને સ્વીકારવામાં આવે, તો તે વિસંગત પરિણામો તરફ દોરી જશે.

૫૦. ઉચ્ચ મૂલ્યના દાવાઓમાંથી ઉદ્ભવતી અપીલો વડી અદાલતમાં આપવાની કાનૂનની નીતિ નિષ્ફળ બની જશે. ઉપરોક્ત દૃષ્ટાંતને ધ્યાને લેતાં, વડી અદાલતના સ્થાને જિલ્લા અદાલત અંતે ઉચ્ચ મૂલ્યની કાર્યવાહીનો નિર્ણય કરશે.

૫૧. અપીલકર્તા રજૂ કરે છે કે કાનૂનની વ્યાખ્યા ક્યારેય એવી રીતે કરવી નહીં જોઈએ કે જેના પરિણામે અસંગત પરિણામો ઊભા થાય અને જટિલતાઓ સર્જાય.

ક) ઓ. ર૦ આર. ૧૯ ની વ્યાખ્યા રચનાના આંતરિક સહાયકોનો આશ્રય લઈ, મિસચીફ નિયમના આધારે અને ૧૯૦૮ના બિલના હેતુઓ અને કારણોના નિવેદનનો આશ્રય લીધા વગર કરવી આવશ્યક છે.

પર. અર્થઘટનનો એ સ્થિર સિદ્ધાંત છે કે, કોઈ જોગવાઈનો અર્થ શોધવાનો પ્રયત્ન કરતી વખતે, સૌપ્રથમ રચનાત્મક અર્થઘટનના આંતરિક સહાયકોનો, અર્થાત્ અધિનિયમની જોગવાઈઓ, અધિનિયમની પ્રસ્તાવના અને અધિનિયમના નામનો તથા હેડનના નિયમ (મિસચીફ નિયમ) નો આશ્રય લેવો આવશ્યક છે. સંસદ દ્વારા જે પસાર કરવામાં આવે છે તે અધિનિયમ છે, અન્ય બાબતો (જેમ કે હેતુઓ અને કારણોનું નિવેદન, ચર્ચાઓ વગેરે) નથી. સંસદ પોતાની વિધાનકારી મનશા અધિનિયમ દ્વારા અને માત્ર અધિનિયમ દ્વારા જ વ્યક્ત કરે છે. તેથી, કોઈ જોગવાઈનું અર્થઘટન કરવા માટે, અદાલતે સૌપ્રથમ રચનાત્મક અર્થઘટનના આંતરિક સહાયકોનો આશ્રય લેવો આવશ્યક છે. માત્ર અને માત્ર ત્યારે જ, જ્યારે રચનાત્મક અર્થઘટનના આંતરિક સહાયકો ઉત્તર આપવામાં નિષ્ફળ જાય, ત્યારે જ રચનાત્મક અર્થઘટનના બાહ્ય સહાયકો તરફ જોવાનો પ્રશ્ન ઊભો થઈ શકે, જો એવું કરવું અનુમતિપાત્ર હોય તો.

પ૩. આ તબક્કે, શ્રી ઠાકોર પણ એ.આઈ.આર. ૧૯૮૬ એસ.સી. ૪૯૯; પરિચ્છેદ-૭ માં સામાવાળાઓ દ્વારા ઉલ્લેખિત નિર્ણય પર આધાર રાખ્યો.

૫૪. ઓ. ૨૦ આર. ૧૯ નો હેતુ અને તેની સાચી વ્યાખ્યા મિશ્રિફ નિયમ લાગુ કરીને, અર્થાત્ સંસદે ઓ. ૨૦ આર. ૧૯ અમલમાં મૂકી જે અનિષ્ટ/અનિષ્ટતા દૂર કરવાની કોશિશ કરી હતી તેનું પરીક્ષણ કરીને, નિર્ધારિત કરી શકાય છે. મિશ્રિફ નિયમ અંગે, અપીલકર્તા ૨૦૦૪ (૧) એસ.સી.સી. ૭૦૨ (પરિચ્છેદ ૨૨ અને ૨૩) પર આધાર રાખે છે. તેથી, હાલના કેસમાં, ૧૯૦૮ ના વિધેયકના હેતુઓ અને કારણોના નિવેદન જેવા અર્થઘટનના બાહ્ય સાધનોનો આશ્રય લેવાની કોઈ જ જરૂરિયાત ઊભી થતી નથી.

૫૫. અન્યથા પણ, વિધાનના અર્થઘટન માટે સહાયક સાધન તરીકે હેતુઓ અને કારણોનું નિવેદન સંદર્ભિત કરી શકાય કે કેમ તે અત્યંત શંકાસ્પદ છે. હેતુઓ અને કારણોનું નિવેદન એ બિલ રજૂ કરનાર સભ્ય દ્વારા હસ્તાક્ષરિત દસ્તાવેજ છે. વધુમાં વધુ, તે એટલું જ દર્શાવી શકે કે તે નિશ્ચિત સભ્યે બિલ ગૃહમાં રજૂ કરવા માટે કયા કારણોસર પ્રેરણા મેળવી હતી. તેના મનમાં રહેલો હેતુ એવો હોવો જરૂરી નથી કે કાયદો પસાર કરતી વખતે સંસદના બહુમતી સભ્યોના મનમાં રહેલા હેતુ સાથે તે સુસંગત જ હોય. તેથી, કોઈ જોગવાઈનો અર્થ નિર્ધારિત કરવા માટે હેતુઓના નિવેદન પર આધાર રાખવો ખરેખર ખૂબ જ જોખમી છે, નહિતર એવું બની શકે કે એક સભ્યની ઈચ્છાને આખી સંસદની ઈચ્છા તરીકે માનવામાં આવે.

૫૬.શ્રી ઠાકોર વધુમાં રજૂ કર્યું કે હકીકતમાં સામાવાળા દ્વારા એ.આઈ.આર. ૧૯૯૦ એસ.સી. ૨૧૧૪(પેરિટી) માં ઉલ્લેખિત ચુકાદો તેમના અભિપ્રાયને વધુ બળ આપે છે.

૫૭. વધુમાં, એ.આઈ.આર. ૧૯૫૨ એસ.સી. ૩૬૯ માં, પાંચ ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠની માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે અવલોકન કર્યું:

"૩૨. ઉદ્દેશો અને કારણોના નિવેદનનો સંદર્ભ લેવાની યોગ્યતા વિષે, એ ચાદ રાખવું જરૂરી છે કે તે માત્ર એટલું જ સમજાવવા પ્રયત્ન કરે છે કે ગૃહમાં વિધેયક રજૂ કરવા પ્રેરકને કયા કારણોએ પ્રેરિત કર્યો હતો અને તે કયા ઉદ્દેશો સિદ્ધ કરવા ઇચ્છતો હતો. પરંતુ તે ઉદ્દેશો અને કારણો, વિધેયકને કાયદા રૂપે પારિત કરતી વખતે બહુમતી સભ્યોના ધ્યાનમાં રહેલા હેતુ સાથે અનુરૂપ હોય પણ શકે અને ન પણ હોય. ગૃહ અથવા ગૃહોમાંથી પસાર થતી પ્રક્રિયા દરમિયાન વિધેયકમાં મૂળભૂત ફેરફારો થયેલા હોઈ શકે, અને વિધેયક રજૂ કરવામાં આવવા માટે જે કારણો જવાબદાર હતા તથા જેના દ્વારા જે ઉદ્દેશો હાંસલ કરવા માંગવામાં આવ્યા હતા, તે વિધેયક વિધાનમંડળના અધિનિયમ તરીકે ગૃહમાંથી બહાર આવે ત્યાં સુધી સર્વત્ર એકસરખા જ રહ્યા હોય તેની કોઈ ખાતરી નથી, કારણ કે તે વિધેયકનો ભાગ બનતા નથી અને સભ્યો દ્વારા તેના પર મતદાન પણ કરવામાં આવતું નથી. તેથી, અમારો વિચાર છે કે વિધેયક સાથે જોડાયેલું

ઉદ્દેશો અને કારણોનું નિવેદન, કાયદાની વ્યાખ્યા કરવા માટેના સહાયક સાધન તરીકે બહાર રાખવું જોઈએ.”

૫૮. ઓ.૨૦, આર.૧૯ હેઠળ જે અનિષ્ટ દૂર કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે : ૧૮૮૨ ની સંહિતાની ધારા ૨૧૬ હેઠળ, એવી જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી કે “સામાવાળાને આપવામાં આવેલી કોઈપણ રકમ અંગે અદાલતની ડિક્રીને એ જ અસર થશે... જાણે એવી રકમ સામાવાળાએ વાદી વિરુદ્ધ અલગ દાવામાં દાવો કરી હોય.” તેના પરિણામે દાવાઓમાંથી ઉદ્ભવતી અપીલો (જેમા સેટ-ઓફ સમાયેલ હોય) અલગ અલગ અદાલતોમાં જતી હતી. આ જ અનિષ્ટ/દુર્વ્યવસ્થા પાર્લામેન્ટના ધ્યાનમાં હતી જ્યારે ઓ. ૨૦ રૂ. ૧૯ ઘડવામાં આવ્યો હતો. ઓ. ૨૦ રૂ. ૧૯ ઘડવામાં પાર્લામેન્ટનો આશય માત્ર એટલો જ હતો કે અપીલ એ જ મંચ સમક્ષ જવી જોઈએ. હકીકતમાં, ૧૯૦૭ ના બિલના હેતુઓ અને કારણોના નિવેદનમાં પરિચ્છેદ ૪(એ) માં દર્શાવાયું છે કે તેનો હેતુ દાવાઓની બહુલતા ઘટાડવાનો અને દાવાને એક સર્વગ્રાહી કાર્યવાહી તરીકે ગણવાનો છે.

૫૯. ધ્યાનમાં રાખવું જરૂરી છે કે જ્યારે ઓ. ૨૦ રૂ. ૧૯ ઘડવામાં આવ્યો હતો, ત્યારે તે સમાયોજન દાવાઓ માટે હતો. સમાયોજન દાવો એવો કપાતી દાવો છે, જે સામાવાળા દ્વારા વાદીએ કરેલા દાવા સામે કરવામાં આવે છે. સ્વભાવતઃ, સમાયોજન દાવાની રકમ વાદપત્રની રકમ કરતાં વધુ હોઈ શકતી નથી. વાદપત્રનું મૂલ્ય અનિવાર્ય રીતે વધુ હોવું જોઈએ. હેતુઓ અને કારણોનું નિવેદન

(પાનું ૧૯૫) માં નાણાકીય અધિકારક્ષેત્ર અંગે કાયદો બનાવવાનો કોઈ આશય દર્શાતો નથી, પરંતુ વધુમાં વધુ તે સમયની માત્ર અસ્તિત્વમાં રહેલી શક્યતા જ દર્શાવે છે. જો ૧૯૦૭ ના બિલના હેતુઓ અને કારણોના નિવેદનને તેના યોગ્ય પરિપ્રેક્ષ્યમાં સમજવામાં આવે, તો તે અપીલકર્તાએ મુકેલા અર્થઘટનને પ્રતિકૂળ જતું નથી.

૭) સામાવાળાની આ દલીલના જવાબમાં અપીલકર્તાનો પ્રતિભાવ કે ઓ. ૨૦ રૂ. ૧૯, જી.સી.સી.એ.ની કલમ ૧૫ પર પ્રાધાન્ય પામશે (કે એસ. જી.સી.સી.એ. ની ૧૫ કલમ સંહિતાના ઓ. ૨૦ રૂ. ૧૯ ને વિરુદ્ધ છે)

૬૦. સંહિતા દાવાઓ, અપીલો વગેરેમાં પ્રક્રિયા સંબંધિત બાબતોને નિયંત્રિત કરવા માટે કાર્ય કરે છે અને નાણાકીય અધિકારક્ષેત્ર સંબંધિત બાબતો માટે નથી. નાણાકીય અધિકારક્ષેત્ર સંબંધિત બાબતો રાજ્ય વિધાનમંડળો દ્વારા નક્કી અને નિયમિત કરવામાં આવે છે અને ગુજરાતમાં, ગુજરાત સિવિલ કોર્ટ્સ અધિનિયમ, ૨૦૦૫ દ્વારા. જી.સી.સી.એ. ની કલમ ૧૫ અપીલ અદાલતોના નાણાકીય અધિકારક્ષેત્ર સંબંધિત બાબતોને નિયંત્રિત કરે છે. તેથી, નાગરિક પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૦૮ અને ગુજરાત સિવિલ કોર્ટ્સ અધિનિયમ, ૨૦૦૫ અલગ-અલગ ક્ષેત્રોમાં કાર્ય કરે છે. બન્ને વિધાનના વિષયવસ્તુ અને મુખ્ય ઉદ્દેશ અલગ છે. અધિનિયમના ઓ. ૨૦ રૂ. ૧૯ અને જી.સી.સી.એ. ની કલમ ૧૫ વચ્ચે કોઈ વિરુદ્ધતા નથી કારણ કે તે અલગ-અલગ ક્ષેત્રોમાં કાર્ય કરે છે. તેથી, વિરુદ્ધતાનો પ્રશ્ન ઊભો થતો નથી. (૨૦૨૦) ૯ એસ.સી.સી. ૫૪૮, (હેડ

નોટ્સ એ અને બી, પરિચ્છેદ ૧૩, ૨૪ અને ૨૫) પર આધાર મૂકવામાં આવ્યો છે.

૮) ઓ. ૨૦ રૂ. ૧૯ એ વિશેષ જોગવાઈ છે અને સામાન્ય જોગવાઈ તરીકેની કલમ ૧૫ પર અગ્રતા મેળવે છે એવો તર્ક ભ્રમપૂર્ણ છે.

ડી) સામાવાળાઓનો આ તર્ક કે અપીલકર્તાએ અદાલતી ફી બાદમાં ભરી હતી, તે અસંગત છે.

૬૧. અદાલતનું અપીલીય અધિકારક્ષેત્ર “દાવા અથવા કાર્યવાહી ના વિષયવસ્તુના મૂલ્ય” પર આધારિત છે અને અદાલતી ફી ક્યારે ચૂકવાય છે તેના પર આધારિત નથી. પ્રતિદાવો દાખલ થાય તે ક્ષણે દાવાનું મૂલ્યાંકન વધી જાય છે (અદાલતી ફી ચૂકવાઈ છે કે નહીં અને ક્યારે ચૂકવાઈ છે તેની પરવા કર્યા વિના). શ્રી ઠાકોર સંહિતાની કલમ ૧૪૯ પર આધાર મૂક્યો હતો કે, એકવાર અદાલત કોઈ પક્ષકારને અદાલતી ફી ચૂકવવાની પરવાનગી આપે, ત્યારે “એવી ચૂકવણી થયા પછી, જે દસ્તાવેજ માટે એવી ફી ચૂકવવાપાત્ર હોય તે દસ્તાવેજને એવો જ બળ અને અસર મળશે જાણે એવી ફી પ્રારંભમાં જ ચૂકવવામાં આવી હોય.”. (૨૦૧૫) ૧ એસ.સી.સી. ૬૮૦ (પરિચ્છેદ ૧૫) અને (૧૯૭૦) ૧ એસ.સી.સી. ૭૬૯ (પરિચ્છેદ ૨૨) પર આધાર મૂકવામાં આવ્યો છે.

ઈ) સામાવાળાઓનો આ તર્ક કે તે અપીલનો એક સ્ટાર ગુમાવે છે અને તેથી તેને હાનિ થાય છે, તે ખોટો છે અને અસંગત છે.

એફ) સામાવાળાનો આ તર્ક કે અપીલકર્તાએ બે અપીલો દાખલ કરી છે, તે અસંગત છે.

વાદીનું પોતાનું મૂલ્યાંકન:—

૬૨. ઉપરોક્ત તમામ રજૂઆતો આ આધાર/ધારણા પર છે કે દાવાપત્રનું મૂલ્યાંકન રૂપિયા ૧,૦૦૦/- છે. ઉપરોક્ત રજૂઆતોના પ્રકાશમાં, દાવાપત્રનું મૂલ્યાંકન રૂપિયા ૧,૦૦૦/- માનવામાં આવે તો પણ, દાવાના વિષયવસ્તુનું મૂલ્ય રૂપિયા ૫૦ લાખથી વધુ છે. તેથી, આ માનનીય અદાલતને આ અપીલો સાંભળવાનો અધિકારક્ષેત્ર છે. ૬૩. જોકે, સંક્ષિપ્ત હકીકતોમાં દર્શાવેલા કારણોને લીધે દાવાપત્રના વિષયવસ્તુનું મૂલ્ય પોતે જ રૂપિયા ૫૦ લાખથી ઘણું વધારે છે. શ્રી ઠાકોર (૧૯૮૮) ૨ એસ.સી.સી. ૫૭૫ ના પરિચ્છેદ-૭ પર આધાર મૂકીને દલીલ કરી કે અદાલત પર આવું મૂલ્યાંકન નકારવાની ફરજ છે.

૬૪. તેમણે ૧૯૮૭ (૩૫) બિહાર લૉ જર્નલ ૪૫૧ (એમ.ડી. આલમ વિ. ગોપાલ સિંહ) પર પણ આધાર મૂક્યો, જેમાં બિહાર વડી અદાલતની પૂર્ણ પીઠે નોંધ્યું હતું કે “નિર્ણય આપવામાં આવ્યો કે જ્યાં વાદી સ્પષ્ટપણે અને જાણબૂઝીને કેસનું ઓછું મૂલ્યાંકન કરે અને ઓછો અંદાજ મૂકે છે, ત્યાં અદાલત મૌન અને નિષ્ક્રિય દર્શક નથી અને હસ્તક્ષેપ કરવાનો સ્પષ્ટ અધિકારક્ષેત્ર ધરાવે છે.”

૬૫. ચિલાકુરુ રેડ્ડી વિ. કનુપુરુ ઘેન્યુરામ રેડ્ડી (આંધ્ર પ્રદેશની પૂર્ણ પીઠ) ના કેસમાં, અદાલતે જણાવ્યું હતું કે આવી પરિસ્થિતિઓમાં અદાલત પાસે જરૂરી સત્તાઓ છે. આ ચુકાદાનો સર્વોચ્ચ અદાલતે (૧૯૮૦) ૧ એસ.સી.સી. ૬૧૬ (પરિચ્છેદ ૭) માં સમર્થન સાથે ઉલ્લેખ કર્યો હતો. આંધ્રના ચુકાદામાં, અદાલતે નાગપુરના ચુકાદાના પરિચ્છેદ-૩૮ પર આધાર મૂક્યો છે, જે વાદી દ્વારા અપીલ મંચ ટાળવા હેતુપૂર્વક પોતાનું દાવાપત્ર ઓછું મૂલ્યાંકિત કરવાની પ્રવૃત્તિ અંગે છે.

૬૬. શ્રી ઠાકોર રજૂઆત કરી કે વર્તમાન કેસમાં, વાદીએ હાસ્યાસ્પદ રીતે નીચી રકમ દર્શાવી છે, જે તેના અધિકારનો ઉપયોગ ન કરવા સમકક્ષ છે. તેથી, ઉપરોક્ત ચુકાદાના બળે, રૂપિયા ૧૦૦૦ ની રકમ દાવાપત્ર પર અસ્તિત્વમાં જ નથી એવી ગણવાની. વર્તમાન દાવાપત્રને એવું દાવાપત્ર માનવું પડે કે જેમાં મૂલ્યાંકનની કોઈ રકમ જ દર્શાવેલી નથી અથવા ઓછામાં ઓછું એવી મૂલ્યાંકન રકમ દર્શાવેલી છે જે પ્રથમ દ્રષ્ટિએ અસંગત છે. તેથી તેમણે આગ્રહ કર્યો કે આ અદાલત પાસે આ અપીલ તેના નાણાકીય અપીલીય અધિકારક્ષેત્રમાં આવે છે કે નહીં તે નક્કી કરવાનો અધિકારક્ષેત્ર છે. તેમણે વધુમાં રજૂઆત કરી કે દાવાપત્રનું મૂલ્યાંકન સ્પષ્ટપણે રૂપિયા ૫૦ લાખથી વધુ છે અને તેથી, દાવાપત્રના આધારે પણ આ માનનીય અદાલતને અપીલો સાંભળવાનો અધિકારક્ષેત્ર છે.

૬૭. ઓછું મૂલ્યાંકન નીચલી અદાલત સમક્ષ ઉઠાવવામાં આવ્યું નહોતું તે મુદ્દે દલીલ કરતાં તેમણે રજૂઆત કરી કે પ્રથમ દિવસથી જ દાવો સિનિયર સિવિલ જજ સમક્ષ લંબિત રહ્યો છે, જેઓ નિશ્ચિતપણે દાવો સાંભળવાનો અધિકારક્ષેત્ર

ધરાવે છે; અને તેઓ ક્ષણમાત્ર માટે પણ એવો તર્ક કરતા નથી કે સિનિયર સિવિલ જજને દાવા ઉપર અધિકારક્ષેત્ર નથી. તેથી તેમણે રજૂઆત કરી કે સામાવાળાઓએ સુટ્સ વેલ્યુએશન એક્ટની કલમ ૧૧ અને સંહિતાની કલમ ૨૧ પર મૂકેલો આધાર અસંગત છે (કારણ કે બન્ને જોગવાઈઓ અદાલતના અધિકારક્ષેત્ર અંગે ઉઠાવવામાં આવતા આક્ષેપો સાથે સંબંધિત છે).

૬૮. ઉપરોક્ત રજૂઆતોના દષ્ટિએ, તેમણે અદાલતને પ્રાથમિક આક્ષેપો નકારવા અને આ માનવું કે આ માનનીય અદાલત સમક્ષ અપીલો જાળવવા યોગ્ય છે, એવો આગ્રહ કર્યો.

સામાવાળા ક્રમાંક:૨ તરફથી લેખિત રજૂઆત:-

૬૯. શ્રી આચાર્ય, વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી કે પડકારવામાં આવેલ આદેશની તારીખે દાવાને નિયમિત નાગરિક દાવો તરીકે માનવામાં આવ્યો હતો એટલે કે આર.સી.એસ. ક્રમાંક: ૧૬૧/૨૦૨૨ તરીકે નોંધણી કરવામાં આવી હતી અને પ્રતિદાવો રજૂ થયા પછી, ઉક્ત દાવાને વિશેષ નાગરિક દાવા તરીકે ફરીથી ક્રમાંકિત કરવામાં આવ્યો હતો. તેમણે વધુમાં આ અદાલતનું ધ્યાન નાગરિક અદાલતે આપેલા તા. ૧૮.૦૫.૨૦૨૨ ના આદેશ તરફ દોર્યું.

૭૦. તેમણે વધુમાં રજૂઆત કરી કે સ્પષ્ટ છે કે પડકારવામાં આવેલ આદેશ નિયમિત નાગરિક દાવામાં પસાર કરવામાં આવ્યો હતો, વિશેષ નાગરિક દાવામાં

નહીં, અને પડકારવામાં આવેલ આદેશની તારીખે પ્રતિદાવો હજી નોંધાયેલો નહોતો.

૭૧. વિદ્વાન વકીલે આ અદાલતના ખુર્શીદ સાયરસ મેધોરા વિ. સાયરસ રતનશો મેધોરા અને અન્ય, ૨૦૧૫ લોસૂટ (ગુજ) ૧૩૦૨ માં અહેવાલિત નિર્ણય પર આધાર મૂક્યો અને રજૂઆત કરી કે આ અદાલતના અધિકારક્ષેત્રનો નિર્ણય કરવા માટે સંબંધિત તારીખ પડકારવામાં આવેલ આદેશની તારીખ ગણાશે.

૭૨. તેમણે વધુમાં રજૂઆત કરી કે ગુજરાત સિવિલ કોર્ટ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૫ અપીલ અદાલતના અધિકારક્ષેત્રને વ્યાખ્યાયિત કરે છે. ઉક્ત કલમની જોગવાઈઓ ઉક્ત અધિનિયમની કલમ ૧૨(૨) ની જોગવાઈઓને આધીન છે.

૭૩. તેમણે આ અદાલતનું ધ્યાન કલમ-૧૨(૨) તરફ દોર્યું અને રજૂઆત કરી કે જિલ્લા ન્યાયાધીશનું અધિકારક્ષેત્ર નાગરિક પ્રક્રિયા સંહિતાની જોગવાઈઓને આધીન છે અને તેથી જિલ્લા ન્યાયાધીશ અપીલીય મંચ તરીકે કાર્ય કરે તે માટેની નિયામક જોગવાઈ સી.પી.સી. ના ઓ.૨૦ ૩.૧૮ મુજબ રહેશે. તેથી તેમણે રજૂઆત કરી કે વર્તમાન અપીલની સુનાવણી કરવાનો અધિકારક્ષેત્ર જિલ્લા અદાલતને સોંપવામાં આવ્યો છે.

૭૪. તેમણે રજૂઆત કરી કે “દાવો” શબ્દ સી.પી.સી. માં વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવ્યો નથી. “દાવો” શબ્દનો અર્થ દાવાપત્રની રજૂઆતમાંથી ઉદ્ભવતી કોઈપણ કાર્યવાહી એવો થાય છે અને તેથી મૂળ દાવાનો અર્થ મૂળ દાવાપત્રની

રજૂઆતમાંથી ઉદ્ભવતી કાર્યવાહી એવો થાય છે. શ્રી આચાર્યે વધુમાં નિષ્કર્ષ આપ્યો કે વર્તમાન કેસમાં મૂળ દાવાપત્ર સામાવાળા નં. ૧ દ્વારા રજૂ કરાયેલ દાવાપત્ર હતું અને તે જ ૨૦૨૨ ના નિયમિત નાગરિક દાવો નં. ૧૬૧ તરીકે સ્વીકારવામાં અને દાખલ કરવામાં આવ્યું હતું. ત્યારબાદ સામાવાળાએ પ્રતિદાવો દાખલ કર્યો અને તેને તા. ૧૬/૦૫/૨૦૨૨ ના રોજ ૨૦૨૨ ના સ્પેશ્યલ સીવીલ સ્યુટ નં. ૧૧૪ તરીકે નોંધણી કરવાનો આદેશ કરવામાં આવ્યો. તેથી તેમણે રજૂઆત કરી કે મૂળ દાવો આર.સી.એસ. નં. ૧૬૧/૨૦૨૨ ના દાવાપત્રના મૂલ્યાંકન સાથે સંબંધિત ગણાશે.

૭૫. તેમણે વધુમાં રજૂઆત કરી કે સી.પી.સી. કાર્યવાહી શબ્દને વ્યાખ્યાયિત કરતી નથી, પરંતુ કલમ ૯૪ પૂરક કાર્યવાહીને વ્યાખ્યાયિત કરે છે. મૂળ કાર્યવાહીનો અર્થ દાવાપત્ર સિવાયની અરજીઓની રજૂઆતમાંથી ઉદ્ભવતી કાર્યવાહી એવો થાય.

૭૬. તેમણે પંજાબ અને હરિયાણા વડી અદાલતની માનનીય ખંડપીઠના પ્રેમ નાથ એલ ગણેશ દાસ વિ. પ્રેમ નાથ એલ રામ નાથ ૧૯૬૨ લોસૂટ (પી અને એચ) ૯૩ ના પરિચ્છેદ-૩ ના નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કર્યો અને તેના પર આધાર મૂક્યો.

૭૭. તેમણે કલકત્તા વડી અદાલતના રતીન્દ્ર નાથ બોઝ વિ. જ્યોતિ બિકાશ ઘોષ ૧૯૭૫ લોસૂટ (કેલ) ૧૦૫ ના પરિચ્છેદ ૧૨ ના નિર્ણય પર પણ આધાર મૂક્યો.

૭૮. તેમણે સિવિલ મેન્યુઅલના અધ્યાય ૧૭ ના નિયમ ૨૬૮ પર આધાર મૂક્યો, જે વિવિધ ન્યાયિક કાર્યવાહી એવી કાર્યવાહી તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરે છે કે જે દાવાની કાર્યવાહીના ભાગરૂપ નથી.

૭૯. શ્રી. આચાર્યાએ તેથી રજૂ કર્યું કે કલ્પનાશક્તિના કોઈપણ અતિરેકથી પણ પ્રતિદાવાને “કાર્યવાહી” ની શ્રેણીમાં આવતું માનવામાં આવી શકે નહીં, પરંતુ તેને “મૂળ દાવો” નો ભાગ તરીકે જ માનવો પડે. તે માત્ર ફરીયાદીને લેખિત નિવેદન દાખલ કરવાનો અધિકાર પ્રાપ્ત થાય તે માટે તથા હુકમનામું મેળવવાના હેતુસર અને દાવાઓની બહુલતા ટાળવા માટે ફરીયાદપત્રના લક્ષણોથી આવૃત્ત કરવામાં આવેલ છે.

૮૦. તેમણે તેથી રજૂ કર્યું કે ગુજરાત સિવિલ અદાલતો અધિનિયમની કલમ-૧૫(૨) ની જોગવાઈઓ પ્રતિદાવા પર સ્વતંત્ર રીતે નહીં, પરંતુ તેને મૂળ દાવો, એટલે કે આર.સી.એસ. નં. ૧૬૧ ઓફ ૨૦૨૨, ના ભાગરૂપે ગણતા લાગુ પડશે.

૮૧. તેમણે વધુમાં માનનીય અલ્હાબાદ વડી અદાલતની વિભાગીય પીઠના રઘુનાથ ઈન્ટરનેશનલ લિ. વિ./એસ. યુ.ઓ.આઈ. અને અન્ય, ૨૦૧૨ લોસૂટ (ઓલ) ૮૦૮ ના નિર્ણય પર પણ આધાર મૂક્યો.

૮૨. ઉપરોક્ત સિદ્ધાંત લાગુ કરતાં, કલમ ૧૫(૨)(એ) માં આવેલ “મૂળ દાવો અથવા કાર્યવાહી” શબ્દસમૂહમાંનો “અથવા” શબ્દ, મુખ્ય કલમ ૧૫(૨) સાથે વાંચતા “અને” એવો અર્થ આપશે; તેનો અર્થ એ થાય છે કે મૂળ દાવો તેમજ મૂળ કાર્યવાહીમાંથી ઉત્પન્ન થતી હુકમનામાંઓ અથવા આદેશો, અને કારણ કે પ્રતિદાવો મૂળ કાર્યવાહી નથી પરંતુ મૂળ દાવામાંથી ઉત્પન્ન થાય છે અને મૂળ દાવાનો ભાગ પડા છે, તેથી પ્રતિદાવામાં પસાર કરાયેલ કોઈપણ હુકમનામું અથવા આદેશને મૂળ દાવામાંથી ઉત્પન્ન થયેલ હુકમનામું અથવા આદેશ તરીકે જ માનવું આવશ્યક છે, અને અનુરૂપ રીતે તે તેવી અપીલીય અદાલતમાં અપીલયોગ્ય થશે જેને મૂળ દાવામાંથી ઉત્પન્ન થતી હુકમનામાંઓ અથવા આદેશોની અપીલ સાંભળવાની અધિકારિતા હોય, એટલે કે હાલના મામલે આર.સી.એસ. નં. ૧૬૧ ઓફ ૨૦૨૨ માં.

૮૩. તેમણે વધુમાં રજૂ કર્યું કે વૈકલ્પિક રીતે, જો પ્રતિદાવાને “કાર્યવાહી” નો ભાગ માનવામાં આવે, તો કલમ ૧૫(૨)(એ) ની જોગવાઈઓ “દાવાની કિંમત અથવા પ્રતિદાવાની કિંમત પૈકી કોઈ એક રૂપિયા ૫૦ લાખથી ઓછી હોય” એમ વાંચવામાં આવશે; તો સિવિલ અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલ હુકમનામાંઓ અને આદેશો માટેની અપીલીય અદાલત જિલ્લાન્યાયાધીશની અદાલત રહેશે.

શ્રી આચાર્યાએ અંતે રજૂ કર્યું કે સામાવાળા નં. ૧ તરફથી વિદ્વાન વકીલ દ્વારા કરવામાં આવેલી બધી દલીલો હાલના સામાવાળા નં. ૨ દ્વારા સ્વીકારવામાં આવે

છે. તેમણે વધુમાં વિનંતી કરી કે હાલની આદેશ સામેની અપીલ સ્વીકારવામાં ન આવે.

વિચારણા માટે ઊભા થતા મુદ્દાઓ:-

૮૪. ઉપરોક્ત પૃષ્ઠભૂમિમાં, સંબંધિત સામાવાળાઓ તરફથી હાજર થયેલા વિદ્વાન વકીલો દ્વારા આ પ્રાથમિક પ્રશ્ન ઉઠાવવામાં આવ્યો છે કે ફરીયાદીની વચગાળાની મનાઈદુકમ અરજી (આંક ૫) મંજૂર કરતી અને સામાવાળા નં. ૨ ની કોસ વચગાળાની મનાઈદુકમ અરજી (આંક ૧૯) નામંજૂર કરતી સામાન્ય આજ્ઞા વિરુદ્ધ, હાલની આદેશ સામેની અપીલો સીધી વડી અદાલત સમક્ષ જાળવાપાત્ર છે કે નહીં; અદાલત નિઃસંદેહ અધિકારિતાના પ્રશ્નમાં નજર કરવા બાધ્ય છે, કારણ કે તે કાયદાનો વિવાદાસ્પદ પ્રશ્ન છે જે મામલાની મૂળભૂત જડ સુધી જાય છે, અને તેથી તેની શરૂઆતમાં જ નિરાકરણ આવશ્યક છે.

૮૫. અપીલકર્તા તરફથી હાજર થયેલા વિદ્વાન વકીલે રજૂ કર્યું તે મુજબ, સી.પી.સી. ની કલમ ૯એ જોગવે છે કે જો કોઈ વચગાળાની રાહત આપતા આદેશ આપવા અથવા તેવો આદેશ રદ કરવા બાબતની કોઈ અરજીની સુનાવણી સમયે, દાવાની કોઈપણ પક્ષકાર દ્વારા એવો વાંધો ઉઠાવવામાં આવે કે એવો દાવો સ્વીકારવાની અદાલતને અધિકારિતા નથી, તો અદાલત તે અરજીની સુનાવણી વખતે વચગાળાની રાહત આપતા આદેશ આપવા અથવા રદ કરવા પહેલાં, અધિકારિતાનો મુદ્દો પ્રાથમિક મુદ્દા તરીકે નક્કી કરવાની કાર્યવાહી કરશે.

તે વધુમાં જોગવે છે કે કોઈપણ અરજીની સુનાવણી શક્ય તેટલી ઢૂલગતિથી કરીને અદાલત દ્વારા તેનો નિકાલ કરવો અને કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં દાવાની સુનાવણી મુલતવી રાખવી નહીં. કલમ ૮૨ ની ઉપકલમ (૨) માં સમાવિષ્ટ કાનૂની જોગવાઈઓ અદાલતને વધુમાં એવો અધિકાર આપે છે કે અધિકારિતા સંબંધિત પ્રાથમિક મુદ્દાનું તે દ્વારા નિર્ધારણ બાકી હોય ત્યાં સુધી, અદાલતને જરૂરી જણાય તેવી કોઈપણ વચગાળાની રાહત તે આપી શકે. તેમ છતાં, કારણ કે ઉઠાવવામાં આવેલ પ્રશ્ન આ અદાલતની અધિકારિતા અંગેનો છે, તેથી અદાલતે તેના વિવેકાધિકારમાં આ તબક્કે વચગાળાની રાહત આપતા પહેલાં જ તેનો આરંભમાં નિર્ણય કરવાનો નિર્ધાર કર્યો છે, કારણ કે અન્યથા આ અદાલતે કેસના ગુણદોષમાં પ્રવેશ કરવો પડે. ઉઠાવવામાં આવેલા વિવાદને ધ્યાનમાં રાખીને, તેને પ્રાથમિક મુદ્દા તરીકે ગણતા, નીચેના પ્રશ્નો આ અદાલત દ્વારા નિર્ધારિત કરવા માટે ઊભા થાય છે :

૧. શું જિલ્લા અદાલતને (અપીલી અદાલતને) તેવા આદેશ વિરુદ્ધની અપીલ સ્વીકારવા, સાંભળવા અને તેનો નિર્ણય કરવા અધિકારક્ષેત્રનો અભાવ છે, જ્યારે દાવામાં પ્રતિવાદ દાવાની મૂલ્યાંકન રકમ જિલ્લા અદાલતના (અપીલી અદાલતના) નાણાકીય અધિકારક્ષેત્રને વટાવે છે?

૨. મૂળ દાવા અને કાર્યવાહીમાં પસાર કરાયેલા હુકમનામા અને આદેશને પડકારવા સામે, નાણાકીય અધિકારક્ષેત્રના આધારે, અપીલનું મંચ કઈ કાનૂની જોગવાઈ, એટલે કે ગુજરાત સિવિલ અદાલતો અધિનિયમ,

૨૦૦૫ અથવા નાગરિક પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૦૮, નક્કી કરે છે અને તેનું નિયંત્રણ કરે છે?

૩. શું અપીલ માટેના મંચના નિર્ધારણ સંબંધિત બાબતોમાં, નાણાકીય હેતુ માટે, રાજ્ય કાયદા અર્થાત્ ગુજરાત સિવિલ અદાલતો અધિનિયમ, ૨૦૦૫ અને સિવિલ પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૦૮ વચ્ચે કોઈ વિસંગતિ છે?

૪. શું સિવિલ પ્રક્રિયા સંહિતાના આદેશ ૨૦ નિયમ ૧૯, ગુજરાત સિવિલ અદાલતો અધિનિયમ, ૨૦૦૫ ની કલમ ૧૫ માટે એવો અપવાદ નિર્ધારિત કરે છે કે જેમાં પ્રતિદાવો દાખલ કરવામાં આવેલ હોય તેવી દાવાની કાર્યવાહીમાં અપીલ માટેનું મંચ નક્કી થાય?

૫. શું દાવો અને પ્રતિદાવો સ્વતંત્ર રીતે અસ્તિત્વ ધરાવે છે કે તેમને એકીકૃત કાર્યવાહી તરીકે ગણવામાં આવે છે?

વિશ્લેષણ:

૮૬. ઉપરોક્ત મુદ્દાઓની તપાસ કરતાં પહેલાં, નાગરિક અદાલતના અધિકારક્ષેત્ર સાથે વધુ સંબંધિત નાગરિક પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૦૮ ની સંબંધિત જોગવાઈઓને સમજવું આવશ્યક રહેશે. (સંક્ષેપમાં, “સંહિતા” .)

૮૬.૧ નાગરિક પ્રક્રિયા સંહિતાનો હેતુ નાગરિક ન્યાયવિચારણાની અદાલતોની પ્રક્રિયા સંબંધિત કાયદાઓને એકત્રિત કરીને તેમાં સુધારો કરવા માટેનો એક અધિનિયમ છે.

૮૬.૨ કલમ ૬ : નાણાકીય અધિકારક્ષેત્રની વ્યાખ્યા આપે છે.—જેટલી હદ સુધી અન્યથા સ્પષ્ટપણે જોગવાઈ કરવામાં આવી ન હોય, તેટલી હદ સિવાય, અહીં સમાવિષ્ટ કોઈપણ બાબત એવી રીતે કાર્યરત ગણાશે નહીં કે જેના પરિણામે કોઈ અદાલતને એવા દાવાઓ ઉપર અધિકારક્ષેત્ર પ્રાપ્ત થાય, જેમાં વિવાદના વિષયવસ્તુની રકમ અથવા કિંમત તેના સામાન્ય અધિકારક્ષેત્રની નાણાકીય મર્યાદાઓ (જો કોઈ હોય તો) કરતાં વધુ હોય.

૮૬.૩ કલમ ૮: પ્રતિબંધિત ન હોય ત્યાં સુધી તમામ નાગરિક દાવાઓનો વિચાર કરવાનો અદાલતોનો અધિકાર:

અદાલતોને (અહીં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓને આધીન રહી) દીવાની સ્વરૂપના તમામ દાવાઓની સુનાવણી કરવાનો અધિકારક્ષેત્ર રહેશે, સિવાય કે એવા દાવાઓ, જેઓ અંગે તેમની સંજ્ઞાનશક્તિ સ્પષ્ટ રીતે અથવા અભિપ્રેત રીતે પ્રતિબંધિત કરવામાં આવી હોય.

સ્પષ્ટીકરણ ૧.— એવો દાવો, જેમાં મિલકત અંગેનો અધિકાર અથવા કોઈ પદનો અધિકાર વિવાદિત હોય, તે નાગરિક સ્વરૂપનો દાવો ગણાય

છે, ભલે એવો અધિકાર સંપૂર્ણપણે ધાર્મિક વિધિઓ અથવા સમારંભો સંબંધિત પ્રશ્નોના નિર્ણય પર આધારિત હોય.

સ્પષ્ટીકરણ ૨: આ કલમના હેતુઓ માટે, સ્પષ્ટીકરણ ૧ માં ઉલ્લેખિત પદ સાથે કોઈ ફી સંલગ્ન છે કે નથી અથવા આવું પદ કોઈ નિશ્ચિત સ્થાને સંલગ્ન છે કે નથી, તે અગત્યનું નથી.

૮૬.૪ કલમ ૧૫. દાવાઓ કઈ અદાલતમાં દાખલ કરવાના: દરેક દાવો તે ચલાવવા સક્ષમ સૌથી નીચલા દરજ્જાની અદાલતમાં દાખલ કરવામાં આવશે.

૧૬. વિષયવસ્તુ જ્યાં સ્થિત હોય ત્યાં દાવાઓ દાખલ કરવા અંગે.— કોઈપણ કાયદા દ્વારા નિર્ધારિત નાણાકીય અથવા અન્ય મર્યાદાઓને આધીન રહી, દાવાઓ— (સી) સ્થાવર મિલકતની વસૂલી માટે, ભાડા અથવા નફા સાથે કે તેના વિના, (ડી) સ્થાવર મિલકતના ભાગલા માટે, (ઈ) સ્થાવર મિલકત પરના ગીરવે અથવા ભારના કિસ્સામાં ફોરક્લોઝર, વેચાણ અથવા મુક્તિ માટે, (એફ) સ્થાવર મિલકત સંબંધિત અથવા તેમાંના હિત સંબંધિત અન્ય કોઈપણ અધિકારના નિર્ધારણ માટે, (જી) સ્થાવર મિલકતને થયેલા અન્યાય બદલ વળતર માટે, (એચ) વાસ્તવમાં જમી અથવા અટકાયત હેઠળ રહેલી જંગમ મિલકતની વસૂલી માટે, તે અદાલતમાં દાખલ કરવામાં આવશે જેના અધિકારક્ષેત્રની સ્થાનિક

મર્યાદાઓની અંદર તે મિલકત સ્થિત હોય: પરંતુ શરતે કે, સામાવાળા દ્વારા અથવા તેની તરફથી ધારિત સ્થાવર મિલકત સંબંધિત રાહત મેળવવા માટેનો અથવા તેમાં થયેલા અન્યાય બદલ વળતર મેળવવા માટેનો દાવો, જ્યાં માંગવામાં આવેલી રાહત તેના વ્યક્તિગત પાલન દ્વારા સંપૂર્ણપણે પ્રાપ્ત કરી શકાય, ત્યાં તે દાવો અથવા તો તે અદાલતમાં દાખલ કરી શકાય જેના અધિકારક્ષેત્રની સ્થાનિક મર્યાદાઓની અંદર તે મિલકત સ્થિત હોય, અથવા તે અદાલતમાં જેના અધિકારક્ષેત્રની સ્થાનિક મર્યાદાઓની અંદર સામાવાળા વાસ્તવમાં અને સ્પેરછાએ રહે છે, અથવા વ્યવસાય કરે છે, અથવા વ્યક્તિગત રીતે લાભાર્થે કાર્ય કરે છે. સ્પષ્ટીકરણ.—આ કલમમાં —મિલકતનો અર્થ ભારતમાં સ્થિત મિલકત થાય છે.

૮૬.૫ કલમ ૧૭. ભિન્ન અદાલતોના અધિકારક્ષેત્રની અંદર આવેલ અચલ મિલકત સંબંધિત દાવાઓ: જ્યાં કોઈ દાવો, ભિન્ન અદાલતોના અધિકારક્ષેત્રની અંદર આવેલ અચલ મિલકત બાબતે રાહત મેળવવા માટે, અથવા તે મિલકતને થયેલા અન્યાય બદલ વળતર મેળવવા માટે, દાખલ કરવાનો હોય, ત્યાં એવો દાવો એવી કોઈપણ અદાલતમાં દાખલ કરી શકાય છે, જેના અધિકારક્ષેત્રની સ્થાનિક મર્યાદામાં તે મિલકતનો કોઈપણ ભાગ આવેલ હોય: પરંતુ, શરત એ છે કે દાવાના વિષયવસ્તુના મૂલ્યના દૃષ્ટિએ, સમગ્ર દાવો તેવી અદાલત દ્વારા વિચારાધીન કરવાની સત્તાધીનતા ધરાવતો હોય.

૮૬.૬ કલમ ૧૮. જ્યાં અદાલતોની અધિકારિતાની સ્થાનિક સીમાઓ અનિશ્ચિત

હોય ત્યાં દાવો કઈ જગ્યાએ દાખલ કરવો. – (૧) જ્યાં એવો આક્ષેપ કરવામાં

આવે કે બે અથવા વધુ અદાલતોમાંથી કઈ અદાલતની અધિકારિતાની સ્થાનિક

સીમાઓની અંદર કોઈ અચલ મિલકત આવેલ છે તે અંગે અનિશ્ચિતતા છે, ત્યાં

તે અદાલતોમાંથી કોઈ એક અદાલત, જો તે આક્ષેપિત અનિશ્ચિતતા માટે આધાર

છે તે અંગે સંતોષ પામે, તો તે અંગેનું નિવેદન નોંધાવી શકે અને ત્યારબાદ તે

મિલકત સંબંધિત કોઈપણ દાવાને સ્વીકારી તેની સુનાવણી કરી તથા તેનો

નિકાલ કરી શકે, અને તે દાવામાં આપેલો તેનો હુકમનામો તે જ અસર ધરાવશે

જાણે કે તે મિલકત તેની અધિકારિતાની સ્થાનિક સીમાઓની અંદર આવેલ હોય:

પરંતુ શરતે કે દાવો એવો હોય કે જેના સ્વભાવ અને મૂલ્યના દૃષ્ટિકોણે તે

અદાલત અધિકારિતા વાપરવા માટે સક્ષમ હોય. (૨) જ્યાં ઉપકલમ (૧) હેઠળ

નિવેદન નોંધાવવામાં આવ્યું ન હોય, અને એવી મિલકત સંબંધિત દાવામાં કોઈ

અદાલતે એવો હુકમનામો અથવા આદેશ કર્યો હતો કે જે અદાલતને મિલકત જ્યાં

આવેલ છે તે સ્થળ અંગે અધિકારિતા ન હતી, એવો આક્ષેપ અપીલીય અથવા

પુનરીક્ષણ અદાલત સમક્ષ ઉઠાવવામાં આવે, ત્યાં અપીલીય અથવા પુનરીક્ષણ

અદાલત તે આક્ષેપ મંજૂર કરશે નહીં, જો સુધી તેના મતે દાવો દાખલ કરવાના

સમયે તે અંગે અધિકારિતા ધરાવતી અદાલત વિષે અનિશ્ચિતતા માટે કોઈ

વાજબી આધાર ન હતો અને તેના પરિણામે ન્યાયનો ભંગ થયો હોય.

૮૬.૭ કલમ ૧૯. વ્યક્તિ અથવા જંગમ મિલકતને થયેલ અન્યાય માટે વળતર

મેળવવા અંગેના દાવા:— જ્યાં દાવો વ્યક્તિને અથવા જંગમ મિલકતને થયેલ અન્યાય માટે વળતર મેળવવાનો હોય, અને જો એવો અન્યાય એક અદાલતની અધિકારક્ષેત્રની સ્થાનિક મર્યાદાઓની અંદર કરવામાં આવ્યો હોય અને સામાવાળા બીજી અદાલતની અધિકારક્ષેત્રની સ્થાનિક મર્યાદાઓની અંદર નિવાસ કરતો હોય, અથવા ધંધો ચલાવતો હોય, અથવા વ્યક્તિગત રીતે કમાણી માટે કાર્ય કરતો હોય, તો એવો દાવો વાદીની પસંદગી મુજબ ઉપરોક્ત બંને અદાલતોમાંથી કોઈપણ એકમાં દાખલ કરી શકાય.

૮૬.૮ કલમ ૨૦. અન્ય દાવાઓ સામાવાળાઓ જ્યાં નિવાસ કરે છે અથવા

કારણકાર્ય જ્યાં ઊભું થાય છે ત્યાં દાખલ કરવાના:— ઉપરોક્ત મર્યાદાઓને આધીન રહી, દરેક દાવો એવી અદાલતમાં દાખલ કરવો જેની અધિકારક્ષેત્રની સ્થાનિક મર્યાદાઓની અંદર— (એફ) સામાવાળા, અથવા એક કરતાં વધુ સામાવાળાઓ હોય ત્યાં દરેક સામાવાળા, દાવાની શરૂઆતના સમયે, હકીકતમાં અને સ્વેચ્છાએ નિવાસ કરતો હોય, અથવા ધંધો ચલાવતો હોય, અથવા વ્યક્તિગત રીતે કમાણી માટે કાર્ય કરતો હોય; અથવા (જી) એક કરતાં વધુ સામાવાળાઓ હોય ત્યાં કોઈપણ સામાવાળા, દાવાની શરૂઆતના સમયે, હકીકતમાં અને સ્વેચ્છાએ નિવાસ કરતો હોય, અથવા ધંધો ચલાવતો હોય, અથવા વ્યક્તિગત રીતે કમાણી માટે કાર્ય કરતો હોય, શરતે કે એવા કિસ્સામાં અથવા તો અદાલતની મંજૂરી આપવામાં આવેલી હોય, અથવા જે સામાવાળાઓ

ઉપરોક્ત મુજબ નિવાસ કરતા નથી, અથવા ધંધો ચલાવતા નથી, અથવા વ્યક્તિગત રીતે કમાણી માટે કાર્ય કરતા નથી, તેઓ આવા દાવા દાખલ કરવા માટે સંમતિ દર્શાવે; અથવા (એચ) કારણકાર્ય સંપૂર્ણ અથવા આંશિક રીતે ઊભું થાય. સ્પષ્ટીકરણ — કોઈ નિગમને ભારતમાં તેના એકમાત્ર અથવા મુખ્ય કચેરીસ્થળે ધંધો ચલાવતો માનવામાં આવશે અથવા, જ્યાં તેની ઉપકચેરી પણ હોય એવા સ્થળે કોઈ કારણકાર્ય ઊભું થાય તે સંદર્ભે, તેવા સ્થળે ધંધો ચલાવતો માનવામાં આવશે.

૮૬.૯ કલમ ૨૧. અધિકારક્ષેત્ર અંગેની વાંધાઓ:— (૧) દાવો ક્યાં દાખલ કરવો તે સ્થળ અંગેની કોઈ વાંધો કોઈ અપીલ અદાલત અથવા પુનરીક્ષણ અદાલત દ્વારા સ્વીકારવામાં આવશે નહીં, જો સુધી એવો વાંધો પ્રથમ અદાલતમાં શક્ય તેટલી વહેલી તક પર લેવામાં આવ્યો ન હોય અને જ્યાં જ્યાં મુદ્દાઓ ૧૬૫ ઘડવામાં આવ્યા હોય ત્યાં એવા મુદ્દાઓ ઘડાય તે સમયે અથવા તે પહેલાં લેવામાં આવ્યો ન હોય, અને તેનાથી અનુસંગી ન્યાયભંગ થયો ન હોય. (૨) કોઈ અદાલતની અધિકારક્ષેત્રની આર્થિક મર્યાદાઓના સંદર્ભમાં તેની સક્ષમતા અંગેની કોઈ વાંધો કોઈ અપીલ અદાલત અથવા પુનરીક્ષણ અદાલત દ્વારા સ્વીકારવામાં આવશે નહીં, જો સુધી એવો વાંધો પ્રથમ અદાલતમાં શક્ય તેટલી વહેલી તક પર લેવામાં આવ્યો ન હોય, અને જ્યાં જ્યાં મુદ્દાઓ ઘડવામાં આવ્યા હોય ત્યાં એવા મુદ્દાઓ ઘડાય તે સમયે અથવા તે પહેલાં લેવામાં આવ્યો ન હોય, અને તેનાથી અનુસંગી ન્યાયભંગ થયો ન હોય. (૩) અમલવારી અદાલતની

અધિકારક્ષેત્રની સ્થાનિક મર્યાદાઓના સંદર્ભમાં તેની સક્ષમતા અંગેની કોઈ વાંધો કોઈ અપીલ અદાલત અથવા પુનરીક્ષણ અદાલત દ્વારા સ્વીકારવામાં આવશે નહીં, જો સુધી એવો વાંધો અમલવારી અદાલતમાં શક્ય તેટલી વહેલી તક પર લેવામાં આવ્યો ન હોય, અને તેનાથી અનુસંગી ન્યાયભંગ થયો ન હોય.

૮૭. આ રીતે, ઉપરોક્ત જોગવાઈઓનો વિચાર કરતાં, દીવાની અદાલતોની અધિકારક્ષેત્રને આર્થિક, પ્રાદેશિક અને વિષયવસ્તુના આધારે વિભાગિત કરી શકાય છે. દીવાની કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૧૫ જોગવાઈ કરે છે કે દરેક દાવો તે ચલાવવા સક્ષમ સૌથી નીચલા દરજ્જાની અદાલતમાં જ દાખલ થવો જોઈએ. સી.પી.સી.ની કલમ ૧૬ થી ૨૦ અદાલતની પ્રાદેશિક અધિકારક્ષેત્ર અંગે વ્યવસ્થા કરે છે. જ્યારે કલમ ૧૬ થી ૧૮ અચળ મિલકત સાથે સંબંધિત છે અને કલમ ૧૯ વ્યક્તિઓ અથવા જંગમ મિલકતને થયેલા અન્યાય બદલ વળતરના દાવા સાથે સંબંધિત છે. સી.પી.સી.ની કલમ ૨૦ અવશેષ જોગવાઈ છે અને કલમ ૧૬ થી ૧૯ હેઠળ ન આવતાં તમામ કેસોને આવરી લે છે.

૮૮. દીવાની કાર્યવાહી સંહિતાની ઉપરોક્ત જોગવાઈઓના પ્રકાશમાં, હવે ગુજરાત સિવિલ કોર્ટ્સ અધિનિયમ, ૨૦૦૫ની યોજના સમજીએ. ગુજરાત સિવિલ કોર્ટ્સ અધિનિયમ, ૨૦૦૫ (સંક્ષેપમાં, “અધિનિયમ, ૨૦૦૫”) હેઠળ દીવાની અદાલતોની સ્થાપના અને રચના અંગે સંક્ષિપ્ત ઉલ્લેખ કરવામાં આવે છે. અધિનિયમ, ૨૦૦૫ના પ્રસ્તાવનામાં દર્શાવેલ તેના હેતુ મુજબ, ગુજરાત રાજ્યમાં

દીવાની અદાલતોને લગતા કાયદાનું એકીકરણ અને સુધારણા કરવી તે તેનું ઉદ્દેશ્ય છે.

૮૮.૧ તેની કલમ ૩ દીવાની અદાલતોના વર્ગો અંગે જોગવાઈ કરે છે અને નિર્ધારિત કરે છે કે હાલમાં અમલમાં રહેલા અન્ય કોઈ કાયદા હેઠળ સ્થાપિત અદાલતો ઉપરાંત, રાજ્યમાં નીચે મુજબની દીવાની અદાલતો રહેશે, એટલે કે, (એ) જિલ્લા ન્યાયાધીશની અદાલત. (બી) વરિષ્ઠ સિવિલ ન્યાયાધીશની અદાલત અને (સી) સિવિલ ન્યાયાધીશની અદાલત.

૮૮.૨ જિલ્લા ન્યાયાધીશોની અદાલતોની સ્થાપના અંગેની જોગવાઈ ઉક્ત અધિનિયમની કલમ ૪ હેઠળ છે. કલમ ૩ની ઉપકલમ (૩)ના ખંડ (૨) મુજબ વધારાના જિલ્લા ન્યાયાધીશોની નિમણૂક અંગે જોગવાઈ છે, જેઓ જિલ્લા ન્યાયાધીશની અદાલતની બધી સત્તાઓનો ઉપયોગ કરશે.

૮૮.૩ તેની કલમ ૫ વરિષ્ઠ સિવિલ ન્યાયાધીશની અદાલતોની સ્થાપના અંગે જોગવાઈ કરે છે અને કલમ ૬ સિવિલ ન્યાયાધીશની અદાલતોની સ્થાપના અંગે જોગવાઈ કરે છે. કલમ ૫ની ઉપકલમ (૨)ના બળે, નિમણૂકિત તારીખના તત્કાલ પૂર્વે અસ્તિત્વમાં રહેલી સિવિલ ન્યાયાધીશ (વરિષ્ઠ વિભાગ)ની અદાલતોને, નિમણૂકિત તારીખથી અમલમાં, અધિનિયમ હેઠળ સ્થાપિત વરિષ્ઠ સિવિલ ન્યાયાધીશની અદાલતો ગણવામાં આવશે. આવી જ જોગવાઈ કરવામાં

આવી છે જેના દ્વારા સિવિલ ન્યાયાધીશ (કનિષ્ઠ વિભાગ)ની અદાલતોને અધિનિયમ હેઠળ સ્થાપિત સિવિલ ન્યાયાધીશની અદાલતો ગણવામાં આવે છે.

૮૮.૪ ઉક્ત અધિનિયમની કલમ ૧૨ જિલ્લા ન્યાયાધીશની અદાલતની અધિકારક્ષેત્ર અંગે જોગવાઈ કરે છે અને નિર્ધારિત કરે છે કે જિલ્લા ન્યાયાધીશની અદાલત તેની અધિકારક્ષેત્રની સ્થાનિક મર્યાદાઓની અંદર મૂળ અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતી મુખ્ય દીવાની અદાલત રહેશે.

૮૮.૫ કલમ ૧૩ પરિષ્ઠ સિવિલ ન્યાયાધીશની અદાલતની અધિકારક્ષેત્ર અંગે જોગવાઈ કરે છે.

૮૮.૬ ગુજરાત સિવિલ કોર્ટ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૪, જે સિવિલ ન્યાયાધીશની અદાલતની અધિકારક્ષેત્ર અંગે જોગવાઈ કરે છે, તે અનુમાને છે કે સિવિલ ન્યાયાધીશની અદાલતની અધિકારક્ષેત્ર તમામ મૂળ દાવાઓ અને દીવાની સ્વરૂપની કાર્યવાહી સુધી વિસ્તરશે, જે કોઈ અન્ય કાયદા દ્વારા સિવિલ ન્યાયાધીશની અદાલતની અધિકારક્ષેત્રમાંથી અન્યથા બાકાત રાખવામાં આવેલી ન હોય અને જેના વિષયવસ્તુનું મૂલ્ય બે લાખ રૂપિયાથી વધુ ન હોય અથવા સર્વોચ્ચ અદાલત સમયાંતરે નિર્ધારિત કરે તેવી અન્ય રકમથી વધુ ન હોય. તેથી, સિવિલ ન્યાયાધીશની અદાલતની આર્થિક અધિકારક્ષેત્ર એવા દાવાઓ સુધી મર્યાદિત છે જેમની વિષયવસ્તુ બે લાખ રૂપિયાથી વધુ ન હોય.

૮૮.૭ કલમ ૧૫ની ઉપકલમ (૨) જોગવાઈ કરે છે કે વરિષ્ઠ સિવિલ ન્યાયાધીશની અદાલત દ્વારા મૂળ દાવાઓ અને દીવાની સ્વરૂપની કાર્યવાહીમાંથી પસાર કરાયેલ હુકમનામા અને આદેશો સામેની અપીલો, જ્યારે આવી અપીલો કાયદાથી અનુમતિપાત્ર હોય, ત્યારે નીચે મુજબ જશે – (એ) જિલ્લાની જિલ્લા ન્યાયાધીશની અદાલતમાં, જ્યારે મૂળ દાવો અથવા કાર્યવાહીનો વિષયવસ્તુનો જથ્થો અથવા મૂલ્ય પચાસ લાખ રૂપિયાથી ઓછું હોય અથવા સર્વોચ્ચ અદાલત સમયાંતરે નિર્ધારિત કરે તેવી અન્ય રકમથી ઓછું હોય, અને (બી) અન્ય કિસ્સાઓમાં વડી અદાલતમાં. આ રીતે, અધિનિયમની કલમ ૧૫ની ઉપકલમ (૨) સ્પષ્ટપણે જોગવાઈ કરે છે કે વરિષ્ઠ સિવિલ ન્યાયાધીશની અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલ હુકમનામા અને આદેશ સામેની અપીલ, જ્યારે મૂળ દાવો અથવા કાર્યવાહીનો વિષયવસ્તુનો જથ્થો અથવા મૂલ્ય પચાસ લાખ રૂપિયાથી ઓછું હોય ત્યારે જિલ્લાની જિલ્લા ન્યાયાધીશની અદાલતમાં જશે, અને અન્ય કિસ્સાઓમાં વડી અદાલતમાં જશે.

૮૯. સુટ વેલ્યુએશન અધિનિયમ, ૧૮૮૭, અધિકારક્ષેત્રના હેતુસર દાવાની વિષયવસ્તુનું મૂલ્યાંકન કરવા માટેના સિદ્ધાંતો નિર્ધારિત કરે છે. દીવાની સ્વરૂપના દરેક દાવા અથવા કાર્યવાહીમાં, અધિકારક્ષેત્રના હેતુસર વિષયવસ્તુનું મૂલ્યાંકન નાણાકીય દ્રષ્ટિએ કરવું આવશ્યક છે. એવું શક્ય છે કે બોમ્બે કોર્ટ-ફીજ અધિનિયમ, ૧૯૫૯ હેઠળ, જ્યાં દાવા અથવા કાર્યવાહીની વિષયવસ્તુનું નાણાકીય મૂલ્યાંકન શક્ય ન હોય, ત્યાં વિધાનમંડળે નિશ્ચિત અદાલતી ફી

નક્કી કરી હોય, પરંતુ અધિકારક્ષેત્રના હેતુસર મૂલ્યાંકન બાબતે વિષયવસ્તુનું મૂલ્યાંકન કરવું તો આવશ્યક જ છે.

૮૯.૧ સુટ વેલ્યુએશન અધિનિયમની કલમ ૮ જોગવાઈ કરે છે કે કોર્ટ ફીજ અધિનિયમ, ૧૮૭૦ની કલમ ૭ના ફકરા નં. ૫, ૬ અને ૮ તથા ફકરા ૧૦ના ખંડ (ડી)માં ઉદ્દેખિત દાવાઓ સિવાયના દાવાઓમાં, જ્યાં કોર્ટ ફીજ અધિનિયમ હેઠળ મૂલ્યાધારિત અદાલતી ફી ચૂકવવાપાત્ર હોય, ત્યાં અદાલતી ફીની ગણતરી માટે નિર્ધારિત થતું મૂલ્ય અને અધિકારક્ષેત્રના હેતુસરનું મૂલ્ય એકસરખું રહેશે. “કલમ ૭ ફકરા નં. ૫, ૬ અને ૮ તથા ફકરા નં. ૧૦ ખંડ (ડી)” એવા શબ્દો અને આંકડાઓ ગુજરાત એક્સ્ટેન્શન અને એમેન્ડમેન્ટ અધિનિયમ, ૧૯૬૪ દ્વારા બદલાઈને “બોમ્બે કોર્ટ ફીજ અધિનિયમ, ૧૯૫૮ની કલમ ૬માં ફકરા (૪)ના ખંડ (ડી), ફકરા (૫), (૬), (૭) અને (૧૦) તથા ફકરા (૧૧)ના ખંડ (ડી)” એમ કરવામાં આવ્યા હતા.

૯૦. ઉપરોક્ત સંહિતા અને અધિનિયમ, ૨૦૦૫ ની જોગવાઈઓના પ્રકાશમાં, એવો પ્રશ્ન ઉભો થાય છે કે શું બંને અધિનિયમો વચ્ચે કોઈ વિરોધાભાસ અથવા અસંગતતા છે કે નહીં, જ્યાં સુધી ઉચ્ચ મંચ સમક્ષ અપીલ દાખલ કરવાની નાણાકીય અધિકારક્ષેત્રના નિયમનનો પ્રશ્ન સંબંધિત છે. નાગરિક પ્રક્રિયા સંહિતા અને ગુજરાત સિવિલ કોર્ટ અધિનિયમ, ૨૦૦૫ ની ઉપરોક્ત જોગવાઈઓનું વ્યાપક અર્થઘટન કરતાં, અને વિશેષ કરીને સંહિતાની કલમ ૬ ને ધ્યાનમાં લેતાં, અધિકારક્ષેત્ર નક્કી કરવા માટે દાવાના વિષયવસ્તુના મૂલ્યાંકનની પદ્ધતિ

તે નિર્ધારિત કરતી નથી; તે બાબત દાવા મૂલ્યાંકન અધિનિયમના ક્ષેત્રમાં આવે છે. સામાન્ય રીતે, અધિકારક્ષેત્રના હેતુ માટે દાવાની કિંમત અરજપત્રમાં દર્શાવેલ મૂલ્યાંકન પરથી નક્કી થાય છે. “વિષયવસ્તુ” શબ્દપ્રયોગનો અર્થ દાવામાં સંકળાયેલ સંપત્તિ નહીં પરંતુ માંગવામાં આવેલી રાહત એવો થાય છે અને તેની જ કિંમત અધિકારક્ષેત્ર નક્કી કરે છે. જેમ આંધ્ર પ્રદેશની વડી અદાલતે સિદ્ધમપ્પા વિ. સંગપ્પા કેસમાં, જે એ.આઈ.આર. ૧૯૬૬ એપી ૬૬ માં અહેવાલિત છે, એવું ઠરાવ્યું હતું:

“વધુમાં, ભલે નાગરિક પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૬ અને મદ્રાસ સિવિલ કોર્ટ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૨ બન્નેમાં વિવાદના વિષયની રકમ અથવા કિંમતનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હોય, તેમ છતાં આ બંને અધિનિયમોમાં ક્યાંય પણ એવી કોઈ જોગવાઈ નથી કે જે દાવો સંબંધિત વિવાદના વિષયની રકમ અથવા કિંમત કઈ રીતેથી ગણવી તે અંગે માર્ગદર્શન આપે. તેનું કારણ એ છે કે ‘સૂટ્સ વેલ્યુએશન એક્ટ’ તરીકે ઓળખાતો એક વિશેષ અધિનિયમ અસ્તિત્વમાં છે, અને ઉપરોક્ત કેન્દ્રીય અધિનિયમોમાંથી કોઈમાં પ્રતિબંધ ન હોય ત્યારે તે જ અમલક્ષેત્ર ધરાવે છે. હકીકતમાં, નાગરિક પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૬ માં વપરાયેલા શબ્દો “સિવાય કે જ્યાં સુધી અન્યથા સ્પષ્ટ રીતે જોગવાઈ કરવામાં આવી હોય” અત્યંત અર્થસભર છે અને તે સ્પષ્ટ રીતે સૂચવે છે કે આ જોગવાઈનું વાચન ‘સૂટ્સ વેલ્યુએશન એક્ટ’ની જોગવાઈઓને આધિન રહીને કરવું

જોઈએ, કારણ કે તે અધિકારક્ષેત્ર નક્કી કરવા માટે કેટલાક દાવાઓનું મૂલ્યાંકન કરવાની પદ્ધતિ નિર્ધારિત કરે છે.

આ રીતે, કલમ ૬ સી. પી. સી.નો અંતિમ વિશ્લેષણ કરવામાં આવે તો તે સામાન્ય શબ્દોમાં માત્ર એટલું જ જાહેર કરે છે કે, સંહિતાનો ઘોષિત હેતુ એવો છે કે કોઈપણ દિવાળી અદાલતને દાવાઓ અંગે એવી અધિકારિતા ન અપાય જે તેની સામાન્ય અધિકારિતાની, જો કોઈ હોય તો, મૂલ્યસીમાઓ દ્વારા નિર્ધારિત અધિકારિતાથી વિશાળ હોય. અવશ્ય, જેમ કે કલમનો પ્રારંભિક ઉપબંધ દર્શાવે છે, આ બાબત કોઈપણ વિરુદ્ધ સ્પષ્ટ જોગવાઈ, જો કોઈ હોય તો, જે કોઈ કાયદામાં કરવામાં આવી હોય તેને આધીન છે. વધુમાં, કલમ ૬નો મુખ્ય સંબંધ સામાન્ય અધિકારિતાની મૂલ્યસીમાઓના વાસ્તવિક નિર્ધારણ સાથે નથી. તે મૂળતઃ સિવિલ અદાલતો અધિનિયમના ક્ષેત્રાધિકારમાં આવે છે. તેમજ, અધિકારિતા નક્કી કરવા માટે દાવાના વિષયવસ્તુના મૂલ્યાંકનની પદ્ધતિ સાથે પણ તેનો સંબંધ નથી, કારણ કે તે મુખ્યત્વે દાવા મૂલ્યાંકન અધિનિયમના ક્ષેત્રમાં આવે છે.”

૯૧. આ રીતે, અદાલતે નોંધ્યું હતું કે હકીકતમાં કલમમાં પ્રયોગમાં લેવાયેલા શબ્દો "જેટલી હદ સુધી અન્યથા સ્પષ્ટપણે જોગવાઈ કરવામાં આવી હોય તેને છોડીને" દીવાની પ્રક્રિયા સંહિતાની ૬ સી. પી. સી. અર્થસભર છે અને સ્પષ્ટ

સંકેત આપે છે કે આ જોગવાઈનો અર્થઘટન સુટ મૂલ્યાંકન અધિનિયમની જોગવાઈઓને પણ આધીન રહીને કરવો જોઈએ, જે અધિકારક્ષેત્ર નક્કી કરવાની હેતુસર ચોક્કસ દાવાઓનું મૂલ્યાંકન કરવાની પદ્ધતિ નિર્ધારિત કરે છે, અને ગુજરાત દીવાની અદાલતો અધિનિયમ, ૨૦૦૫ ને પણ, જે આવા મૂલ્યાંકનના આધારે દીવાની અદાલતોના નાણાકીય અધિકારક્ષેત્રની મર્યાદાઓ નિર્ધારિત કરે છે.

૯૨. કલકત્તાની વડી અદાલતની પૂર્ણ પીઠ સમક્ષ પણ આવો જ પ્રશ્ન આર. રે વિ. વી.જી. દલવી અને અન્યના મામલામાં ઉદ્ભવ્યો હતો, જેનો અહેવાલ એ.આઈ.આર. ૧૯૬૩ કેસ ૩૮૦ માં પ્રગટ થયો છે. વડી અદાલતે નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું :

“૨૨. પોયસર વિ. માઈનર્સ, (૧૮૮૧) ૭ ક્યુબીડી ૩૨૯ (૩૩૩) માં લશ, એલ. જે., એ નિર્ધારિત કર્યું છે કે “પ્રક્રિયા”નો અર્થ તે રીતે કાર્યવાહી કરવાની પદ્ધતિ છે જેના દ્વારા કાનૂની હકનો અમલ કરાવવામાં આવે છે, અને તે તે કાયદાથી ભિન્ન છે જે તે હક આપે છે અથવા તેની વ્યાખ્યા કરે છે, તથા જે કાર્યવાહી દ્વારા અદાલતે યાંત્રિક ઉપકરણનું સંચાલન કરવાનું હોય છે, તેના પરિણામથી ભિન્ન છે. વિદ્વાન ન્યાયાધીશે દર્શાવ્યું છે કે આ વિષય સાથે સંબંધિત “પ્રોક્રિટસ” અને “પ્રક્રિયા” શબ્દો પરસ્પર વિનિમયયોગ્ય અર્થ ધરાવતા હતા. બહેરામ વિ. અર્દેશિર, આઈએલઆર

૨૭ બોમ ૫૬૩ (૫૬૯) માં દર્શાવ્યા મુજબ, "પ્રક્રિયા" પુનરાવર્તનથી અંતે "પ્રેક્ટિસ"માં વિકસે છે, સી.પી. કોડની કલમ ૨૦(સી) એ દાવો ક્યાં દાખલ કરવો તે અંગેના નિયમો નિર્ધારિત કરે છે. અદાલતોના સંદર્ભમાં, દીવાની કાર્યવાહી સંહિતા તેમને સ્થાપિત કરતી નથી કે તેમની નાણાકીય અધિકારક્ષેત્રની વ્યાખ્યા કરતી નથી. તે કામ બંગાળ આગ્રા અને આસામ સિવિલ કોર્ટ્સ એક્ટ, ૧૮૮૭ (અધિનિયમ ૧૨ નું ૧૮૮૭) જેવા અન્ય કાયદાઓ દ્વારા કરવામાં આવ્યું છે. સી.પી. કોડની કલમ ૨૦ એ દાવો ક્યાં દાખલ કરવો તે અંગેના નિયમો નિર્ધારિત કરે છે. તે "વ્યક્તિગત કાર્યવાહી" તરીકે ઓળખાતા દાવાની એક રીતને સંબંધિત છે, જે "વાસ્તવિક કાર્યવાહી"થી ભિન્ન છે, અને તે વાદીને પસંદગી માટે મંચની છૂટ આપે છે. આવા નિયમો પ્રક્રિયાના નિયમો છે, હક્ક સંબંધિત મૂળભૂત કાયદાના નથી. આ બાબત સુલૈમાન, સી. જે., દ્વારા બત્રી પાંડી વિસ. બ્રહ્મદેવ પાંડીમાં દર્શાવવામાં આવી છે, જ્યાં વિદ્વાન મુખ્ય ન્યાયાધીશ દર્શાવે છે કે કોઈ વિશિષ્ટ પ્રકારના દાવા માટે યોગ્ય મંચ અંગેનો નિયમ પ્રક્રિયાનો છે, મૂળભૂત હકનો નથી. એટર્ની-જનરલ વિ. સિલેમ, (૧૮૬૪) ૧૦ એલ.ટી.એન.એસ. ૪૩૪ માં લોર્ડ ચાન્સેલર કહે છે કે દાવો લાવવાનો હક તે દાવો લાવવામાં આવ્યા પછી તેની પર લાગુ પડતા નિયમોથી ખૂબ જ ભિન્ન છે, અને જે તે અદાલતની પ્રેક્ટિસ રચે છે જેમાં તે દાખલ કરવામાં આવે છે. કાયદાની કોઈ વિશિષ્ટ જોગવાઈ હક સર્જે છે કે માત્ર "કર્સસ ક્યુરિએ" અથવા કાર્યવાહીનું નિયમન છે, તે ઘણી

વાર શબ્દપ્રયોગની સૂક્ષ્મતા અંગેનો પ્રશ્ન હોય છે, જે શબ્દના સુક્ષ્મ આકાર અથવા અર્થ પર આધારિત હોય છે. ઉપર જણાવ્યા મુજબ, હોલેન્ડ નિર્ધારિત કરે છે કે કાર્યવાહી દાખલ કરવા માટે યોગ્ય મંચની પસંદગી પોતે જ પ્રક્રિયા અથવા પ્રોક્રિસનો વિષય બને છે. કલમ ૨૦ વ્યક્તિગત કાર્યવાહી ના કેસમાં વાદીને વૈકલ્પિક મંચોની પસંદગી આપે છે. કલમ ૨૦(સી) હેઠળ, જ્યાં દાવાનું કારણ સંપૂર્ણપણે અથવા અંશતઃ ઊભું થાય છે ત્યાં દાવો લાવવામાં આવી શકે છે. ધ્યાનમાં આવશે કે કાયદાની આ જોગવાઈ દાવાના કારણને પોતે સર્જતી નથી કે તેનું નિયમન કરતી નથી. તે માત્ર એટલું જ નિર્ધારિત કરે છે કે, જો દાવાનું કારણ સંપૂર્ણપણે અથવા અંશતઃ સ્થાનિક હદોમાં ઊભું થાય, તો દાવો દાખલ થઈ શકે. વાદી કાયદાની આ જોગવાઈને સંપૂર્ણપણે અવગણી શકે છે અને પોતાનો દાવો એક માં દાખલ કરવાનો વિકલ્પ પસંદ કરી શકે છે જે અદાલતમાં સામાવાળા નિવાસ કરે છે અથવા વ્યવસાય ચલાવે છે. સંક્ષેપમાં, કલમ ૨૦(સી) સ્વયંમાં દાવો દાખલ કરવાનો હક સર્જતી નથી, પરંતુ વાદકારને દાવો ક્યાં દાખલ કરવો તે જણાવે છે, એટલે કે, તે હકના ઉપયોગની પદ્ધતિ નિર્ધારિત કરે છે. મારા મત મુજબ, આ પ્રક્રિયા અને પ્રચલન સાથે સંબંધિત છે, તત્પલક્ષી કાયદા સાથે નહીં. સી.પી. સંહિતાની કલમો ૧૫ થી ૨૦ ને "દાવો દાખલ કરવાની જગ્યા" શીર્ષક હેઠળ ગોઠવવામાં આવી છે. આ નિયમો, જે દાવાઓની સ્થાપના માટેનું મંચ નિયંત્રિત કરે છે, હંમેશા કાર્યવાહી સંબંધિત નિયમો નિર્ધારિત કરતા

તરીકે માનવામાં આવ્યા છે. જુઓ ભામ્બૂમલ વિ. રામ નારાયણ,
એ.આઈ.આર. ૧૯૨૮ લાહ ૨૯૭, તેથી, કલમ ૧૫ માં નિર્ધારિત એવો
નિયમ કે દરેક દાવો તે જ નીચલી કક્ષાની સક્ષમ અદાલતમાં દાખલ કરવો
જોઈએ જે તેને ચલાવવા સક્ષમ હોય, તે માત્ર પ્રક્રિયાનો નિયમ છે,
અધિકારક્ષેત્રનો નહીં.”

૯૩.ઉપરોક્ત કાનૂની સ્થિતિના પ્રકાશમાં, સંહિતા દીવાની કાર્યવાહી અપીલનો અધિકાર સર્જે છે, એટલે કે કલમ ૧૦૪ને આદેશ ૪૩ નિયમ ૧ સાથે અને કલમ ૧૦૦ને સાથે વાંચવામાં આવે છે આદેશ ૪૧, કલમ ૯૬ સાથે આદેશ ૪૧ વાંચવો. જોકે, સંહિતા સ્વયં હેઠળ, અર્થાત્ સંહિતાની કલમ-૬ અને કલમ-૧૫ મુજબ, દાવાની કાર્યવાહી વિવિધ બાહ્ય પરંતુ સંબંધિત પરિબલોના આધિન બનાવવામાં આવી છે, અર્થાત્ પ્રાદેશિક અધિકારક્ષેત્ર, આર્થિક અધિકારક્ષેત્ર, અને વિષયવસ્તુ, જે અપીલના મંચને નિયંત્રિત કરે છે. દાવો દાખલ કરવાની શરૂઆત જ અપીલની આગળની પદ્ધતિ નિર્ધારિત કરે છે, કારણ કે અપીલ દાવાની જ આગળની કડી છે. આ અદાલતના મત અનુસાર, સંહિતા અને અધિનિયમ, ૨૦૦૫ બંને ભિન્ન ક્ષેત્રોમાં કાર્ય કરે છે અને દિવાણી કાર્યવાહી સંહિતાની જોગવાઈઓ તથા ગુજરાત દિવાણી અદાલતો અધિનિયમ, ૨૦૦૫ વચ્ચે કોઈ વિરોધાભાસ નથી. ગુજરાત દિવાણી અદાલતો અધિનિયમ, ૨૦૦૫ ની વિવિધ જોગવાઈઓ પર સંક્ષિપ્ત નજર કરતાં સ્પષ્ટ થાય છે કે તે પ્રક્રિયાત્મક કાયદો છે, જે અદાલતોની સ્થાપના અને દિવાણી અદાલતોના આર્થિક

અધિકારક્ષેત્રની મર્યાદાના આધારે તેમની ક્રમબદ્ધ રચનાને નિર્ધારિત કરે છે; જોકે દિવાણી દાવો સ્થાપિત કરવાનો અધિકાર સંહિતાની કલમ ૬ હેઠળ નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યો છે, છતાં અગાઉ નિરીક્ષણ કર્યાપ્રમાણે તે પોતે સ્વયંસંપૂર્ણ અથવા સંપૂર્ણ જોગવાઈ નથી. તેથી, જમશેદ એન. ગુઝદાર વિ. સ્ટેટ ઓફ મહારાષ્ટ્ર, અહેવાલિત (૨૦૦૫) ૨ એસસીસી ૫૯૧ ના મામલામાં માનનીય બંધારણીય પીઠે ઠરાવ્યા મુજબ, નિર્ણયકારી અધિકારક્ષેત્રની આર્થિક મર્યાદાઓનું વાસ્તવિક નિર્ધારણ કરવાનું ક્ષેત્ર દિવાણી અદાલતો અધિનિયમનું છે. હકીકતમાં, દાવો કયા મંચ સમક્ષ દાખલ થવો જોઈએ અને પરિણામે હુકમનામાને કયા મંચ સમક્ષ પડકારવામાં આવી શકે તે અંગે કોઈપણ પ્રકારની અસ્પષ્ટતા માટે અવકાશ ન રહે તે હેતુથી દાવા મૂલ્યાંકન અધિનિયમ તેમજ ગુજરાત દિવાણી અદાલતો અધિનિયમમાં જોગવાઈઓ કરવામાં આવી છે. તેથી અદાલત ઠરાવે છે કે ગુજરાત દિવાણી અદાલતો અધિનિયમની કલમ ૧૫, મૂળ દાવો અને કાર્યવાહીના વિષયવસ્તુની રકમ અથવા મૂલ્યના આધારે, હુકમનામા અને આદેશ વિરુદ્ધની અપીલના મંચને નિયંત્રિત કરે છે।

૯૪. શ્રી મજમુદાર, સામાવાળા નં. ૧ તરફના શીખેલા વકીલે, અત્યંત જોરશોરથી દલીલ કરી કે સેટ ઓફ અથવા પ્રતિદાવા સંબંધિત હુકમનામાઓમાંથી ઉદ્ભવતી અપીલો એવી અદાલતમાં જ જવી જોઈએ, જ્યાં મૂળ દાવા અંગેની અપીલો જતી હોય. તેમણે સી.પી.સી.ના આદેશ ૧૦ નિયમ ૧૯ (૨૦ પણ વાંચીને આ બાબત પર ભાર મૂક્યો છે. ઉપરોક્ત મુદ્દા પર

વિચારણા કરતા પહેલાં, જે.મશેદ એન. ગુઝદાર વિ. સ્ટેટ ઓફ મહારાષ્ટ્રા, જે (૨૦૦૫) ૨ એસ.સી.સી. ૫૯૧ માં અહેવાલિત છે, તે મામલામાં માનનીય બંધારણીય ખંડપીઠના સંબંધિત નિરીક્ષણો ઉદ્ધરિત કરવું યોગ્ય રહેશે, જ્યાં બોમ્બે સિટી સિવિલ અદાલત અને બોમ્બે કોર્ટ ઓફ સ્મૉલ કોઝિસ (પેક્યુનિયરી અધિકારક્ષેત્રમાં વધારો અને સુધારો) અધિનિયમ, ૧૯૮૬ (મહારાષ્ટ્ર અધિનિયમ નં. ૫ ઓફ ૧૯૮૭) (સંક્ષેપમાં ‘૧૯૮૭નો અધિનિયમ’) ની બંધારણીય માન્યતા પડકારવામાં આવી હતી. એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ઉક્ત અધિનિયમ રાજ્ય વિધાનમંડળની સક્ષમતાની બહારનો હતો. અપીલના હકના નષ્ટ થવા અંગે પણ સમાન દલીલો ઉઠાવવામાં આવી હતી, આ આધાર પર કે અપીલનો હક એક સારભૂત હક છે અને તથ્યો તથા કાયદા બંને અંગેની એક અપીલ ન્યાય પ્રણાલીની આવશ્યક અંગ છે. વધુમાં, એવો પણ તર્ક કરવામાં આવ્યો હતો કે લેટર્સ પેટન્ટ અપીલનો ઉછેદ, કેન્દ્રીય કાયદાઓ હેઠળ જે રીતે જોગવાઈ છે તે મુજબ, વડી અદાલતની મૂળ બાજુ પરના વાદીને વંચિત કરે છે. બંધારણીય ખંડપીઠે, બંધારણની સમવર્તી ચાદીની નોંધ ૧૧-અ માં આવેલ “ન્યાયના વહીવટ” શબ્દોને સર્વાધિક વ્યાપક અર્થ આપીને, સંબંધિત પરિચ્છેદ ૩૭, ૩૮, ૪૨, ૭૨, ૭૩, ૭૪ માં નિરીક્ષણ મુજબ આ રીતે ઠરાવ્યું છે :

“૩૭. ઉપર ઉદ્ધૃત કરેલ પ્રવેશિકાઓ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે સૂચિ ૧ ની પ્રવેશિકા ૭૭ સર્વોચ્ચ અદાલતની સ્થાપના, સંગઠન, અધિકારક્ષેત્ર અને

સત્તાઓ અંગે છે. પ્રવેશિકા ૭૮ માત્ર વડી અદાલતોની સ્થાપના અને સંગઠન સાથે સંબંધિત છે અને, પ્રવેશિકા ૭૭ માં સ્થાપના અને સંગઠન ઉપરાંત સર્વોચ્ચ અદાલતના અધિકારક્ષેત્ર અને સત્તાઓનો સમાવેશ થયેલો છે તેનાથી ભિન્ન રીતે, વડી અદાલતોના અધિકારક્ષેત્ર અને સત્તાઓ સાથે સંબંધિત નથી. વડી અદાલતના અધિકારક્ષેત્ર અને સત્તાઓનો વિષય સૂચિ ૩ ની પ્રવેશિકા ૧૧અ હેઠળ અલગ વિષય તરીકે આવરી લેવાયો છે, જે જરૂર મા બંધારણીય સુધારા અધિનિયમ પહેલાં સૂચિ ૨ ની પ્રવેશિકા ૩ માં હતો. વડી અદાલતોનું સામાન્ય અધિકારક્ષેત્ર ‘ન્યાયના વહીવટ’ હેઠળ આવે છે, એટલે કે સમવર્તી સૂચિની પ્રવેશિકા ૧૧અ હેઠળ. સંઘ સૂચિની પ્રવેશિકા ૮૫, રાજ્ય સૂચિની પ્રવેશિકા ૬૫ અને સમવર્તી સૂચિની પ્રવેશિકા ૪૬, સંબંધિત સૂચિઓમાં સમાવિષ્ટ વિષયો સંબંધિત અદાલતોના વિશેષ અધિકારક્ષેત્રોનો ઉલ્લેખ કરે છે. પ્રવેશિકા ૮૫, સૂચિ ૧ માં આવેલ કોઈપણ વિષય સંબંધે, સર્વોચ્ચ અદાલત સિવાયની તમામ અદાલતોને અધિકારક્ષેત્ર અને સત્તાઓ પ્રદાન કરવાની સંસદની સત્તા અંગે છે. તેવી જ રીતે, સૂચિ ૨ ની પ્રવેશિકા ૬૫, ઉક્ત સૂચિમાં સમાવિષ્ટ વિષયો સંબંધે, સર્વોચ્ચ અદાલત સિવાયની તમામ અદાલતોને અધિકારક્ષેત્ર અને સત્તાઓ પ્રદાન કરવાની રાજ્ય વિધાનમંડળની સત્તા અંગે છે. સમવર્તી સૂચિની પ્રવેશિકા ૪૬, સમવર્તી સૂચિમાં સમાવિષ્ટ તમામ વિષયો સંબંધે, સર્વોચ્ચ અદાલત સિવાયની તમામ અદાલતોની સત્તા અને અધિકારક્ષેત્રનો ઉલ્લેખ કરે છે. અહીં

નોંધનીય છે કે સમવર્તી સૂચિની એક પ્રવેશિકા ૧૩ હેઠળ નાગરિક પ્રક્રિયા સંહિતા પણ આવે છે.

૩૮. અમારી દ્રષ્ટિએ, સમવર્તી યાદીમાં પ્રવેશ ૧૧અ હેઠળ 'ન્યાયના વહીવટ'ના અર્થક્ષેત્રમાં આવતી સર્વોચ્ચ અદાલત સિવાયની તમામ અદાલતોને સામાન્ય અધિકારક્ષેત્ર પ્રદાન કરવાની સત્તા રાજ્ય વિધાનમંડળને છે. તેથી, અનુસરવાની ચર્ચા અને કારણોના પ્રકાશમાં ૧૯૮૭ નો અધિનિયમ રાજ્ય વિધાનમંડળની વિધાનક્ષમતા ની અંદર આવે છે.

૪૨. વડી અદાલતોની સામાન્ય અધિકારિતા અંગેનો વિષય 'ન્યાયના વહીવટ' શીર્ષક હેઠળ પ્રવેશ ૧૧એ માં આવરી લેવાયો છે, જેને વ્યાપક અર્થ છે અને તેમાં દીવાની તેમજ ફોજદારી ન્યાયના વહીવટ બંનેનો સમાવેશ થાય છે. 'ન્યાયના વહીવટ' અભિવ્યક્તિનો ઉપયોગ કોઈપણ પ્રકારની અર્હતા અથવા મર્યાદા વિના એવો વ્યાપ ધરાવે છે કે જેમાં સર્વોચ્ચ અદાલત સિવાયની બધી અદાલતોની 'સત્તાઓ' અને 'અધિકારિતા'નો સમાવેશ થાય છે. પ્રવેશ ૧૧એ માં 'ન્યાયના વહીવટ' શબ્દો પછી આવેલ અર્ધવિરામ (;) ને મહત્વ અને અર્થ છે. એ જ પ્રવેશમાં 'ન્યાયના વહીવટ' પછીના અન્ય શબ્દો માત્ર સર્વોચ્ચ અદાલત અને વડી અદાલતો સિવાયની બધી અદાલતોની 'રચના' અને

'સંગઠન'ના સંબંધમાં જ કહે છે. તેથી એવું અનુસરાય છે કે પ્રવેશ ૧૧એ હેઠળ રાજ્ય વિધાનમંડળને સર્વોચ્ચ અદાલત અને વડી અદાલતોની રચના અને સંગઠન કરવાની કોઈ સત્તા નથી. બંધારણના અર્થઘટનનો સ્વીકૃત સિદ્ધાંત એવો છે કે સત્તાઓના ઉપયોગ માટે જે કંઈ જરૂરી હોય તે સત્તા પ્રદાનમાં સમાયેલું ગણાય છે. રાજ્યમાં 'ન્યાયના વહીવટ' સંબંધે કાયદા બનાવવા તથા રાજ્યની અંદરની બધી અદાલતોને, જેમાં વડી અદાલતનો પણ સમાવેશ થાય છે, દીવાની અને ફોજદારી તમામ બાબતોમાં સામાન્ય અધિકારિતા અને સત્તાઓ અર્પણ કરવા માટે રાજ્ય વિધાનમંડળ યોગ્ય સત્તાધિકારી સંસ્થા હોવાથી, તે વડી અદાલતને એવી સામાન્ય અધિકારિતા અને સત્તાઓ, જેમાં પ્રાદેશિક તથા મૂલ્યાધારિત અધિકારિતાનો પણ સમાવેશ થાય છે, અર્પણ કરી શકે છે અને તેવી અધિકારિતા અને સત્તાઓ વડી અદાલત પાસેથી પાછી પણ ખેંચી શકે છે, સિવાય કે જે બંધારણ દ્વારા વડી અદાલતોને વિશિષ્ટ રીતે અર્પિત કરવામાં આવી છે. શહેર દીવાની અદાલતને અમર્યાદિત અધિકારિતા અર્પણ કરીને અને તે જ વડી અદાલત પાસેથી દૂર કરીને, તે બાબત વડી અદાલતની 'રચના' અને 'સંગઠન' સાથે સંબંધિત બને છે એવું કહેવું શક્ય નથી. યાદી ૩ ના પ્રવેશ ૧૧એ હેઠળ રાજ્ય વિધાનમંડળને શહેર દીવાની અદાલતની રચના અને સંગઠન કરવાની સત્તા પ્રાપ્ત છે અને આવી અદાલત રચતી વેળાએ રાજ્ય વિધાનમંડળને એવી અદાલતોને અધિકારિતા અને સત્તાઓ અર્પણ કરવાની સત્તા પણ પ્રાપ્ત છે, કારણ કે

યાદી ૩ ના પ્રવેશ ૧૧એ માં વડી અદાલત સહિતની બધી અદાલતોના 'ન્યાયના વહીવટ'નો સમાવેશ થાય છે, ત્યાં સુધી કે સંસદ પ્રવેશ ૧૧-એ હેઠળ તે બાબતે કાયદો બનાવે નહીં. સમવર્તી યાદીનો પ્રવેશ ૪૬ યાદી ૩ ની બાબતો સંબંધિત વિશેષ અધિકારિતા અંગે કહે છે. યાદી ૩ નો પ્રવેશ ૧૩ '...બંધારણના પ્રારંભ સમયેની દીવાની પ્રક્રિયા સંહિતા...' છે. પ્રવેશ ૧૩ પરથી એવું અનુસરાય છે કે દીવાની પ્રક્રિયા સંહિતામાં સમાવિષ્ટ બાબતો અને સામાન્ય રીતે દીવાની કાર્યવાહી સંબંધિત બાબતોમાં, બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૪૬(૨) મુજબ, સંસદ અથવા રાજ્ય વિધાનમંડળને સમવર્તી કાનૂન રચનાની સક્ષમતા પ્રાપ્ત થાય છે. ૧૯૮૭ નો અધિનિયમ દીવાની પ્રક્રિયા સંહિતામાં કલ્પિત અદાલતોની મૂલ્યાધારિત અધિકારિતા સાથે સંબંધિત છે અને તેથી ૧૯૮૭ નો અધિનિયમ ઘડવા માટે યાદી ૩ ના પ્રવેશ ૧૩ હેઠળ કાયદો બનાવવાની રાજ્ય વિધાનમંડળને સક્ષમતા હતી.

૭૨. ઉપર ઉલ્લેખિત વિવિધ નિર્ણયો ના પ્રકાશમાં, સ્થિતિ સ્પષ્ટ છે કે “ન્યાયનું વહીવટ” અભિવ્યક્તિનો વ્યાપ વિશાળ છે, જે યાદી ૩ ની પ્રવેશ ૧૧-એ હેઠળ સર્વોચ્ચ અદાલત સિવાયની વડી અદાલત સહિત બધી અદાલતોને સામાન્ય અધિકારક્ષેત્ર પ્રદાન કરવાનું આવરી લે છે. આ પછી નોંધવા યોગ્ય છે કે ૩.૧.૧૯૭૭ પહેલાં યાદી ૨ ની પ્રવેશ ૩ સંબંધિત “ન્યાયનું વહીવટ” વિષયને સ્પર્શતા આપવામાં આવેલા કેટલાક

નિર્ણયો પણ આ દષ્ટિકોણને સમર્થન આપે છે કે સામાન્ય અધિકારક્ષેત્રનું પ્રદાન “ન્યાયનું વહીવટ” વિષય હેઠળ આવરી લેવાયેલ છે. ૩.૧.૧૯૭૭ પછી પ્રવેશ ૩ નો એક ભાગ, એટલે કે “ન્યાયનું વહીવટ”, પ્રવેશ ૧૧-એ હેઠળ યાદી ૩ માં સ્થાનાંતરિત કરવામાં આવ્યો છે. આ માત્ર એટલું દર્શાવે છે કે “ન્યાયનું વહીવટ” વિષય પર હવે સંઘ તેમજ રાજ્ય વિધાનમંડળો બંને કાયદેસર વ્યવસ્થા કરી શકે છે. જ્યાં સુધી એ જ વિષયને સ્પર્શતું કોઈ સંઘીય કાનૂન અસ્તિત્વમાં નથી, અને આ વિષય પર કેન્દ્રીય કાનૂન તથા રાજ્ય કાનૂન વચ્ચે કોઈ અસંગતતા નથી, ત્યાં સુધી એવું કહી શકાય નહીં કે રાજ્ય વિધાનમંડળ પાસે ૧૯૮૭ નો અધિનિયમ અને ૧૯૮૬ નો અધિનિયમ પસાર કરવાની સત્તા નહોતી.

૭૩. એ પણ ઉમેરવામાં આવી શકે છે કે રાજ્ય વિધાનમંડળ યાદી ૩ની પ્રવેશ ૧૩ સાથે વાંચવાની પ્રવેશ ૪૬ હેઠળ પણ ૧૯૮૭નો અધિનિયમ બનાવવામાં સક્ષમ હતું. યાદી ૩ની પ્રવેશ ૧૩ નાગરિક પ્રક્રિયા સંહિતા સાથે સંબંધિત છે. નાગરિક અદાલતનું અધિકારક્ષેત્ર, ખાસ કરીને નાગરિક અદાલતોનું આર્થિક અધિકારક્ષેત્ર, બંધારણના પ્રારંભના દિવસે નાગરિક પ્રક્રિયા સંહિતા હેઠળ વિશેષરૂપે આવરી લેવાયેલ હતું. યાદી ૩ની પ્રવેશ ૪૬ સર્વોચ્ચ અદાલત સિવાયની બધી અદાલતોના અધિકારક્ષેત્ર અને સત્તા સાથે સંબંધિત છે, એટલે કે તેમાં શહેર નાગરિક અદાલત અને વડી

અદાલતનો પણ સમાવેશ થાય છે, અને તે યાદી ૩ના કોઈપણ વિષય સંબંધે, જેમાં પ્રવેશ ૧૩ની નાગરિક પ્રક્રિયા સંહિતાનો પણ સમાવેશ થાય છે, લાગુ પડે છે. માત્ર વડી અદાલતોની રચના અને ગઠન કરીને, પરંતુ તેમને વિષયોનો નિવારણ કરવા માટે અધિકારક્ષેત્ર આપ્યા વગર, કોઈ હેતુ સિદ્ધ થતો નથી, એવો તર્ક સ્વીકાર્ય નથી. બંધારણએ પોતે જ વડી અદાલતોને અધિકારક્ષેત્ર આપ્યું છે, ઉદાહરણ તરીકે, અનુચ્છેદ ૨૨૬ અને ૨૨૭ હેઠળ. આ ઉપરાંત, કેન્દ્ર અને રાજ્ય બંનેના વિવિધ અધિનિયમો હેઠળ, વડી અદાલતોને નિશ્ચિત અધિકારક્ષેત્ર સોંપવામાં આવ્યું છે. વડી અદાલતોને બંધારણ અને અન્ય કાયદાઓ દ્વારા સોંપવામાં આવેલા એવા વિષયોનો વિચાર કરવાનો અધિકારક્ષેત્ર અને સત્તા છે. “ન્યાયના વહીવટ” ની આ સત્તા ૩.૧.૧૯૭૭ પછી સમવર્તી યાદીમાં સમાવેશ કરવામાં આવી છે, સંભવતઃ તે માટે કે કેન્દ્ર તેમજ રાજ્યો બંનેને, કેન્દ્ર અથવા રાજ્ય દ્વારા બનાવવામાં આવેલા વિવિધ અધિનિયમો હેઠળ, વિશિષ્ટ વિષયો સંબંધે સંબંધિત રાજ્યોની જરૂરિયાતોને પહોંચી વળવા માટે, વડી અદાલતોને અધિકારક્ષેત્ર સોંપવાની સગવડ રહે. તેથી, કોઈપણ દૃષ્ટિકોણથી જોવામાં આવે તો, ૧૯૮૭નો અધિનિયમ અને ૧૯૮૬નો અધિનિયમ રાજ્ય વિધાનમંડળની સક્ષમતાની બહાર છે, એમ માનવું શક્ય નથી.

૭૪. તેથી, અમારો એવો મત છે કે રાજ્ય વિધાનમંડળને તે બે કાયદાઓ ઘડવાની સત્તા નહોતી, જેમની બંધારણીય માન્યતા અમારી સમક્ષ પડકારવામાં આવી છે, એવી દલીલમાં કોઈ બળ નથી.”

આથી, ઉપરોક્ત નિર્ણયના પ્રકાશમાં, નિઃસંદેહ રીતે, યાદી ૩ ની એન્ટ્રી ૧૧-એ ના બળે, રાજ્ય વિધાનમંડળને વડી અદાલત સહિત રાજ્યની અંદરની તમામ અદાલતો ઉપર અધિકારક્ષેત્ર અને સત્તાઓ પ્રદાન કરવાનો અધિકાર છે. આવી સત્તાઓના અમલરૂપે જ ગુજરાત સિવિલ અદાલતો અધિનિયમ, ૨૦૦૫ રાજ્ય ગુજરાતમાં સિવિલ અદાલતો સંબંધિત કાનૂનને એકત્રિત કરવા તથા તેમાં સુધારા કરવા માટે ઘડવામાં આવ્યો છે. રાજ્યને પ્રદાન કરાયેલ આવી સત્તાઓનો ઉપયોગ વડી અદાલત સાથે પરામર્શ કરીને કરવામાં આવે છે, જેને અન્યથા સંવિધાન હેઠળ "ન્યાયના વહીવટ" ના અર્થસંદર્ભમાં સત્તા પ્રદાન કરવામાં આવી છે.

૯૫. હવે વર્તમાન મામલામાં સંકળાયેલા મુખ્ય વિવાદ તરફ પાછા ફરીએ, કે પ્રતિદાવા સાથેના દાવામાં દોરવામાં આવેલી ડિકીના મામલે અપીલ માટેના મંચનું નિર્ધારણ, સિવિલ પ્રોસિજર કોડના આદેશ ૨૦ નિયમ ૧૯ દ્વારા જ, સિવિલ અદાલતો અધિનિયમની કલમ ૧૫ માં “પ્રતિદાવા” શબ્દનો કોઈ સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ ન હોય તે પરિસ્થિતિમાં, એકમાત્ર રીતે શાસિત થશે કે કેમ. અન્ય શબ્દોમાં, જ્યાં મૂળ દાવો અને તે સંબંધિત કાર્યવાહીમાં પ્રતિદાવો દાખલ કરવામાં આવ્યો હોય, ત્યાં અપીલોના નિર્ધારણના મામલે, કોડનો આદેશ ૨૦

નિયમ ૧૯, અધિનિયમ, ૨૦૦૫ ની કલમ ૧૫ માટે અપવાદ ઊભો કરે છે કે કેમ.

૯૫.૧ ઉક્ત મુદ્દા સાથે વ્યવહાર કરવા પહેલાં, ગુજરાત સિવિલ અદાલતો અધિનિયમ, ૨૦૦૫ ની કલમ ૧૫ ની જોગવાઈઓ પર દૃષ્ટિપાત કરવો યોગ્ય રહેશે.

કલમ ૧૫ (૧) નાગરિક સ્વરૂપના મૂળ દાવાઓ અને કાર્યવાહીમાં જિલ્લા ન્યાયાધીશની અદાલત દ્વારા પસાર કરાયેલા હુકમનામા અને આદેશો વિરુદ્ધની અપીલો, જ્યાં કાયદા દ્વારા આવી અપીલો મંજૂર હોય, ત્યાં વડી અદાલતમાં કરવી રહેશે.

(૨) પરિષ્ઠ નાગરિક ન્યાયાધીશની અદાલત દ્વારા મૂળ દાવાઓ અને નાગરિક સ્વરૂપની કાર્યવાહીમાં આપવામાં આવેલ ડિક્રીઓ અને આદેશો સામેની અપીલો, જ્યારે આવી અપીલો કાયદા દ્વારા મંજૂર હોય, ત્યારે નીચે મુજબ દાખલ થશે –

(એ) જિલ્લાના જિલ્લા ન્યાયાધીશની અદાલતમાં, જ્યારે મૂળ દાવો અથવા કાર્યવાહીનો વિષયવસ્તુનો જથ્થો અથવા કિંમત રૂપિયા પચાસ લાખથી ઓછી હોય અથવા વડી અદાલત સમયાંતરે નિર્ધારિત કરે તેવી અન્ય રકમથી ઓછી હોય,

(બી) અન્ય કિસ્સાઓમાં વડી અદાલતમાં.

(૩) નાગરિક ન્યાયાધીશની અદાલત દ્વારા મૂળ દાવા અથવા નાગરિક સ્વરૂપની કાર્યવાહીમાંથી પસાર કરવામાં આવેલ હુકમનામાઓ અને આદેશો સામેની અપીલો, જ્યારે કાયદા દ્વારા આવી અપીલો મંજૂર કરવામાં આવેલી હોય, ત્યારે જિલ્લાની જિલ્લા ન્યાયાધીશની અદાલતમાં દાખલ થશે: પરંતું, વડી અદાલત રાજ્ય સરકાર સાથે પરામર્શ કરીને, જાહેરનામા દ્વારા, એવું નિર્દેશ આપી શકે છે કે આવા હુકમનામાઓ અને આદેશો સામેની અપીલો વરિષ્ઠ નાગરિક ન્યાયાધીશની અદાલતમાં દાખલ થશે, જ્યારે દાવા અથવા કાર્યવાહીના વિષયવસ્તુની રકમ અથવા કિંમત એક લાખ રૂપિયાથી ઓછી હોય અને તે પછી અપીલો તે મુજબ જ દાખલ કરવામાં આવશે.

(૪) આ કલમની જોગવાઈઓ નિયત તારીખ પછી કરવામાં આવેલ તમામ હુકમનામાઓ અને આદેશો પર લાગુ પડશે, ભલે તે હકીકત એવી હોય કે જેમાં તે કરવામાં આવ્યા છે તે દાવાઓ અથવા કાર્યવાહી નિયત તારીખ પહેલાં કે પછી સ્થાપિત કરવામાં આવી હતી.

૯૫.૨ વ્યાખ્યાયનની સર્વાધિક મૂળભૂત નિયમોમાંનો એક કાયદાઓની વ્યાખ્યાયનની શાબ્દિક નિયમ છે, જેમાં અદાલત જોગવાઈમાં આવેલા શબ્દોને જેમ છે તેમ અર્થાપે છે. તેમ છતાં, કાયદામાં કેટલીક ખામીઓ હોઈ શકે છે, જેના કારણે કાયદાની ભાષાનો સીધાસાદો અર્થઘટન શક્ય બનતું નથી. જો અદાલતો

અધિનિયમમાં ઉપયોગમાં લેવાયેલી ભાષાના સ્વાભાવિક અર્થનું અર્થઘટન કરે, તો તે અસ્પષ્ટતા અને વિસ્મયજનક પરિણામ તરફ દોરી શકે છે. તેથી, પ્રથમ તબક્કે, ૨૦૦૫ ના અધિનિયમની કલમ ૧૫ માં ઉપયોગમાં લેવાયેલા શબ્દોને શાબ્દિક અર્થ આપવામાં આવે તો તેનો અર્થ શું થાય છે તે સમજવું પ્રાસંગિક રહેશે.

- “રકમ” અથવા “મૂલ્ય” શબ્દોના પ્રયોગને પોતાનું મહત્ત્વ છે. આ શબ્દોના સામાન્ય પ્રયોગમાં “રકમ” શબ્દનો અર્થ કુલ ગણવી અથવા મૂલવણી કરવી એવો થાય છે, જ્યારે “મૂલ્ય” શબ્દનો અર્થ કિંમતનો અંદાજ કરવો એવો થાય છે. સામાન્ય નિયમ એવો છે કે જ્યાં ફરીયાદી પોતાની માંગની રકમ તરીકે ચોક્કસ નિશ્ચિત રકમ નક્કી કરે છે, ત્યાં તેને મૂળ દાવાના મૂલ્ય તરીકે ગણવી જોઈએ અને તે અનુસાર અપીલનું મંચ નક્કી થશે. પરંતુ જ્યારે રકમ અંદાજે નક્કી કરવામાં આવે અને પોતાની માંગનું નિર્ધારણ કરવા માટે પ્રાર્થના કરવામાં આવે, ત્યારે અદાલત દ્વારા જે રકમ નક્કી કરવામાં આવે તે અપીલના મંચનો નિર્ણય કરવા માટે મૂળ દાવાના મૂલ્ય તરીકે માનવાની રહે છે. કાયદાની સ્થિર સ્થિતિ એવી છે કે દાવામાં મૂલ્યાંકનના હેતુસર ફરીયાદી દાવાનો નિયામક હોય છે અને જ્યાં સુધી નીચલી અદાલતને એવું ન જણાય કે ફરીયાદીએ ઓછી અદાલતી ફી ચૂકવવા માટે અયોગ્ય રીતે ઓછું મૂલ્યાંકન નક્કી કર્યું છે, ત્યાં સુધી અદાલત ફરીયાદી દ્વારા દર્શાવાયેલા મૂલ્યાંકનને સ્વીકારશે.

- મૂળ દાવો અથવા કાર્યવાહીનો “વિષયવસ્તુ” શબ્દપ્રયોગ, જે સિવિલ અદાલતો અધિનિયમની કલમ ૧૫ માં આવે છે, તે માંગવામાં આવેલા ઉપશમોના આધારે થયેલા મૂલ્યાંકન સાથે સંબંધિત છે, સંકળાયેલ મિલ્કતના મૂલ્ય સાથે નહીં. અગાઉ ચર્ચા મુજબ, સિવિલ અદાલતો અધિનિયમની કલમ ૧૫ માં આવેલ મૂળ દાવો અથવા કાર્યવાહીનો “વિષયવસ્તુ” શબ્દપ્રયોગ દાવામાં માંગવામાં આવેલા ઉપશમોના આધારે થયેલા મૂલ્યાંકન સાથે સંબંધિત છે, સંકળાયેલ મિલ્કતના મૂલ્ય સાથે નહીં.
- મુંબઈ વડી અદાલતના માનનીય એકલ ન્યાયાધીશે ટેઓફિલો બારેટો વિ. સદાશિવા જી. નાસનોડકર અને અન્યના મામલામાં, જે ૨૦૦૭(૬) એમ.એ.એચ.એલ.જે. ૧૨૭ માં અહેવાલિત છે, એવું ઠરાવ્યું છે કે કલમ હેઠળ દર્શાતા “વિષયવસ્તુ” અદાલત અધિનિયમ, ૨૦૦૫ ની ૧૫ નો અર્થ અવશ્ય જ દાવાની વિષયવસ્તુ એવો થાય છે, અપીલની વિષયવસ્તુ એવો નહીં. અપીલીય અદાલતનો અધિકારક્ષેત્ર અપીલમાં દાવાની ચઢઉતર થતી મૂલ્યાંકન રકમ પર નિર્ભર હોવાનું માનવામાં આવતું નથી. અપીલમાં દાવાના મૂલ્યાંકનને માત્ર અદાલતી ફી માટે જ પ્રાસંગિક માનવામાં આવ્યું છે. અધિકારક્ષેત્ર નિર્ધારિત કરવા માટેનું મૂલ્યાંકન અને અદાલતી ફી માટેનું મૂલ્યાંકન, બે જુદા જુદા પરિબલો છે. તે બંને એકસરખા અથવા સામાન્ય હોવા જરૂરી નથી.

- ત્યારબાદ સૌથી મહત્વપૂર્ણ શબ્દસમૂહો, એટલે કે “મૂળ દાવો” અને “કાર્યવાહીઓ”, જે સિવિલ અદાલતો અધિનિયમ, ૨૦૦૫ ની કલમ ૧૫ માં આવેલ છે, પર વિચાર કરવો રહે છે. આ શબ્દસમૂહોને વિશેષ મહત્વ છે. તેમાં રહેલા વિવાદ અને સંબંધિત પક્ષકારોની તરફેથી હાજર થયેલા વિદ્વાન વકીલો દ્વારા રજૂ કરાયેલ દલીલોને ધ્યાનમાં લેતા, વિચારણા માટે ઊભો થતો મુખ્ય પ્રશ્ન એ છે કે “દાવો” શબ્દનો અર્થ માત્ર “દાવાપત્ર” થાય છે કે તેમાં “દાવાપત્ર અને પ્રતિદાવો” નો પણ સમાવેશ થાય છે, અથવા “કાર્યવાહીઓ” શબ્દમાં “પ્રતિદાવો” અથવા “દાવાપત્ર અને પ્રતિદાવો” નો સમાવેશ થાય છે, અથવા “દાવો” શબ્દનો અર્થ દાવાપત્રથી શરૂ થઈ ત્યારબાદના પ્રતિદાવાને સમાવે તેવી વ્યાપક કાર્યવાહી એવો થાય છે?

- “દાવો” “પ્રતિદાવો” “કાર્યવાહીઓ” જેવા શબ્દોની વ્યાખ્યા નાગરિક પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૦૮ અથવા ગુજરાત નાગરિક અદાલતો અધિનિયમ, ૨૦૦૫ હેઠળ ક્યાંય નિર્ધારિત કરવામાં આવી નથી. સામાન્ય રીતે, સી.પી.સી. હેઠળ “દાવો” એ અરજપત્ર રજૂ કરીને શરૂ કરવામાં આવતી નાગરિક કાર્યવાહી છે. સંહિતાની કલમ ૨૬(૧) હેઠળ, દરેક દાવો અરજપત્ર રજૂ કરીને અથવા નિર્ધારિત કરવામાં આવેલ અન્ય એવી રીતથી સ્થાપિત કરવામાં આવશે. આ રીતે, “દાવો” શબ્દ એક વ્યાપક શબ્દ છે, જેમાં નીચલી અદાલતની સમગ્ર કાર્યવાહીનો સમાવેશ થાય છે. આ

તબક્કે પ્રશ્ન ઊભો થાય છે કે અપિલીય અદાલતની દ્રવ્યમૂલ્ય સંબંધિત અધિકારક્ષેત્ર નક્કી કરવાનો હેતુસર પ્રતિદાવોને દાવાનો ભાગ માનવો જોઈએ કે નહીં? “પ્રતિદાવો” શબ્દનો ઉલ્લેખ નાગરિક પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૦૮ ના હુકમ ૮ ના નિયમો ૬-એ થી ૬-જી હેઠળ કરવામાં આવ્યો છે. તે એવો દાવો છે જે અરજપત્રના દાવાથી અલગ અને સ્વતંત્ર છે. તે પારસ્પરિક દાવો પણ છે, પરંતુ આવશ્યક નથી કે તે અરજપત્રમાં સમાવાયેલ સમાન કાર્યહેતુમાંથી જ ઉદ્ભવે. સુધારા અધિનિયમ, ૧૯૭૬ પહેલાં, સંહિતામાં પ્રતિદાવા માટે કોઈ વિશિષ્ટ જોગવાઈ નહોતી. તેમ છતાં, સર્વોચ્ચ અદાલતની બંધારણીય ખંડપીઠે, સુધારા પૂર્વે પણ, લક્ષ્મીદાસ વિ. નાનાભાઈ, એ.આઈ.આર. ૧૯૬૪ એસ.સી. ૧૧ ના કેસમાં દર્શાવ્યા મુજબ, પ્રતિદાવાને સામાવાળાનો કાયદેસર અધિકાર તરીકે માન્યતા આપી હતી. ૧૯૭૬ ના સુધારા અધિનિયમ પહેલાં, નાણાકીય દાવાઓ સિવાય કોઈ પ્રતિદાવો અથવા સમાયોજનનો દાવો કરી શકાતો નહોતો. અનુસંધાનમાં, કાનૂન આયોગના ૨૭મા અહેવાલ દ્વારા, કાનૂન આયોગે કાર્યવાહીની બહુવિધતા ટાળવા માટે, તે જ દાવામાં સામાવાળાને પ્રતિદાવા ઉપરાંત સમાયોજનની દલીલ ઉઠાવવાનો અધિકાર આપવાની ભલામણ કરી હતી. પ્રતિદાવાના મુખ્ય હેતુઓમાં અદાલતોનો સમય બચાવવો, દાવાઓની બહુવિધતા ટાળવી, વાદવિવાદમાં રહેલ પક્ષકારોને થતી અસુવિધા દૂર કરવી, તે જ પક્ષકારો

વચ્ચેના તમામ વિવાદોનો નિર્ણય કરવો અને લાંબી ચાલતી નીચલી અદાલતની કાર્યવાહી ટાળવી વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

આ તબક્કે, સિવિલ પ્રક્રિયા સંહિતા હેઠળ પ્રતિદાવા અંગે કરવામાં આવેલી સંબંધિત જોગવાઈઓનું અવલોકન કરવું યોગ્ય રહેશે. તે નીચે મુજબ પુનઃઉત્પાદિત કરવામાં આવે છે :

આદેશ ૮ નિયમ ૬

૬એ. સામાવાળા દ્વારા પ્રતિદાવો. – (૧) દાવામાં સામાવાળા, નિયમ ૬ હેઠળ સેટ-ઓફ રજૂ કરવાનો તેને રહેલો અધિકાર ઉપરાંત, વાદીના દાવા સામે પ્રતિદાવા સ્વરૂપે, વાદી વિરુદ્ધ સામાવાળાને દાવા દાખલ થવા પહેલાં અથવા પછી પરંતુ સામાવાળાએ પોતાનું બચાવ રજૂ કર્યું હોય તે પહેલાં અથવા પોતાનું બચાવ રજૂ કરવા માટે નિર્ધારિત સમયસમાપ્તિ પહેલાં પ્રાપ્ત થયેલા કારણકાર્યના સંબંધમાં કોઈપણ અધિકાર અથવા દાવો રજૂ કરી શકે છે, ભલે એવો પ્રતિદાવો નુકસાનભરપાઈના દાવાના સ્વરૂપનો હોય કે ન હોય :

પરંતુ શરતે કે એવો પ્રતિદાવો અદાલતના અધિકારક્ષેત્રની નાણાકીય મર્યાદા કરતાં વધુ ન હોવો જોઈએ.

(૨) એવી પ્રતિદાવોનો પ્રભાવ પ્રતિદાવા તરીકે એવો જ રહેશે કે જેથી અદાલતને એ જ દાવામાં મૂળ દાવા તેમજ પ્રતિદાવા, બંને બાબતે અંતિમ ચુકાદો ઉચ્ચારવા સક્ષમ બનાવે.

(૩) સામાવાળાના પ્રતિવાદ દાવાના જવાબરૂપે લેખિત નિવેદન દાખલ કરવા માટે વાદીને, અદાલત દ્વારા નક્કી કરવામાં આવે તેવી અવધિની અંદર, સ્વતંત્રતા રહેશે.

(૪) પ્રતિદાવાને વાદપત્ર તરીકે માનવામાં આવશે અને વાદપત્રોને લાગુ પડતા નિયમો દ્વારા તે સંચાલિત થશે.

૬બી. પ્રતિદાવો દર્શાવવાનો. – જ્યાં કોઈ સામાવાળા પ્રતિદાવાના હકને સમર્થન આપતા કોઈ આધાર પર નિર્ભર રહેવા માંગે છે, ત્યાં તે પોતાના લેખિત જવાબમાં વિશિષ્ટ રીતે દર્શાવશે કે તે પ્રતિદાવાના સ્વરૂપે એવું કરે છે.

૬સી. પ્રતિદાવાનો બહિષ્કાર. – જ્યાં કોઈ સામાવાળા પ્રતિદાવો ઉઠાવે છે અને વાદી એવો દાવો કરે છે કે તે દ્વારા ઉઠાવાયેલ દાવાનો નિકાલ પ્રતિદાવાના સ્વરૂપે નહીં પરંતુ સ્વતંત્ર દાવા દ્વારા થવો જોઈએ, ત્યાં વાદી પ્રતિદાવા સંબંધિત મુદ્દાઓ નક્કી થાય તે પહેલાં કોઈપણ સમયે એવા પ્રતિદાવાને બહાર રાખવાનો આદેશ મેળવવા અદાલત સમક્ષ અરજી કરી શકે છે, અને અદાલત એવી અરજીની સુનાવણી પર તેને યોગ્ય લાગે એવો આદેશ કરી શકે છે.

કડી. દાવાની કાર્યવાહી બંધ થવાનો પ્રભાવ. – જો કોઈ એવા કેસમાં, સામાવાળા પ્રતિદાવો ઉઠાવે છે, વાદીનો દાવો સ્થગિત કરવામાં આવે, બંધ કરવામાં આવે અથવા નામંજૂર કરવામાં આવે, તો પણ પ્રતિદાવાની કાર્યવાહી આગળ ચલાવી શકાય છે.

કઈ. પ્રતિદાવાને ઉત્તર આપવા બાબતે વાદીની ચૂક. – જો વાદી સામાવાળા દ્વારા કરવામાં આવેલ પ્રતિદાવાને ઉત્તર રજૂ કરવામાં ચૂક કરે, તો અદાલત તેના વિરુદ્ધ કરવામાં આવેલ પ્રતિદાવા સંબંધે વાદી વિરુદ્ધ ચુકાદો આપી શકે છે અથવા પ્રતિદાવા સંબંધે તેને યોગ્ય લાગે એવો આદેશ કરી શકે છે.

કએફ. પ્રતિદાવો સફળ થાય ત્યારે સામાવાળાને રાહત. – જ્યાં કોઈ દાવામાં, વાદીના દાવા સામે બચાવ તરીકે સમાયોજન અથવા પ્રતિદાવો સ્થાપિત થાય અને પરિસ્થિતિ મુજબ વાદી અથવા સામાવાળા પૈકી કોઈને કોઈ બાકી રકમ ચૂકવાપાત્ર હોવાનું જણાય, ત્યાં અદાલત એવી બાકી રકમ માટે હકદાર પક્ષકારના પક્ષે ચુકાદો આપી શકે છે.

કજી. લેખિત જવાબ સંબંધિત નિયમો લાગુ પડશે. – સામાવાળા દ્વારા લેખિત જવાબ સંબંધિત નિયમો, પ્રતિદાવાના જવાબરૂપે દાખલ કરવામાં આવેલ લેખિત જવાબ પર લાગુ પડશે.]

ગુજરાત દિવાની અદાલતો અધિનિયમ અને દીવાની કાર્યવાહી સંહિતાની સંબંધિત જોગવાઈઓના પ્રકાશમાં, નીચેના વ્યાપક સિદ્ધાંતો નિષ્કર્ષરૂપે બહાર આવે છે :

- પ્રતિદાવા બાબતની સી.પી.સી.ના હુકમ ૮ નિયમ ૬એ થી ૬જી સંબંધિત જોગવાઈઓના સાદા વાંચનથી પૂરતું સ્પષ્ટ થાય છે કે દાવામાંનો પ્રતિદાવો, ક્રોસ-દાવાની તમામ લાક્ષણિકતાઓ ધરાવશે, જેમાં નિષ્ફળ થવાની સંભાવના પણ સમાવેશ પામે છે. તેથી, જે વ્યાપક સિદ્ધાંતો બહાર આવે છે તે એ છે કે પ્રતિદાવાને એ જ દાવામાં ક્રોસ-દાવા સમાન ગણવામાં આવે છે અને અંતિમ સંયુક્ત ચુકાદો આપવામાં આવે છે. આમ, તે એકીકૃત કાર્યવાહી છે.
- હવે, જ્યાં સુધી અધિનિયમની કલમ ૧૫ માં આવેલ “કાર્યવાહીઓ” શબ્દનો પ્રશ્ન છે, ત્યાં સુધી તેનો અર્થ વ્યાપક છે અને સામાન્ય પ્રચલિત ભાષામાં તેને કાનૂની કાર્યવાહીનો પ્રવાહ તરીકે માનવામાં આવે છે. “કાર્યવાહીઓ” શબ્દનો અર્થ સમગ્ર કાયદાકીય યોજનાના સંદર્ભમાં આપવાનો રહે છે. કલમ ૧૫ માં આવેલ “જિલ્લા ન્યાયાધીશ” શબ્દનું મહત્ત્વ “કાર્યવાહીઓ” શબ્દના સંદર્ભમાં વાંચવામાં આવે ત્યારે સ્પષ્ટ થાય છે. હવે આ એક દૃઢપણે સ્થાપિત નિયમ છે કે વિધાનમંડળનો આશય સમગ્ર અધિનિયમને એકમેળે વાંચીને જ શોધવાનો હોય છે. અધિનિયમની કલમ ૨૪ માં, નિશ્ચિત અધિનિયમો હેઠળ અધિકારક્ષેત્ર

સાથે વરિષ્ઠ નાગરિક ન્યાયાધીશોને સત્તા સોંપવામાં આવી છે. તેમાં ડિવોર્સ એક્ટ, ૧૮૬૯, સક્સેશન એક્ટ, ૧૯૨૫, સ્પેશિયલ મેરેજ એક્ટ, ૧૯૫૪ અથવા ગાર્ડિયન્સ અને વોર્સ એક્ટ હેઠળના કેસોનો સમાવેશ થાય છે. ઉપરોક્તમાંથી બહુભાગના કાયદાઓમાં અપીલ કરવાની સત્તા “જિલ્લા ન્યાયાધીશ” પાસે નિહિત છે, જેની વ્યાખ્યા વિશેષ અધિનિયમ હેઠળ કરવામાં આવી છે. વધુમાં નોંધ લેવા જેવી બીજી બાબત એ છે કે ગુજરાત સિવિલ અદાલતો અધિનિયમની કલમ ૧૫ હેઠળ અપીલનું મંચ જિલ્લા ન્યાયાધીશની અદાલત છે, જિલ્લા અદાલત નહિ. ઉદાહરણ તરીકે, હિંદુ મેરેજ એક્ટમાં, અધિનિયમની કલમ ૩(બી) હેઠળ વ્યાખ્યાયિત “જિલ્લા અદાલત” અને ગુજરાત સિવિલ અદાલતો અધિનિયમની કલમ ૪ હેઠળ અભિપ્રેત “જિલ્લા ન્યાયાધીશ” વચ્ચે સ્પષ્ટ ભેદ કરવામાં આવ્યો છે. અધિનિયમની કલમ ૩(બી) હેઠળ વ્યાખ્યાયિત “જિલ્લા અદાલત” શબ્દસમૂહ સમાવેશક છે અને તેમાં સરકાર દ્વારા સૂચિત કરવામાં આવે ત્યારે નાગરિક અદાલત તેમજ મૂળ નાગરિક અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતી મુખ્ય નાગરિક અદાલતનો પણ સમાવેશ થાય છે. અદાલતે તેના મૂળ નાગરિક અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરતાં આપેલા હુકમનામાઓ સામેની અપીલનું મંચ ગુજરાત સિવિલ અદાલતો અધિનિયમ, ૨૦૦૫ ની કલમ ૧૫ હેઠળ પ્રદાન કરવામાં આવ્યું છે.

- આ અદાલતનું ધ્યાન સિવિલ મેન્યુઅલના અધ્યાય ૧૭ હેઠળ જોગવાઈ મુજબ ન્યાયિક તપાસ આવશ્યક બનાવતી વિવિધ પરચૂરણ કાર્યવાહીઓ તરફ પણ દોરવામાં આવ્યું હતું. ઉપરોક્ત વિવિધ પરચૂરણ કાર્યવાહીઓ હેઠળ આવરી લેવાયેલી જોગવાઈઓનું સાવધાનીપૂર્વક વાચન કરતાં એવું સ્પષ્ટ થાય છે કે, જો તેમની સામે અપીલ દ્વારા પડકાર કરવો જરૂરી બને, તો તે સી.પી.સી. હેઠળ શાસિત થશે. તેથી, અદાલત એવું માને છે કે કાનૂની કાર્યવાહીનો માર્ગ, અર્થાત્ “કાર્યવાહીઓ” શબ્દ, સ્વરૂપે વધુ સામાન્ય છે, જે ઉપરોક્ત અધિનિયમોમાંથી ઉદ્ભવે છે અથવા સિવિલ મેન્યુઅલ હેઠળ વર્ણવાયેલ છે, અને જે મુખ્યત્વે અરજીપત્ર અથવા અરજીના સ્વરૂપમાં હોય છે; પરંતુ તેને “દાવો” શબ્દના સ્વરૂપમાં, જે સ્વભાવથી અત્યંત નિશ્ચિત અને વિશિષ્ટ છે, કડક અર્થઘટન કરીને સમજવો યોગ્ય નથી.
- ગુજરાત સિવિલ અદાલતો અધિનિયમની યોજનાનું તેમજ સિવિલ પ્રક્રિયા સંહિતા હેઠળ આવેલી વિવિધ જોગવાઈઓનું સર્વાંગી વાચન કરતાં, અદાલત એવું નિષ્કર્ષે આવે છે કે પ્રતિવાદ દાવો, જેનો વ્યવહાર સર્વ અંતર્નિહિત દાવાઓ સાથે કોસ સૂટ તરીકે કરવામાં આવે છે, તેને “કાર્યવાહી”નો ભાગ ગણાવી શકાય નહીં; જેમ શ્રી ઠાકોર યોગ્ય રીતે સૂચવ્યું છે તેમ, આવી વ્યાખ્યા કરવામાં આવે તો તે સિવિલ પ્રક્રિયા સંહિતાના આદેશ ૮ નિયમ ૬ હેઠળ કલ્પાયેલી યોજનાના વિરુદ્ધ

પરિણામ લાવશે. તેથી, અદાલતનું મત છે કે પ્રતિવાદ દાવાનું, દાવાપત્રના વિષયવસ્તુથી અલગ વિષયવસ્તુના સ્વતંત્ર મૂલ્યાંકન ધરાવતા કોસ સૂટના સ્વરૂપમાં, પોતાનું સ્વતંત્ર અસ્તિત્વ છે; અને હેતુ સિદ્ધ કરવા માટે તેને એકીકૃત કાર્યવાહી તરીકે ગણવામાં આવે તો તે “મૂળ દાવો”નો ભાગ બનશે, “કાર્યવાહી”નો નહીં.

- અધિનિયમની કલમ ૧૫ માં આવેલ “રકમ” અને “મૂલ્ય” શબ્દોના ઉપયોગનું પોતાનું મહત્વ છે, એટલા માટે કે જ્યારે દાવાપત્ર અને પ્રતિદાવામાં દર્શાવાયેલ અલગ અલગ વિષયવસ્તુ નિશ્ચિત થાય, ત્યારે અધિકારક્ષેત્રના હેતુસર, દાવો દાખલ થયાના સમયે દાવાપત્રની વિષયવસ્તુ અને પ્રતિદાવાની વિષયવસ્તુ બન્નેના મૂલ્યાંકનની ગણતરી નક્કી કરવી આવશ્યક રહેશે અને એ જ અપીલના મંચને નિયંત્રિત કરશે.

૧. ફરીથી, શું અધિનિયમની કલમ ૧૫ માં આવેલ “અને” તથા “અથવા” શબ્દોને વિપરીત અર્થમાં વાંચવા જોઈએ કે જેથી વિધાનમંડળના સ્પષ્ટ આશયને અસરકારક બનાવવી શકાય. અદાલતને જણાય છે કે ઉપરોક્ત શબ્દોની યોગ્ય વ્યાખ્યા, વિધાનના આશયના પ્રકાશમાં કરતાં, અધિનિયમની કલમ ૧૫ માં આવેલ ઉપરોક્ત શબ્દોના ઉપયોગમાં કોઈ અનિશ્ચિતતા બાકી રહેતી નથી.

૯૬. પ્રતિવાદદાવો દાખલ કરવામાં આવેલ હોય તેવા દાવાના મામલે અપીલના મંચ અંગેનો પ્રશ્ન નિર્વિવાદપણે એવો છે કે અપીલ દાખલ કરવા માટે દાવો જ શાસક બને છે. જો કોઈ વ્યક્તિ સી.પી.સી.ની કલમ ૧૫ નો અભ્યાસ કરે, તો તે પ્રાપ્ત કરે છે કે દરેક દાવો તેને ચલાવવાની સત્તા ધરાવતી સૌથી નીચી કક્ષાની અદાલતમાં જ સંસ્થાપિત કરવામાં આવશે. નાણાકીય મૂલ્યની દૃષ્ટિએ જેને અધિકારક્ષેત્ર હોય તેવી સૌથી નીચી કક્ષાની અદાલતને પ્રથમ દેક્ કેસનો વ્યવહાર કરવા માટે મૂળ અધિકારક્ષેત્ર રહેશે. બોમ્બેની પૂર્ણ ખંડપીઠ દ્વારા પુનરોચ્ચારિત અભિપ્રાય વડી અદાલતે કાઝી સૈયદ સૈફુલ્લીન વિ. કસ્તૂરચંદ અભયરાજજી ગોલછારે પ્રતિવેદિત ૨૦૦૦ (૧૨) એલજેએસઓએફટી ૧૩ : ૨૦૦૦ (૪) બોમ.સી.આર. ૫૮૨ ના કેસમાં યોગ્ય રીતે ઠરાવ્યું છે કે દાવાનું મૂલ્યાંકન અપીલના મંચને નિર્ધારિત કરે છે, હુકમનામાના મૂલ્યાંકનને નહીં. ગુજરાત સિવિલ કોર્ટ્સ અધિનિયમની કલમ ૧૨, ૧૩, ૧૪ અને ૧૫ ના અર્થઘટન અંગે ઉપરોક્ત ચર્ચાના પ્રકાશમાં, સિનિયર સિવિલ જજ પાસેથી ઉદ્ભવતા મામલામાં અપીલના મંચના નિર્ધારણ અંગેનો પ્રશ્ન, દાવાના મૂલ્યાંકનના આધારે, જિલ્લા અદાલત અથવા વડી અદાલત સમક્ષ રહી શકે છે. દાવાના વિષયવસ્તુના મૂલ્યાંકન સંબંધે, જ્યાં સામાવાળા દાવો સંકળાયેલો હોય તેવા કિસ્સામાં, અહીં નીચે કરવામાં આવેલ વિશ્લેષણ મુજબ, તે દાવાના વિષયવસ્તુના મૂલ્ય અને સામાવાળા દાવાના મૂલ્ય બંનેના કુલ એકત્રિત મૂલ્ય તરીકે ગણાવું પડે.

૯૭. ઉદ્ભવેલ વિવાદના પરિપ્રેક્ષ્યમાં, ગુજરાત સિવિલ અદાલતો અધિનિયમ, ૨૦૦૫ ની કલમ ૧૫ નું અર્થઘટન, સંહિતાના હુકમ ૮ નિયમ ૬એ થી ૬જી તથા હુકમ ૨૦ નિયમ ૧૯ ની સરખામણીએ, આ તબક્કે અત્યંત મહત્વપૂર્ણ બને છે. આ તબક્કે, નાગરિક પ્રક્રિયા સંહિતાના હુકમ ૨૦ નિયમ ૧૯ ની જોગવાઈઓ પર નજર કરવી યોગ્ય રહેશે, જે નીચે મુજબ છે :

“ આદેશ ૨૦ ચુકાદો અને હુકમનામું

નિયમ ૧૯. જ્યારે સમાયોજન અથવા પ્રતિદાવો માન્ય કરવામાં આવે ત્યારે હુકમનામું.

(૧) જ્યાં સામાવાળાને ફરિયાદીના દાવા સામે પ્રતિયોજન અથવા પ્રતિવાદ-દાવો મંજૂર કરવામાં આવ્યો હોય, ત્યાં હુકમનામામાં ફરિયાદીને કેટલી રકમ ચૂકવવાપાત્ર છે અને સામાવાળાને કેટલી રકમ ચૂકવવાપાત્ર છે તે દર્શાવવું રહેશે, અને તે કોઈપણ એવા જથ્થાની વસૂલી માટે રહેશે જે પૈકીના કોઈપણ પક્ષકારને ચૂકવવાપાત્ર જણાતો હોય.

(૨) સમાયોજન અથવા પ્રતિદાવા સંબંધિત હુકમનામા સામે અપીલ— જે દાવામાં સમાયોજન અથવા પ્રતિદાવો માંગવામાં આવ્યો હોય, તેમાં પસાર કરવામાં આવેલ કોઈપણ હુકમનામું અપીલ સંબંધે તે જ

જોગવાઈઓને આધીન રહેશે, જેણે તે દાવો સમાયોજન અથવા પ્રતિદાવો માંગવામાં આવ્યો ન હોત તો આધીન રહેલો હોત.

(૩) આ નિયમની જોગવાઈઓ લાગુ પડશે, ભલે સમાયોજન હુકમ ૮ ના નિયમ ૬ હેઠળ ગ્રાહ્ય હોય કે અન્યથા.”

૯૮. ઉપરોક્ત જોગવાઈનો સાદો અને શાબ્દિક અર્થઘટન આ જોગવાઈ હુકમ ૨૦ હેઠળ અસ્તિત્વમાં છે તે હકીકતમાંથી જ પ્રાપ્ત થાય છે, જે “ચુકાદો અને હુકમનામું” સાથે સંબંધિત છે અને વિશેષ કરીને તેવા દોરવામાં આવેલા હુકમનામા સાથે સંબંધિત છે, જેમાં દાવામાં સમાયોજન અથવા માન્ય પ્રતિદાવો ઉઠાવવામાં આવ્યો હોય. નિયમ ૧૯નો ઉપનિયમ (૨) એ જોગવાઈ કરે છે કે જે દાવામાં સમાયોજન અથવા પ્રતિદાવો ઉઠાવવામાં આવ્યો હોય તેમાં પસાર થયેલ હુકમનામું એવું પ્રભાવી થશે જાણે કોઈ સમાયોજન અથવા પ્રતિદાવો કરવામાં આવ્યો જ ન હતો. પક્ષકારોની તરફથી હાજર થયેલ સંબંધિત વકીલશ્રીઓએ હુકમ ૨૦ નિયમ ૧૯ના અર્થઘટન બાબતે સંહિતા, ૧૮૮૨ની કલમ ૨૧૬ની તુલનાત્મક પરિસ્થિતિમાં રજૂઆતો કરી છે. અદાલતે સામાવાળાની તરફથી હાજર થયેલ વિદ્વાન વકીલશ્રીએ રજૂ કરેલ ઉદ્દેશો અને કારણોનું નિવેદન તથા ધારાસભ્ય ઇતિહાસનું સાવધાનીપૂર્વક અવલોકન કર્યું છે. કલમ ૨૧૬ પાછળનો ધારાસભ્ય આશય, જેમ પ્રતિબિંબિત થાય છે, તે એવો છે કે જ્યાં સામાવાળા દ્વારા સમાયોજનનો દાવો કરવામાં આવે, ત્યાં સામાવાળાના પક્ષમાં પસાર થનાર

હુકમનામાની રકમ અપીલ અથવા અન્યથા અંગેના તે જ નિયમોને આધીન રહેશે, જાણે એવો દાવો વાદી વિરુદ્ધ અલગ દાવામાં કરવામાં આવ્યો હોય. ફરીથી, જૂની સંહિતાની કલમ ૨૧૬ને બદલીને વિશેષ સમિતિના નિર્ણયનો ઉદ્દેશ કરીને સંહિતા, ૧૯૦૮ના હુકમ ૨૦ નિયમ ૧૯(૨) અમલમાં મૂકતી વખતે ઉદ્દેશો અને કારણોના નિવેદન પર આધાર રાખવામાં આવે છે.તે નીચે મુજબ પુનરુત્પાદિત કરવામાં આવે છે :

“સમિતિએ આ દૃષ્ટિકોણને અમલમાં મૂકવા માટે સુધારો રજૂ કર્યો છે કે સેટ-ઓફ સંબંધિત હુકમનામાઓમાંથી થતી અપીલો તે અદાલતોમાં જવી જોઈએ, જ્યાં મૂળ દાવા અંગે અપીલ જાય”.

૯૯. સામાવાળાઓ તરફથી વિજ્ઞાન વકીલ દ્વારા કરવામાં આવેલી એવી રજૂઆત કે સેટ-ઓફ અથવા પ્રતિદાવા અંગેનો હુકમનામો, પ્રતિદાવા અથવા સેટ-ઓફના અભાવે સામાન્ય ક્રમમાં જે અપિલીય મંચ સમક્ષ ગયો હોત, તે જ અપિલીય મંચ સમક્ષ જવો જોઈએ, તે સ્વીકારી શકાય તેમ નથી. પ્રથમ, કોડના ઓર્ડર ૨૦ નિયમ ૧૯ ની જોગવાઈઓમાંથી, અને વિધાનના મૂળ હેતુને ધ્યાનમાં રાખીને, જે વિધાનમંડળની મનશા જાણવા મળે છે તે એવી છે કે ઓર્ડર ૮ નિયમ ૬એ થી ૬જી ની યોજના મુજબ, નિયમ ૬સી અનુસાર વાંધો ઉઠાવવામાં આવ્યો હોય તે સિવાય, દાવો અને પ્રતિદાવાને એકીકૃત કાર્યવાહી તરીકે માનવા જોઈએ. નોંધપાત્ર રીતે, ઉપરોક્ત જોગવાઈ ઓર્ડર ૨૦ હેઠળ સ્થાન પામે છે, જે ચુકાદા

અને હુકમનામા સંબંધિત છે, અને પ્રતિદાવો મંજૂર થયા પછી અમલમાં આવે છે. ઓર્ડર ૮ નિયમ ૬એ થી ૬જી ની જોગવાઈઓનું ઓર્ડર ૨૦ નિયમ ૧૯ ની જોગવાઈઓ સાથે સુસંગત અર્થઘટન કરવાથી માત્ર એટલી જ મનશા પ્રગટ થાય છે કે દાવો અને પ્રતિદાવાને એકીકૃત કાર્યવાહી તરીકે માનવામાં આવે. તેથી, સામાવાળાઓના વિદ્વાન વકીલની સી.પી.સી.ના ઓર્ડર ૨૦ નિયમ ૧૯(૨) નું વાંચન કરવા અંગેની રજૂઆત. ઓર્ડર ૨૦ નિયમ ૧૯ નો સરળ શાબ્દિક અર્થ સી.પી.સી. એ તેવા દાવામાં, જેમાં પ્રતિદાવો રજૂ કરવામાં આવ્યો હોય, અપીલનો મૂલભૂત અધિકાર પ્રદાન કરે છે. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, ઓર્ડર ૨૦ નિયમ ૧૯ ના સાદા વાંચન પરથી જે નિષ્કર્ષ સામે આવે છે તે એ છે કે જે કોઈ હુકમનામું એવા દાવામાં પસાર કરવામાં આવે, જેમાં પ્રતિદાવો કરવામાં આવ્યો હોય, તે અપીલ સંબંધે તે જ જોગવાઈઓને આધીન રહેશે, જેણે તે પ્રતિદાવો કરવામાં આવ્યો ન હોત તો આધીન રહેતું. સી.પી.સી. હેઠળ દાવામાં હુકમનામા સંબંધિત અપીલની જોગવાઈ કલમ-૯૬ ને સી.પી.સી.ના ઓર્ડર ૪૧ સાથે વાંચતાં નિયંત્રિત થાય છે. કલકત્તા વડી અદાલતની પૂર્ણ ખંડપીઠે આર. રે (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં જે રીતે ઠરાવ્યું છે તે મુજબ, મારું માનવું છે કે ઓર્ડર ૨૦ નિયમ ૧૯ અપીલની પ્રક્રિયાનું અવલોકન કરે છે અને અધિકારક્ષેત્ર નિર્ધારિત કરતું નથી. આ અદાલતે પરિચ્છેદ-૯૪ માં નોંધ્યા મુજબ, અંતે અપીલનો મૂલભૂત અધિકાર પ્રદાન કરવામાં આવે છે, તેમ છતાં ઓર્ડર ૨૦ નિયમ ૧૯(૨) માં એવી કોઈ સ્પષ્ટ ભાષા નથી, જેના દ્વારા એવી અપીલ દાખલ કરવા માટેની આર્થિક મર્યાદાઓ વિશે જોગવાઈ કરવામાં આવી હોય.

૧૦૦. સી.પી.સી.ની કલમ ૬ માં વપરાયેલ “જ્યાં સુધી અન્યથા સ્પષ્ટપણે જોગવાઈ કરવામાં આવી ન હોય ત્યાં સુધી” એવો પ્રયોગ સામાન્ય શબ્દોમાં સંહિતાના ઘોષિત હેતુને દર્શાવે છે કે કોઈપણ નાગરિક અદાલતને, તેની સામાન્ય અધિકારક્ષેત્રની, જો કોઈ હોય તો, નાણાકીય મર્યાદાઓથી નક્કી થયેલી સીમા કરતાં વિશાળ હદ સુધી દાવાઓ ઉપર અધિકારક્ષેત્ર આપવામાં ન આવે. આંધ્ર પ્રદેશની વડી અદાલતે સિદ્ધમાપ્પા (ઉપરોક્ત) કેસમાં યોગ્ય રીતે ઠરાવ્યા મુજબ, કલમ ૬નો મુખ્ય સંબંધ સામાન્ય અધિકારક્ષેત્રની નાણાકીય મર્યાદાઓના વાસ્તવિક નિર્ધારણ સાથે નથી અને તે મૂળભૂત રીતે નાગરિક અદાલતોના ક્ષેત્રાધિકાર હેઠળનો વિષય છે, એટલે કે ગુજરાત નાગરિક અદાલત અધિનિયમ, ૨૦૦૫. જામશેદ એન. ગુઝદાર વિ. સ્ટેટ ઓફ મહારાષ્ટ્રા (ઉપરોક્ત) કેસમાં માનનીય બંધારણીય પીઠે નિર્ણયિત શબ્દોમાં ‘ન્યાયના વહીવટ’ સંબંધિત તમામ બાબતો અંગે કાનૂન બનાવવા માટે રાજ્ય વિધાનમંડળની સત્તા, જેમાં અદાલતના અધિકારક્ષેત્ર એટલે કે પ્રદેશાધિકાર અને નાણાકીય અધિકારક્ષેત્ર અંગે કાનૂન બનાવવાની સત્તાનો પણ સમાવેશ થાય છે, યથાવત્ રાખી છે. તેથી, ઉપરોક્ત નિર્ણયના પ્રકાશમાં, મારું મંતવ્ય છે કે સંહિતાના આદેશ ૨૦ નિયમ ૧૯ માત્ર અપીલની પ્રક્રિયા નિર્ધારિત કરે છે, જે આદેશ ૮ નિયમ ૬અ થી ૬ગ હેઠળ સામાવાળા દાવા અંગે કલ્પાયેલ યોજનાને અનુરૂપ છે, અને તે વધુમાં બાહ્ય પરિબળ એટલે કે નાણાકીય અધિકારક્ષેત્ર દ્વારા નિયંત્રિત થાય છે, જે ગુજરાત નાગરિક અદાલત અધિનિયમના વિશિષ્ટ ક્ષેત્રમાં આવે છે. ફરીથી, ગુજરાત નાગરિક અદાલત અધિનિયમની કલમ-૧૫ માં

વપરાયેલ “અપીલ” શબ્દ તેના વ્યાપમાં દીવાની પ્રક્રિયા સંહિતા હેઠળ જોગવાયેલ તમામ પ્રકારની અપીલો તેમજ વિશેષ કાયદા હેઠળ જોગવાયેલ અન્ય કાયદાકીય અપીલોને પણ સમાવે છે.

૧૦૧. શબ્દકોશીય અર્થ મુજબ, “દાવો” એ વ્યાપક અર્થ ધરાવતો એક સામાન્ય શબ્દ છે, જે કાયદાની અદાલતમાં એક વ્યક્તિ અથવા એકથી વધુ વ્યક્તિઓ દ્વારા બીજી વ્યક્તિ અથવા અન્ય વ્યક્તિઓ વિરુદ્ધ ચલાવવામાં આવતી કોઈપણ કાર્યવાહી તરફ સંકેત કરે છે, જેમાં વાદી તેને થયેલી કોઈ ઈજાના નિવારણ માટે અથવા કોઈ હક્કના અમલીકરણ માટે કાયદો જે ઉપાય પ્રદાન કરે છે તેનો અનુસરણ કરે છે, ભલે તે કાયદાકીય પ્રક્રિયામાં હોય કે તપાસમાં. જ્યાં સુધી નાગરિક પ્રક્રિયા સંહિતાનો પ્રશ્ન છે, ત્યાં “દાવો” શબ્દનો અર્થ વાદપત્ર રજૂ કરીને નાગરિક અદાલતમાં શરૂ કરવામાં આવેલી નાગરિક કાર્યવાહી (ધારા ૨૬) એવો થાય છે, અને જો કોઈ કાર્યવાહી નાગરિક અદાલતમાં શરૂ કરાયેલી હોવા છતાં વાદપત્ર દ્વારા શરૂ કરવામાં આવી ન હોય, તો તેને દાવો કહેવું શક્ય બનશે નહીં.

૧૦૨. “દાવાપત્ર” શબ્દની વ્યાખ્યા દિવાની કાર્યવાહી સંહિતા હેઠળ કરવામાં આવી નથી, તેમ છતાં, સંહિતાની કલમ ૨૬નું વાંચન કરતાં સ્પષ્ટ થાય છે કે દાવાપત્ર એ એવું દસ્તાવેજ છે જેના પ્રસ્તુતીકરણ દ્વારા દાવો સ્થાપિત થાય છે. જ્યારે પણ દાવાનો કારણકારક હકિકતસમૂહ ઉદ્ભવે છે, ત્યારે એવો

અધિકારદાવો ધરાવતો વાદી તેને અદાલત સમક્ષ રજૂ કરે છે. મૂળરૂપે તે વાદીનું કથનપત્ર છે અને તેથી આગળ હકીકતોથી લઈને માંગવામાં આવેલ રાહત સુધીનો સમગ્ર કેસ દાવાપત્ર તરીકે અર્થઘટિત થાય છે.

૧૦૩. બીજી બાજુ, ગુજરાત અદાલત ફી અધિનિયમ, ૨૦૦૪ ની કલમ ૨ (સી) માં “દાવાપત્ર” શબ્દની વ્યાખ્યા આપવામાં આવી છે. તેમાં વ્યાપક અર્થ આપવામાં આવ્યો છે, કારણ કે “દાવાપત્ર” માં સેટ ઓફ અથવા પ્રતિદાવો રજૂ કરતું લેખિત નિવેદન પણ સમાવિષ્ટ છે.

૧૦૪. સર્વોચ્ચ અદાલતે એન.ડી.પી. નંબૂદિરિપાદ (મૃત) કાયદેસર વારસદારો દ્વારા વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા અને અન્ય, જેનો ઉલ્લેખ (૨૦૦૭) ૪ એસ.સી.સી. ૫૦૨ માં થયો છે, તે મામલામાં દર્શાવ્યું છે કે “ઇન્ક્લૂઝ્સ” શબ્દનો ઉપયોગ કોઈ વિશિષ્ટ અર્થ સૂચવવા માટે થઈ શકે છે અને તેનો અર્થ “સમાવે છે” અથવા “તેમાંથી બનેલું છે” એવો પણ થઈ શકે છે. ન્યાયમૂર્તિ જી.પી. સિંહના સ્ટેટ્યુટરી ઇન્ટરપ્રિટેશનના સિદ્ધાંતો વિષયક ગ્રંથ (૧૦મી આવૃત્તિ, ૨૦૦૬) માં પણ જણાવાયું છે કે વ્યાખ્યામાં “ઇન્ક્લૂઝ્સ” શબ્દનો ઉલ્લેખ પ્રથમ દૃષ્ટિએ વિસ્તૃત અર્થ ધરાવતો માનવામાં આવે છે, પરંતુ જ્યારે કોઈ શબ્દ અથવા અભિવ્યક્તિની વ્યાખ્યા આપતી વખતે “ઇન્ક્લૂઝ્સ” શબ્દનો ઉપયોગ થાય છે ત્યારે તેનો અર્થ “અર્થ થાય છે અને તેમાં સમાવેશ થાય છે” એવો સમકક્ષ પણ ગણાવી શકાય છે અને તેથી તેનો સ્વભાવ સર્વસમાવેશક તથા પૂર્ણ ગણાય છે.

૧૦૫. દાવાનું મૂલ્યાંકન તેનાં વિષયવસ્તુના મૂલ્યાંકન પર આધારિત છે. સી.પી.સી.ના આદેશ ૮ નિયમ ૬એ(૪) મુજબ પ્રતિદાવાને, અરજીએ લાગુ પડતા નિયમો સહિત, તમામ હેતુઓ માટે વાદપત્ર તરીકે ગણવામાં આવશે.

૧૦૬. સુટ વેલ્યુએશન અધિનિયમ, ૧૮૮૭, કેટલીક વાદોની કિંમત નિર્ધારિત કરવાની રીત નિર્ધારિત કરે છે, જેથી તે સંબંધે અદાલતોની અધિકારક્ષેત્ર નક્કી કરી શકાય. સુટ વેલ્યુએશન અધિનિયમની કલમ ૮ મુજબ, અદાલતી ફી ની ગણતરી માટે નિર્ધારિત થતી કિંમત અને અધિકારક્ષેત્રના હેતુ માટેની કિંમત એકસરખી જ રહેશે. સામાન્ય રીતે, જ્યાં એકથી વધુ રાહતો માંગવામાં આવી હોય અને દરેકની અલગ કિંમત હોય તથા દરેક પોતામાં પૂર્ણ સ્વરૂપ ધરાવતી હોય, ત્યાં તે દરેક રાહતનું અલગથી મૂલ્યાંકન થવું જોઈએ અને વસૂલ થનાર અદાલતી ફી આવી રાહતોની કુલ કિંમત પર વસૂલ થવી જોઈએ. જ્યાં વાદમાં રાહતો વૈકલ્પિક રૂપે માંગવામાં આવી હોય, ત્યાં વાદીને માત્ર તેવી જ રાહત પર ફી ચૂકવવાની જવાબદારી રહેશે, જેના પર વધુ અદાલતી ફી લાગુ પડતી હોય. જો માંગવામાં આવેલી રાહત માત્ર મુખ્ય રાહતની અનુગામી હોય, તો વાદપત્ર પર માત્ર મુખ્ય રાહત અંગે જ ફી લાદવામાં આવશે. જ્યાં કોઈ વાદમાં બે અથવા વધુ અલગ અથવા વિશિષ્ટ દાવાના કારણો સમાવિષ્ટ હોય અને દરેક દાવાના કારણ અંગે અલગ રાહતો માંગવામાં આવી હોય, ત્યાં વાદપત્ર પર એટલી કુલ અદાલતી ફી લાદવામાં આવશે જેટલી એવી દરેક દાવાના કારણ અંગે અલગ-અલગ વાદો દાખલ કરવામાં આવ્યા હોત તો લાદવામાં આવત.

૧૦૭. આ તબક્કે, ગુજરાત સિવિલ અદાલતો અધિનિયમ, ૨૦૦૪ ની કલમ ૧૮ ના પ્રાવધાન પર દષ્ટિપાત કરવો યોગ્ય રહેશે, જે બે અથવા તેથી વધુ વિવાદાસ્પદ વિષયવસ્તુઓનો સમાવેશ કરતી દાવાની સ્થિતિમાં અદાલતી ફી વસૂલવા અંગે વ્યવસ્થા કરે છે.

“કલમ ૧૮. જ્યાં કોઈ દાવામાં બે અથવા તેથી વધુ જુદા જુદા વિષયોનો સમાવેશ થતો હોય, ત્યાં અરજીપત્ર અથવા અપીલનું સ્મરણપત્ર ઉપર એવી કુલ ફીની રકમ લાગુ પડશે કે જે આ અધિનિયમ હેઠળ તેવા દરેક વિષયને અલગ અલગ સમાવી લેતા દાવાઓમાં અરજીપત્રો અથવા અપીલના સ્મરણપત્રો ઉપર લાગુ પડતી હોત.

આ કલમના પૂર્વભાગમાં સમાવિષ્ટ કોઈ બાબતને સિવિલ પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૦૮, અનુસૂચિ ૧, આદેશ ૨, નિયમ ૬ દ્વારા પ્રદાન કરવામાં આવેલ સત્તાને અસર કરતી ગણવામાં આવશે નહીં.”

આથી, ઉપરોક્ત અદાલતી ફી અધિનિયમની કલમ ૧૮ના સાદા વાચનથી સ્પષ્ટ થાય છે કે તેમાં મુખ્ય ભાર સમાન અથવા ભિન્ન દાવા-કારણો તથા એકથી વધુ સ્વતંત્ર અથવા વૈકલ્પિક રાહતો અને મુખ્ય રાહત તથા અનુસંગિક (પરિણામી) રાહતો પર મૂકવામાં આવ્યો છે. તેથી, કલમ ૧૮ સમાન દાવા-કારણ પર આધારિત ભિન્ન રાહતો માટેના દાવાઓ સાથે સંબંધિત છે; ઉદાહરણ તરીકે, સમાન દાવા-કારણ પર આધારિત વૈકલ્પિક રાહતો ધરાવતા

દાવા, અથવા એક જ અથવા એકથી વધુ રાહતોને આધારે ભિન્ન અને સ્વતંત્ર દાવા-કારણો પર આધારિત ભિન્ન રાહતો ધરાવતા દાવા, ભલે તે એક જ વ્યવહારથી ઉત્પન્ન થયા હોય અને એ જ વ્યક્તિ વિરુદ્ધ હોય કે અન્યથા. દાવા-કારણને સમજવા માટે તે આવશ્યક તથ્યોનો સમૂહ છે અને તે સંપૂર્ણપણે તે આધારસામગ્રીને સંદર્ભિત કરે છે જેના આધારે વાદી અદાલતને તેમના પક્ષમાં નિષ્કર્ષે પહોંચવા વિનંતી કરે છે. પક્ષકારોની તરફેથી હાજર રહેલા બંને વિદ્વાન વકીલોએ વિધાનોના અર્થઘટનના મૂળભૂત સિદ્ધાંતો, એટલે કે વિધાનમંડળનો આશય, વિધાનમંડળનો ઇતિહાસ, હેતુ અને કારણોની નોંધ, શાબ્દિક અર્થ તથા ઉદ્દેશ્યપૂર્ણ અર્થઘટન, લાગુ કરવાની બાબતે વિસ્તૃત દલીલો અને ચર્ચા કરી છે. ઉપરોક્ત અર્થઘટનના સાધનોની અગ્રતા-ક્રમ બાબતે વિશેષ ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે, જે સંહિતાના આદેશ ૨૦ નિયમ ૧૯ની જોગવાઈઓના અર્થઘટનમાં, અદાલતી ફી અધિનિયમની કલમ ૧૫ની સરખામણીએ, લાગુ કરવાનું છે. કેરૂં અને કું. વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા (૧૯૭૫) ૨ એસ.સી.સી. ૭૯૧ માં, કૃષ્ણ અચ્યર, ન્યાયાધીશે આ મત વ્યક્ત કર્યો હતો : (@ એસ.સી.સી. પૃ.૮૦૨, અનુચ્છેદ ૨૧)

"૨૧. કાયદો 'આકાશમાં વિરાજતી કોઈ સર્વવ્યાપી સત્તા' નથી, પરંતુ સામાજિક વ્યવસ્થાનું એક વ્યવહારુ સાધન છે. તે આર્થિક જીવનને નિયંત્રિત કરતી કાર્યકારી કળા છે, અને અર્થઘટનનો પ્રયત્ન ધારાના હેતુથી ઓતપ્રોત હોવો આવશ્યક છે. નિઃસંદેહ, અર્થ સમજવા માટે

વ્યાકરણ સારો માર્ગદર્શક છે, પરંતુ આજ્ઞા આપતો સારો સ્વામી નથી. વ્યાકરણાત્મક રચના સુવર્ણ નિયમ છે એવી પરંપરાગત દૃષ્ટિ હોવા છતાં, જસ્ટિસ ફ્રેન્કફર્ટરે વ્યવહારુ પ્રજ્ઞાના શબ્દો વાપર્યા હતા જ્યારે તેમણે આ રીતે અવલોકન કર્યું હતું કે, સંપા.: જેમ મેસેચ્યુસેટ્સ બી અને ઇન્શ્યોરન્સ કો. વિ. યુ.એસ., ૩૫૨ યુ.એસ. ૧૨૮ : (યુ.એસ. પૂ. ૧૩૮) માં અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું, તેમ “કોઈ દસ્તાવેજને ખોટો વાંચવાનો તેથી વધુ નિશ્ચિત માર્ગ બીજો નથી જેટલો તેને શાબ્દિક રીતે વાંચવામાં છે.

૧૦૮. ફ્રીથી, જગદીશ વિ. લેફ્ટનન્ટ ગવર્નર, દિલ્હી અને અન્યના કેસમાં, જે એ.આઈ.આર. ૧૯૯૭ એસ.સી. ૨૨૩૯ માં અહેવાલિત છે, સર્વોચ્ચ અદાલતે એવો નિર્ધાર કર્યો હતો કે જ્યાં બે જોગવાઈઓ વચ્ચે વિરોધ હોય, ત્યાં તેમના વચ્ચે સુસંગતતા સ્થાપિત કરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. સંબંધિત અવલોકન આ મુજબ છે :

અધિનિયમ અથવા તેના હેઠળ બનાવવામાં આવેલા વૈધાનિક નિયમના અર્થઘટનનો આ એક મૂળભૂત સિદ્ધાંત છે કે વિવિધ જોગવાઈઓનું અર્થઘટન કરતી વખતે એવો પ્રયત્ન થવો જોઈએ કે દરેક જોગવાઈને તેનો યોગ્ય પ્રભાવ મળે અને કોઈ ટકરાવ સર્જાય તો સમન્વયાત્મક અર્થઘટન અપાવવું જોઈએ. વધુમાં, અધિનિયમ અથવા તેના હેઠળ બનાવાયેલ નિયમને સમગ્રરૂપે વાંચવો જોઈએ અને એક જોગવાઈનું અર્થઘટન બીજી

જોગવાઈના સંદર્ભમાં એવું કરવું જોઈએ કે નિયમ સુસંગત બને; અને એવું કોઈપણ અર્થઘટન, જે એક જોગવાઈ અને બીજી જોગવાઈ વચ્ચે અસંગતતા અથવા વિરોધાભાસ ઉપજાવે, તે ટાળવું જોઈએ. એ જ નિયમસમૂહમાં એક નિયમનો ઉપયોગ બીજા નિયમને નિષ્ફળ બનાવવાના હેતુથી કરી શકાય નહીં, સિવાય કે તેમની વચ્ચે સમન્વય સ્થાપિત કરવો અસંભવ હોય. સમન્વયાત્મક અર્થઘટનનો સુપ્રસિદ્ધ સિદ્ધાંત એવો છે કે બધી જોગવાઈઓને પ્રભાવ આપવો જોઈએ, અને તેથી આ અદાલતે અનેક કેસોમાં એવો નિષ્કર્ષ આપ્યો છે કે એવું અર્થઘટન, જે જોગવાઈઓમાંથી એકને ‘નિષ્પ્રભ જોગવાઈ’ સમાન બનાવી દે, તે સમન્વયાત્મક અર્થઘટન ગણાઈ શકતું નથી, કારણ કે તેમાં એક ભાગનો નાશ થાય છે, અને પરિણામે અદાલતે આવા અર્થઘટનથી દૂર રહેવું જોઈએ.

નિષ્કર્ષ :

૧૦૯. ઉપરોક્ત કાનૂની સ્થિતિના આધારે, મારું મત એવું છે કે જોગવાઈઓ અથવા અધિનિયમોમાં કોઈ વિરોધાભાસ નથી. અધિનિયમની વ્યાખ્યાના ઉપરોક્ત સિદ્ધાંતોના પ્રકાશમાં, મારું માનવું છે કે સંહિતાના આદેશ ૨૦ નિયમ ૧૯ તથા અદાલત ફ્રી અધિનિયમની કલમ ૧૫ ના શબ્દો અને અભિવ્યક્તિઓને તેમનો સાદો શાબ્દિક અર્થ આપવાથી, અને સાથે સાથે જોગવાઈના હેતુ તથા સંહિતા/અધિનિયમની રચનાને ધ્યાનમાં રાખીને વાંચવાથી, કોઈ અસ્પષ્ટતા

રહેતી નથી. આ અદાલત આ નિષ્કર્ષ પર પહોંચવામાં કોઈ સંકોચ રાખતી નથી કે જેમાં પ્રતિદાવો દાખલ કરવામાં આવ્યો હોય તેવી દાવામાં, દાવો અને પ્રતિદાવાને એકીકૃત કાર્યવાહી તરીકે ગણવા જરૂરી છે. કાર્યવાહીનું આ એકીકરણ અપીલ દાખલ કરવાની આધારશિલા બને છે. નિર્વિવાદ રીતે, દાવાપત્રનું મૂલ્યાંકન સંકળાયેલ “વિષયવસ્તુ” ના મૂલ્યાંકનથી નિયંત્રિત થાય છે. ગુજરાત અદાલત ફી અધિનિયમ, ૨૦૦૪ ની કલમ ૨(સી) હેઠળ અપાયેલ “દાવાપત્ર” શબ્દની વ્યાખ્યા મુજબ, તેમાં પ્રતિદાવોનો સમાવેશ થાય છે. આ ઉપરાંત પણ, સંહિતાના આદેશ ૮ નિયમ ૬એ(જ) મુજબ, પ્રતિદાવાને સર્વ હેતુઓ માટે દાવાપત્ર તરીકે ગણવું પડે. તેથી, એકવાર દાવો અને પ્રતિદાવાને એકીકૃત કાર્યવાહી તરીકે ગણવામાં આવે, અને જો તેમાં બે અથવા તેથી વધુ અલગ અલગ કારણકાર્યો સામેલ હોય, તો નાણાકીય અધિકારક્ષેત્રના નિર્ધારણ માટે દાવાપત્ર અને પ્રતિદાવાના મૂલ્યાંકનનો કુલ સરવાળો ધ્યાનમાં લેવાશે. તે મુજબ, જ્યાં પ્રતિદાવો સંકળાયેલ હોય ત્યાં દાવાપત્રના મૂલ્યાંકનનું નિર્ધારણ અપીલના મંચને નિયંત્રિત કરવા બંધનકારક છે. આ અદાલતના મત મુજબ, ઉપરોક્ત કાનૂની સિદ્ધાંતો લાગુ કરતાં, હાલના કેસમાં દાવાપત્ર એટલે કે રૂપિયા ૧૦૦૦ અને પ્રતિદાવો એટલે કે રૂપિયા ૧.૨ કરોડ, જે મળીને રૂપિયા ૧,૨૦,૦૧,૦૦૦ થાય છે, તેને વિષયવસ્તુનું મૂલ્યાંકન ગણવું જોઈએ. તેથી, હાલની દાવાની “વિષયવસ્તુનું મૂલ્ય” (અર્થાત્ દાવાપત્ર અને પ્રતિદાવાનો કુલ સરવાળો) રૂપિયા ૫૦ લાખથી વધુ હોવાથી, the

વડી અદાલતને જ અધિકારક્ષેત્ર રહેશે. જિલ્લા અદાલતને વર્તમાન અપીલોની સુનાવણી કરવાનો અધિકારક્ષેત્ર રહેશે નહીં. તેથી, આ અદાલત સમક્ષ અપીલોની જાળવણીક્ષમતા અંગે સામાવાળાઓએ ઉઠાવેલો પ્રાથમિક આક્ષેપ નામંજૂર થાય છે.

(નિશા એમ. ઠાકોર ,ન્યાયમૂર્તી)

*The translation of this judgment has been provided by
M/s Hyperlink E-Solutions Pvt. Ltd.*

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.